313.591

A

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

JEGYZŐKÖNYVEI.

MDCCCLXIV.

A M. TUD. AKADÉMIA RENDELETÉBŐL

KÖZZÉTESZI

CSENGERY ANTAL

AKAD. JEGYZŐ.

MÁSODIK KÖTET.

I. FŰZET.

PEST,

EGGENBERGER FERDINÁND

M. AKAD. KÖNYVÁRUSNÁL.

1864.

A

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

JEGYZŐKÖNYVEI.

MDCCCLXIV.

A M. TUD. AKADÉMIA RENDELETÉBŐL

KÖZZÉTESZI

CSENGERY ANTAL

AKAD. JEGYZŐ.

MÁSODIK KÖTET.

PEST,

NYOMATOTT EMICH GUSZTÁV

M. AKAD. NYOMDÁSZNÁL.

1864.

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA JEGYZŐKÖNYVEI.

IGAZGATÓSÁGI ÜLÉS.

1864. január 21-én.

Méltóságos gr. Dessewffy Emil elnök úr elnöklete alatt :

I. Méltóságos elnök úr üdvözölvén az igazgatóság egybegyült s különösen azon nem helyben lakó tagjait, kik a kemény téli idő daczára is megjelentek, mindenek előtt az akademiai palota és bérház építéséről tett jelentést.

A palota építése, monda többek közt, a múlt évi, e részben kedvező időjárás mellett nagy erélylyel folytattatott, úgy hogy az épület közepét kivéve a főpárkányzat csak decemberben készülhetvén el, — már addig is, mig palakővel fedethetnék be, ideiglenesen cserépfödél alá került. S a földszinti helyiségek egy része be is van vakolva. Az építés erélyes folytatására szintén meg vannak téve az intézkedések, úgy hogy a következő márczius hó folytán az építés valószinüleg teljesen be lesz fejezve, s azontúl minden munka az épület belsejére lesz fordítható. Tavasz multával s a nyár folytán rendre átszállíttatik a könyvtár és butorzat, s oktober elején, a szünnapok után, már saját palotájában fogja tartani az Akadémia üléseit. A mi az építés költségeit illeti : e részben az építési bizottság a legnagyobb takarékossággal járt el, úgy hogy a valódi kiadások tetemesen innen maradtak a költségvetésen, s majd minden főbb tételnél szép öszletek lettek megtakarítva. Kiadatott a tulajdonképeni építésre, az 1862. év folytán 127,667 forint, s 1863-ban 242,126 forint. Remélhetni, hogy az eddigi takarékosság mellett, a még rendelkezhető pénzekből, magát az építést be lehet fejezni, a

nagy terem teljes feldiszitését s némely szépitési és szobrászati teendőket későbbre hagyva. Így is azonban, teljesen föl nem diszítve, mindenkit meg fog lepni, a pompás előcsarnok után is, a palota főterme, márvány oszlopaival és nagyszerüsége által. Az épitési ügy egész menetéről a végszámadás csak az épités bevégezte után terjésztethetik elő: addig is mindazáltal benyújtja elnök úr ő méltósága a kivonatot a palota-épitési pénztár állásáról 1862-ben és 1863-ban. Ez évekről a számadások ügyészileg már meg vannak vizsgálva, s hogy azon bizottság részéről, mely e végett a múlt évi igazgatósági ülésben volt kiküldve, a felülvizsgálat nem történhetett meg, csak Szögyényi László és Sennyey Pál ő nagyméltóságaik közbejött betegsége okozta.

Jelenti továbbá mélt. Elnök úr, hogy a palota mellett épített bérházra vonatkozólag a múlt évi igazgatósági ülés határozatai foganatba vétetvén, az épület is fedél alatt áll immár. Az épitésre nézve Discher épitészszel köttetett meg a szerződés, oly feltétellel, hogy ő e bérházat mintegy 171,424 forintért tartozik 1864. évi sz. Mihály napig négy emeletre, 34 kiadható szállással, alúl boltokkal és raktárakkal, fölépíteni. A mondott határnaptól kezdve pedig, tíz évig, félévi előleges részletekben, évenként 16,452 forint haszonbért fizetend a nevezett épitész az akadémiának, a községi adók, adópótlékok és beszállásolási terhek is általa levén viselendők. A bérház után e szerint, mely az épitési költséget s a telek árát összevéve, az Akadémiának 236,000 ftba kerülend, tíz évre 7% évenkénti tiszta jövedelem van biztosítva az akadémiának. Mind ezekről szintén csak az épités bevégezte után lesz a végszámadás előterjesztendő.

Az igazgatóság örömmel értesülvén az előadottakról, jegyzőkönyvileg köszönetet határoz mondatni mind a mélt. elnökségnek, mind általában az épitési bizottságnak a kiadásokban példásan takarékos, az épitési tőkék időközben gyümölcsöztetéséről is gondoskodó, buzgó, erélyes, nagy szakértelmet tanusító s annálfogva sikeres eljárásáért. Az épitési pénztár fentebb érintett, már ügyészileg megvizsgált számadásai felülvizsgálására pedig ugyanazon tek. igazgatósági tagok, kik e részben tavaly ki voltak küldve, ujabban is sürgetőleg fölkéretnek.

II. A pénztárnok bemutatja: 1) A M. Tud. Akadémia alaptőkéje állásának kimutatását 1862. és 1863. évről. 2) az Akadémia jövedelmi pénztáráról szóló kimutatásokat ugyanazon évekről, mióta tudniillik az alaptőke pénztára s jövedelmi pénztár teljesen elkülönözve, saját főkönyvekkel és naplókkal kezeltetik s ezek régi összezavarása megszünt; 3) a palota-épitési pénztár állapotáról szóló s már méltós. Elnök úr által is ösmertetett kivonatokat. Mindezekről jelentő pénztárnok rendes havi és évnegyedes kimutatásokat terjeszt az elnökség elé.

A két első pont alatti kimutatások a közülésben kiosztatni határoztattak. A palota-épitési pénztár számadásait illetőleg a vég kimutatás a vállalat befejezése után fog a közönség elé terjesztetni.

III. Ugyancsak a pénztárnok a bemutatott kimutatásokra hivatkozva eléadja: hogy az alaptőke

1862-ben	12,299	frtal	67 krral
1863-ban	32,189	„	40 „
Összesen két év alatt . . .	44,489	„	7 „

növekedett, s jelenleg áll 500 aranyból és 1,095,819 frt. 59 krból s a nyomtatásban közzétett jelentésben előszámlált sorsjegyekből és részvényekből. Még nem kamatozik ez öszvegből 73,406 frt., de ez öszveg a részletes befizetések által folytonosan apad és elhelyezés útján kamatozóvá válik.

Kitetszik továbbá az érintett kimutatásokból, hogy az alaptőkének hiánya, mely az alaptőke pénzeinek az elkölthető jövedelmekkel több éven át tartó összevegyítéséből és szükség-parancsolta, fölhasználásából származott, — vagyis azon adósság, melylyel az akadémia önmagának tartozik, 48,761 ft. 72 krról 38,000 ftra leszállítatott, mind a mellett, hogy az akadémiai alaptőkéhez még 1862-ben is az egész kamathatod hozzá adatott.

A jövedelmi pénztárról szóló kimutatások szerint az átvitel készpénzben 1864-re 61 ft. 91 kr., megjegyezvén, hogy az úrhölgyek alapítványa külön takarékpénztári könyvön elhelyezve kezeltetik.

Összehasonlítván ez utóbb érintett kimutatások adatait az 1863-ki január 14-kén tartott igazgatósági ülésben a mélt. elnökség által előterjesztett budgettel, kitetszik, hogy:

A mi a bevételt illeti:

A hat és öt százalékos alapítványokból bevétetni remélt 22,000 ft helyett bejött 20,168 ft. 34 kr. tehát 1831 forint 66 krral kevesebb.

A kölcsönök után kamatokra felvett 9,500 ft. helyett befolyt 9,688 ft. 54 kr, tehát 188 forinttal 54 krral több.

A 22,000 forintot túlhaladó kamathátralékokból váratott 11,500 forint; bejött pedig 11,495 ft. s 84 kr., tehát alig egy pár fttal kevesebb.

Állampapirok kamataiból fölvétetett 11,030 ftnyi várható jövedelem; adtak pedig 11,795 ft. 96 krt, — tehát 765 fttal 96 krral többet; minek magyarázata ujabb ajánlatoknak a volt tömeghez járulásában fekszik.

Eladott akadémiai kiadványok árából a könyvárusoktól váratott 4,000 forint, bejött pedig a szigorúbb lépések s gondos megszámoltatások nyomán 5,960 ft. 82 kr, tehát 1,960 ft. 82 krral több; de ezen bevételi összletet csökkentette az a körülmény, hogy a könyvárusok egy részben a tőlök a könyvtár részére éveken által vett könyvekért fennlevő követeléseikkel, vagy számlákkal törlesztették tartozásaikat, s innen van, hogy az igazgatóság ohajtásán túl menve, a kiadások 9-ik tétele alatt 1,411 ft. 61 krnyi kiadás fordul elő könyvekért. Mindemellett is azonban a budgetben felvett összeget az e czímü bevétel több mint 500 fttal haladja felül.

Részvények utáni kamatokból és osztalékokból fölvétetett 600 ft, bejött 591 ft. 95 kr; csaknem egyenlő összlet.

Takarékpénztári kamatokból váratott csak 200 forint, s bejött 1,403 ft. 96 kr, tehát 1,203 ft. 16 krral több.

Évi járulékokból, melyek többnyire bizonyos különösen meghatározott czélokra szolgálnak, bejött 2,078 forint 7 kr.

Ezek szerint a reméllett bevételt 58,830 forintot, a valódi bevétel túlhaladja 5,600 forinttal.

A mi pedig a kiadásokat illeti:

Rendes tagok, tisztviselők, bizottsági előadók és szakértők fizetésére felvétetett 18,200 ft.: ezen rovat alatt kiadatott 16,905 ft.; azért kevesebb, mert a bizottsági előadók fizetései az illető bizottságok budgetjeiből adattak ki.

Cselédek bérére fel volt véve 1,000 forint; kiadatott 849 ft. 10 kr, tehát 150 ft. 90 krral kevesebb.

A 3,120 ftra határozott szállásbér ugyanannyival fedeztetett.

Jutalmakra fel volt véve 550 arany vagyis 3,300 ft; kiadatott pedig egy nagy jutalom 1,100 fttal, a Teleki-drámajutalom 550 fttal, a Marczibányi-jutalom 264 fttal, 15 arany, Sámuel-féle jutalom, s 300 forint az úrhölgyek alapítványából, összesen 2,214 ft, tehát fenmaradt 1,086 forint a budgetben felvett öszvegből, mit a szűkebbre szabott irói díjakra lehetett fordítani. Némely jutalmak ugyanis, melyeknél absolut becs kivántatik, nem adattak ki, másokra pályaművek nem érkeztek.

Az általános pénztárt illető t. i. évkönyvi s értesítői dolgozatokért járó irói díjakra fel volt véve 3,000 ft., kiadatott pedig 3034 ft. 16 kr. Ezen összegből Hunfalvy János „Magyar birodalom leirásá"-nak díjazása, mely 725 ft. 62 krt vett igénybe, Szabó Károlynak a „Hunyadiak Kora" feldolgozásáért járó 105 ftnyi honorarium, s Brassai Sámuelnek Euklides fordításáért tartozott régibb tiszteletdíj tovább nem halasztható kiszolgáltatása 111 forintban leszámítva, a kitűzött 3,000 forint nem csak túl nem haladtatott, sőt el nem költetett.

Az akadémia általános pénztárát terhelő kiadványok költségeire, nyomtatásra, metszésre, rajzra, a kötéssel együtt, rendeltetett 3,000 ft, kiadott pedig 3,937 ft 64 kr, miből kiteltek a közgyülési nyomtatványok, hirdetések, körlevelek is. Ezenkivül Vámbéry ázsiai utazására az igazgató tanács előleges engedelmével utalványoztatott az Elnökség által 445 ft. értékü arany.

Az öt bizottság részére megszabatott öszvesen 13,250 ft., és ugyan:

a történelmi bizottságnak	3,500 ft.
a természettudományainak . . .	3,450 „
az archaeologiainak	2,050 „
a statistikainak	2,150 „
a nyelvtudományinak	2,100 „
Elköltött pedig:	
a történelmi bizottság	4,080 ft. 34 krt.
a természettudományi	3,607 „ 51 „

az archaeologiai . . . . . 2,228 ft. 83 kr.
a statistikai . . . . . 1,562 „ 95 „
a nyelvtudományi . . . . . 1,756 „ 94 „

az öt bizottság tehát . . . . . 13,239 ft. 57 krt,

s így a praeliminált összegnél néhány forinttal kevesebbet.

A könyvtár számára csak 700 ft. volt engedve, e rovat alatt két annyi költetett el, mert a fizető könyvárusok beszámították régi követeléseiket, ezen több kiadást azonban az ezen forrásbeli jövedelem többlete bőven fedezte.

Fűtés, világítás és tisztogatásra 700 ft. helyett elment csak 469 ft.; irodai szükségek és egyéb számlákra 600 forint helyett csak 251 forint; posta és szállításra 400 forint helyett 324 ft., de ez évre esvén a könyvraktár átszállítása Eggenbergerhez, s ennek hirdetései: e czím alatt még 453 ft. szükségeltetett. —

A 200 ftra szabott ügyvédi költséget csak 28 forinttal kellett pótolni.

Rendkivüli költségekre, melyek közé tartozik a Széchenyi-érem kiállítása s a „Budapesti Szemle“ segélyezése, praeliminálva volt 1000 ft., kiadatott pedig mintegy 300 forinttal több.

Legnagyobb különbséget mutat azonban az adók rovata, melybe fölvétetett hátralékok pótlására s folyó adókra 7,700 forint, azonban szükségeltetett az állampapirosok kamatai után számított 7% jövedelem-adóval s az időközben Akadémiánkra is kivetett úgynevezett „Gebühren-aequivalent“-tel vagy halhatatlansági adóval együtt, melynek lejárt részletei 1,493 forintot 63 krajczárt tesznek, nem kevesebb mint 11,173 ft. 29 kr., tehát 3,473 forinttal több, mint a mennyi praeliminált atott.

A praeliminált 56,470 forint helyett tehát az említett rovatokban elköltetett 58,982 ft. 23 kr., mit egyedül az adónak 3,000 forintot túlhaladó többlete okozott. E nélkül a praeliminált öszveget meg nem haladták volna a kiadások, sőt több száz forinttal kevesebbet tettek volna ki.

Emich Gusztáv kiadó az általa elvállalt akadémiai munkák irói tiszteletdíja fejében, a vele tett egyesség szerint, előlegeket szokott kapni; ez okból ez év folytán még csak 3000 forintot ka-

pott, ezeret visszafizetett, a mi a rendelkezhető pénzösszeget szintén növelte.

Az 1863. január 14-iki igazgató-tanácsi ülés 11-ik pontjának rendelete, miszerint ezentúl azon akadémiai tőkék után, melyeknek alapítói a kamatok hatodának vagyis száz után 16 ft. 66⅔ krnak tőkésítését határozottan ki nem kötötték, évenként csak a kamatbevétel 5%-ka tőkésíttetik, ez évben már foganatba vétetett az által, hogy 5512 forint 92 kr. tőkésíttetett, vagyis csatoltatott a jövedelmekből az alaptőkéhez.

E jelentés egyéb pontjaira nézve megnyugtató tudomásul vétetvén, különösen feltünt az igazgatóság előtt az ez évben fizetett adók nagy öszlete. Mélt. Elnök úr ez okból fölkéretett, folyamodjék az akadémia igazgató tanácsa nevében legfelsőbb helyre, hogy e hazai intézet, melynek czélja a tudományok mivelése és terjesztése, — oly czél, a melyet minden ország, minden kormány áldozatokkal is törekszik előmozdítani — mentessék föl legalább a közterhek viselése alól, s az országfejedelmi vagy legalább az országos pótlékok fizetése engedtessék el.

IV. Olvastatott a pénztárnoki jelentés folytán, az 1864-ik évi költségvetési javaslat, melyről elnökileg megjegyeztetett, hogy ez az igazgatósági ülés múlt évi határozata szerint, több e végre fölkért igazgatósági tag jelenlétében és befolyásával állapíttatott meg.

1864-re — így szól e jelentés — a remélhető bevételek következők:

Kamathátralékok alapítók s hitelezvényi adósoknál tesznek mintegy 22,000 forintot, mely öszletből, miután egy részöket bizonytalan tartalmu perekkel kell behajtani, nem várható többnek behajtása felénél . . . . . 11,000 ft.

Folyó kamatokból be kellene folyni 40,500 forintnak; minthogy azonban a kamatok az év végéig be nem szoktak fizettetni s azok tetemes része a következő év elején foly be, föltehető, hogy bejő 1864-ben 30,000 ft.

Állampapirok kamataiból . . . . . 11,300 ft.

Részvények és záloglevelek után . . . 600 ft.

Takarékpénztári bevételek után	600 ft.
Évi járulékokból	1,500 ft.
Eladott könyvekből	2,500 ft.
Előlegezések visszafizetéséből	1,000 ft.
Összesen	58,500 ft.

Az akadémia kiadásait pedig következőleg lehet fölvenni:

Tőkésitésre	3,500 ft.
Rendes tagok és tisztviselők fizetésére (ide értve a Nagy Szótár szerkesztőségét is, de nem az egyes bizottságok előadóit s a Magyar Nyelvemlékek szerkesztőjét)	17,110 ft.
Cselédek bérére (az új épület az év utolsó negyedében már több cselédet igényelvén) . . .	1,500 ft.
Szállásbérre $^3/_4$ évre	2,340 ft.
Jutalmakra 200 arany nagy jutalom, 50 arany Marczibányi-díj, 15 arany Sámuel-díj, 100 arany Nádasdy-jutalom és 300 forint hölgyek-díja, összesen	4,100 ft.
Nyomtatás, metszés, rajz és kötésre . .	4,500 ft.
Irói-díjakra	3,500 ft.
Az öt bizottságnak, úgy azonban, hogy ez összegből fizettessenek előadóik is:	
1) a történelmi bizottságnak	2,800 ft.
2) a természettudományinak előadója 400 ft. fizetésével együtt	3,150 ft.
3) az archaeologiainak	2,150 ft.
4) a statistikainak	1,950 ft.
5) a nyelvtudományinak 1600 ft,	
Összesen	11,650 ft.

A könyvtár gyarapítására	500 ft.
Fűtés, világítás stb.	700 ft.
Irodai és apró szükségek	200 ft.
Posta szállítás	600 ft.
Ügyvédi költségek	200 ft.
Adóra, bélyegekre	5,000 ft.

Rendkivüli költség

a) a Budapesti Szemle 60 példányáért .	600 ft.
b) áthordozkodás	2,200 ft.
c) kisgyülési s egyéb előre nem látott költségek	3,100 ft.
Összesen	58,500 ft.

E szerint az akadémia 1864. évi szükségletei körülbelül fedezhetők lesznek, s ha az adóterhet, legalább a pótlékokra nézve leszállítani sikerül, még a régi adó leszámítására is fordíttathatik némi öszlet, mi különben ez év folytán nem remélhető.

Az igazgatóság sajnálkozással értvén e szomorú kényszerüséget, hogy a tetemes adó és a költözködési költségek ez évben a bizottságok költségvetésében némi levonásokat tettek szükségesekké, a fentebbi költségvetést teljesen jóváhagyta, s az akadémiával és bizottságokkal, valamint az elnökséggel s titoknoki és pénztárnoki hivatalokkal közöltetni határozta.

V. A titoknok eléterjeszté az akadémia 1863. évi jegyzőkönyve 416-ik számát, melyben a veleméri egyház Storno Ferencz által lemásolt jeles falképeinek kiadására a költségek utalványozása kéretik.

A fentebbi költségvetésben az akadémia remélhető bevételei már ki levén merítve, az érintett falképek kiadási költségei ez évre már nem utalványoztathattak.

VI. Az akadémia jegyzőkönyvének 354-dik száma alatt közlött azon kérdésre: mennyiben engedik az akadémia pénzügyi viszonyai, hogy a M. Tudományos Akadémia a Corvina ügyében Konstantinápolyba menendő küldöttség utiköltségeinek fedezéséhez járuljon?

Kijelentetett, hogy a midőn az adó és az ez évi rendkivüli költségek miatt még az akadémia tudományos működését is megkellett szorítani, egyáltalában nincs oly helyzetben az Akadémia pénztára, hogy az érintett utazás költségeihez bármi részben is járulhasson.

VII. A titoknok eléadá, hogy Molnár Jánosné született Sztrokay Luiza asszony, néhai édes atyja Sztrokay Antal akadémiai

rendes tag emléke örökítésére, ezer darab arany alapítványt tön, oly föltétel alatt, hogy ez összegnek 6% kamatjából 100 darab arany minden másod évben, mint Sztrokay-jutalom adassék a jogi vagyis törvény és államtudományok összes körében magyar nyelven nyomtatásban megjelent legjobb munkának. Felolvasá jelentő titoknok egyszersmind az alapító asszonyság levelét és alapítványi okiratát.

Az igazgatóság fölkéri mélt. Elnök urat, hogy a midőn az Akadémia köszönetét megviszi s levélben is közli a tisztelt alapító asszonysággal, egyszersmind az igazgató tanács hazafiúi köszönetének is legyen tolmácsa.

VIII. Előterjesztetvén az idei jegyzőkönyvnek 20-ik pontja folytán Eggenberger könyvkereskedésének ajánlata Verbőczy Hármas könyve fordításának újabb kiadása iránt, s az akadémia véleménye e tárgyban, az igazgató tanács a nevezett könyvkereskedésnek ujabb, háromszáz forintnyi ajánlatát elfogadhatónak vélvén, az elnökséget és titkári hivatalt a szerződés megkötésére, ez ár mellett, az újabb kiadást illetőleg fölhatalmazta.

IX. Fölhozatván, hogy „a Kazinczy és Kora“ czímü munka, melyre előfizetést gyüjtött, s melyből némi bevételt is remélhetne az akademia, évek óta áll befejezetlenül sőt folytatás nélkül, — a méltóságos Elnökség fölkéretett, hogy e mű megirását minden módon sürgesse.

X. Megemlíttetvén, hogy a Magyar Nyelvemlékekből számos év óta egy kötet sem jelent meg, s a szerkesztési évi fizetés mégis folyt ez idő alatt is és foly jelenleg is, határoztatott, hogy a szerkesztői fizetés 1865-től kezdve megszüntettetik, s a szerkesztő azontul, a teljesített munka arányában, tiszteletdíjjal lesz jutalmazandó.

XI. Olvastatott Potemkin Ödön magyar akadémiai javítnok folyamodása, melyben a folyó évi január hó folytán tett hivatalos órákon kivüli munkálkodásiért némi kárpótlást kér. Ezzel kapcsolatban a titoknoki hivatal által előadatott, az akadémiai irnokoknak a jelen drágasággal arányban nem álló csekély fizetése.

Takács István napi díjas irnok is rendes irnoknak neveztetvén ki, az irnokok fizetése általában 420 ftra emeltetett. Ring Adorján havi díja pedig a pénztárnál zavart okozó töredék-krajczárok kikerülése végett, havonként 45 forintra szabályoztatott. Végre

Potemkin Ödön részére az általa rendkivüli órákban teljesített munkákért megfelelő díj, illetőleg fizetési pótlék utalványozására a méltóságos Elnökség hatalmaztatott föl.

XII. A pénztárnok szóbeli ajánlása folytán Szőke József pénztári tisztnek, tekintettel múlt évi nagyobb elfoglaltatására, s a jelen drágaságra, egyszer mindenkorra a palota-építési pénztárból 100, s a bérházi pénztárból 50 forintnyi átalag határoztatott utalványoztatni.

XIII. Az akadémia szolgái, megszaporodott teendőikre s a növekedő drágaságra hivatkozva, fizetésök emeléseért folyamodtak.

A jelen év folytán midőn az akadémia saját palotájába költözik, a szolgai személyzet szaporítása és fizetésének rendszerezése különben is előfordulván, a folyamodók fizetésének megszabása is akkorra halasztatott. Addig is azonban, tekintetbe véve az általok fölhozott indokokat, a folyamodók részére 60 ftnyi drágasági pótlék adatik, s részökre 50—50 forint erejéig, egész új ruházat készíttetése elrendeltetik.

XIV. Azon küldöttség tisztelt tagjai, kik a múlt évi igazgatósági ülésből, az 1862-iki számadások felülvizsgálására meg voltak bízva, újolag sürgetőleg fölkéretnek e számadások felülvizsgálására, oly hozzáadással, hogy a felülvizsgálást most már az 1863-iki számadásokra is terjeszszék ki, s jelentésöket eljárásukról a jövő igazgatósági ülésig nyujtsák be.

XV. Az elnökség által jelentetvén, hogy az intézet pörös ügyeiben az igazgatóság részéről semmi utasitás szüksége ez uttal fen nem forog, — az ügyészi hivatalnak meghagyatott, hogy valamint eddig tőn, úgy ezentúl is, az akadémia pörös ügyeiről minden igazgatósági ülésre tegyen jelentést, még oly esetben is, ha utasitások szüksége nem forog fen.

XXV-dik NAGY GYÜLÉS.

1864. Január 19-én.

Mélt. gr. Dessewffy Emil elnök úr elnöklete alatt.

1. Olvastatott Molnár Jánosné született Sztrokay Luiza asszonynak az akadémia elnökéhez intézett következő levele: „Méltóságos gróf Elnök úr. Boldogúlt édes atyám Nemescsói Sztrokay Antal a Magyar Tud. Akadémia törvénytudományi osztálya rendes tagja emléke tiszteletére gyermeki hála és szeretetem jeléül, alapítok ezer darab cs. kir. aranyokat ezen nevezet alatt: Sztrokay Antal-alapítvány. Ezen alapítvány részleteiről szóló levelet van szerencsém ide zárva oly kijelentéssel bemutatni: hogy azon alapítványom felét folyó hó 1-től járó törvényes hat kamatjával együtt f. é. márczius 31-ikén szándékozom az akadémiai pénztárba befizetni, — a másik fele pedig nálam kamatozáson maradjon s az itt Magyar-útczában 26/540 sz. alatt fekvő tehermentes házamra első helyen betáblázás által biztosíttassék. Fogadja Méltóságod kitünő tiszteletem nyilvánítását, melylyel maradok Méltóságodnak Pest 1864. január 16-án őszinte tiszteletője Sztrokay Luiza Molnárné.„

Az alapítvány-levél szövege következő:

„Alúlírt Sztrokay Luiza Molnár Jánosné bold. édes atyám néhai Nemescsói Sztrokay Antal, a M. Akadémia jogtudományi rendes tagja hamvai iránti tiszteletből s ennek emléke megörökítése tekintetéből gyermeki hála és kegyeletem jeléül a Magyar Tud. Akadémiánál a következő alapítványt teszem, ú. m.

a) Ezennel átadok és rendelkezés alá bocsátok a tisztelt Akadémiának 1000, azaz ezer darab teljes értékü cs. k. körmöcz aranyat alapítványúl, mely 6% kamatra a tisztelt Igazgatóság köz-

bejövetelével biztos helyre és telekkönyvi betáblázással kölcsönkép elhelyezendő.

b) „Ezen öszvegnek 6% kamatjából 100 azaz száz darab arany, mindig természetben, minden másod évben, mindig Sztrokay Antal néven lett hirdetés és díjazás mellett jutalomul adassék, azon a jogi vagyis törvény és államtudományok összes körében magyar nyelven az illető két évben nyomtatásban kijövendő legjobb munkának, melyet a tisztelt Akadémia statutumai értelmében megbírálás és véleményezés után a megjelentek között legjobbnak: és így ezen jutalomra legérdemesebbnek nyilvánítand.

c) „Ha valamely évben efféle jutalomra érdemes munka nem találtatnék, a hirdetés újra ismételtessék a következő évben 150 aranyat kivánok és rendelek ugyan Sztrokay Antal alapítványképen a fentebb írt jog- és államtudományi körben az illető 3 évben megjelenendő legjobb magyar munkának kiadatni."

d) „Ha pedig ezen alapítványbeli jutalmazás a Magyar Akadémia törvénytudományi nagy jutalmával valamely évben összeesnék, azon esetre ha efféle jatalomra két érdemes munka találtatnék, ezen 100 arany a másod rendbeli legjobb munkának adassék ki jutalmúl. Ha ellenben ily másod rendü munka azon évben nem találtatnék, az én alapitottam fentebbi díjazás a c) pont alatt megírt mód szerint következő évre vitessék át.

e) „a 6% kamat után fenmaradt 20 arany minden két év után a fentebbi 1000 darab arany tőkéhez csatoltassék."

„Miről kiadtam sajátkezü irásommal megerősített alapító levelemet. Kelt Pesten, január 1-jén 1864.

„Sztrokay Luiza Molnár Jánosné sk."

A M. Tud. Akadémia hazafiúi köszönettel fogadta el a leányi kegyeletnek a hazai tudományosság oltárára hozott, egy volt tagjának nevét örökítő, s annálfogva többszörösen becses áldozatát, s mélt. elnök urat kéri föl, hogy a lelkes alapító asszonyság előtt személyesen fejezze ki e köszönetet. A mi az alapítvány részleteit illeti: e részben véleményadással ugyanazon küldöttség bizatik meg, mely a Fáy-alapítvány ügyében eljárt. Végre az alapítványi okiratok a pénztárban tétetnek le.

2) A titoknok előterjesztése folytán a XXII. közülés programmja ekkép állapíttatott meg.

1) Az elnök megnyitó beszéde.

2) A titoknok előadása az akadémia munkásságáról 1863-ban.

3) Az anyag benső szerkezetéről, Than Károly l. tagtól.

4) Emlékbeszéd Szemere Pál r. t. felett Kazinczy Gábor lev. tagtól.

5) A középkori magyar festészet emlékei című munkának — egy részlete a szepes-váraljai XIV-dik századi történeti falfestmény, Ipolyi Arnold r. tagtól.

6) Jelentés az 1861-ben a gróf Nádasdy Tamás díjra kihirdetett eposzi pályázatról.

7) Jelentés az 1861-ben a hölgyek díjára kihirdetett, — a Fölfedezések történetét tárgyaló pályairatról.

8) Jelentés az 1857—1862-ig megjelent természettudományi munkák legjobbjainak kijáró nagy és Marczibányi-jutalomról.

9) Elnöki zárszó.

3) Olvastatott a természettudományi és mathematikai osztálygyülés jegyzőkönyve, melynek első pontjában eléadatván, hogy az eredeti fölfedezések és kutatások rendesen folyóiratokban szoktak megjelenni, indítványoztatik, hogy az akadémia Ügyrende 93.§-ának a) pontja ekként módosíttassék, hogy nem tekintve megjelenése helyét, minden tudományos értekezés pályázhasson a nagy jutalomra.

Miután a nagy jutalom önálló nagyobb munkák jutalmazására van alapítva, a fontosabb fölfedezések és kutatások pedig a Fáy-alapítványért is versenyezhetnek: az akadémia nem látja szükségesnek az Ügyrend érintett pontja módosítását.

4. A természettudományi osztály jelentésének második pontja szerint a nevezett osztály háziszabályul állítá föl, hogy a nagy jutalom odaitélésénél ily sorozat tartassék meg: 1-ör mindenek fölött az eredeti fölfedezések és önálló eredményes buvárlatok, — ezek nem létében rendszeres munkák, — s végre iskolai kézi könyvek jutalmaztassanak.

Az akadémia az osztály által csupán jelen eljárása szabályozásául fölállított elvnek tekinti e megállapodást, mely se az osz-

tályt ezutáni eljárásában nem kötelezheti, se a nagy jutalmat illetőleg fenálló szabályokat semmi tekintetben nem módosíthatja.

5) A természettudományi osztálynak a nagy jutalom tárgyában tartott ülése jegyzőkönyve mindenek előtt az Ügyrend 93. §-a c) pontjának: „Az akadémia bármely jutalomért vívott s mint olyan már jutalom- vagy tiszteletdíjra méltatott munkák", olyatén módosítását indítványozza, mely szerint az idézett könyvből e kifejezés: vagy tiszteletdíjra, mint kétes értelmü kihagyatnék. Különben — mond az osztály — megtörténhetnék, hogy az akadémia legnagyobb kitüntetésétől, rendesen folyó tiszteletdíjak miatt, a legjelesebb munkák is eleshetnének.

Felvilágosíttatván, hogy a 9-ik §. c) pontja csak pályamunkákról szól, melyek vagy jutalmat vagy jutalmazott munka mellett tiszteletdíjt nyertek, az idézett pont módosítása annál feleslegesebbnek találtatott, mivel annak értelmét a „mint olyan" szók kétségtelenné teszik s csupán a pályamüvekre szorítják, minélfogva épen nem tarthatni attól, hogy e pont folytán a rendes tiszteletdíjjal jutalmazott munkák a nagy jutalomtól elessenek.

6) Ugyancsak a természettudományi osztály az Ügyrend 90. §-ba az akadémiai nagy jutalomnál e pénzösszeget betétetni javasolja.

Elfogadtatott.

7) A nagy jutalomért versenyző művek kiszemeléséről levén szó a természettudományi osztályban, megjegyeztetett, hogy egy könyvtárban, egy kereskedésben sem lehet teljes jegyzékét megkapni a hat év alatt megjelent munkáknak, s indítványoztatott, hogy az akadémia e czélra készíttesse el a kiadott magyar szakmunkák teljes jegyzékét 6 évről 6 évre. Megjegyeztetett egyszersmind, hogy az Aigner Károly által kiadás végett fölajánlott könyvészeti munka kiadása által is égető hiány pótoltatnék.

Az akadémia tudományos munkássága sokkal inkább igénybe vevén az akadémia pénzerejét, hogysem az érintett könyvészeti munkák költségei fedeztethetnének, a tett indítvány annyival inkább mellőztetett, mivel az akadémia úgy hiszi, hogy irodalmunk nem oly nagy, hogy valamely szakban a legjelesebb műveket is könyvészeti nyomozások után lehessen csupán föltalálni.

8) Indítványozza továbbá a természettudományi osztály,

hogy az az osztály, melyre a nagy jutalom kiadásának sora kerül, mindjárt a nagy gyülés után hirdesse ki, hogy az ezen és ezen időben megjelent, ilyen és ilyen szaku munkák pályáznak a következő nagy gyülésen a nagy jutalomra és Marczibányi-díjra ; felszólíttatnak tehát mindazok, kiknek e körbe eső munkájuk nyomtatásban megjelent, hogy azt ezen s ezen határidőig az akadémiai titkárhoz küldjék be, följegyezve röviden, a mit munkájuk kiváló vonásának tartanak. Ezen eljárást követi a franczia akadémia is ; minek az a haszna, hogy senki se mondhatja, hogy az ő munkája figyelem nélkül maradt, s a beküldött munkák az akadémia könyvtárába jőnének. Azonban ez csak figyelmeztetés az illetőkhez, melynek koránt sincs az az értelme, mintha a be nem küldött munkák, melyekről a tagoknak tudomásuk van, ne pályázhatnának, sőt ha az akadémia kiadásában jelent volna meg, vagy már beküldetett volna az akadémia könyvtárának, a felszólítás folytán hivatkozás történik arra, hogy ilyen meg ilyen munkával kiván levéliró pályázni.

Ez indítvány elfogadtatott.

9) Olvastatott a természettudományi osztály jelentése az idei nagy jutalomról és Marczibányi-díjról. „A nagy jutalomra — így szól e jelentés szórul szóra — 1863-ik évre, a természettudományi osztályban 1856—1862-ig megjelent munkák versenyezhetvén, miután az azon idő alatt megjelent művek sorozata felolvastatván, az illetők felett kellő fejtegetések és tárgyalások tartattak, s ezek folytán kijelentetett volna, hogy Balogh Kálmán physiologiája, mint a melynek II-dik kötetének czímlapján 1864. áll, az 1863—1869-iki időszakra hagyatik fel méltánylásul, — az osztály titkos szavazatainak nagy többsége a szóban forgó 1856—1862-iki időszakban megjelent természettudományi munkák közt a nagy jutalomra legérdemesebbnek Török József „A két magyar haza első rangu gyógyvizei és fürdő intézetei stb.“ czímü második, újra átdolgozott és tetemesen bővített kiadásu munkáját itéli : mert ez, azon kivül, hogy e két hazában levő nevezetesb ásvány- és fürdő gyógyvizeket több esetben eredeti vegybontás és orvosi észlelet által kellő szakavatottsággal ismerteti, egyszersmind azon üdvös sikert is idézte elő, hogy a külföldi fürdők látogatása hazánkfiai részéről mind inkább ritkítva lőn, miután orvosaink ezen hasznos könyv elméleti és gyakorlati útmu-

tatása nyomán betegeiknek, azok helyett tökéletesen hasonértékü hazai ásvány- vagy fürdő-vizeket rendelni képesek lőnek, tehát e munka nemzet-gazdászati szempontban is kivánt fontosságra emelkedett.

Ehhez legközelebb álló munkát szabály szerint a Marczibányi jutalommal kellvén megtisztelni, ezt az osztály szintén nagy szótöbbséggel Nendtvich Károly „Amerikai utazás a" czímü munkájának itéli, mint a mely úgy szólva útleirás természettudományi szempontból, s rakva van alapos, tanulságos és érdekes természettudományi leirások és vizsgálatok kincseivel.

Miután az osztály által nagy jutalomra ajánlott munka csak egy már régebben jutalmazott műnek ujabb, bár részben bővített s talán módosított kiadása, mely épen e jutalmazás megemlítésével homlokán jelent meg; s miután az Ügyrend 93. §-a c) pontjának világos rendelete szerint a nagy jutalom az akadémia bármely jutalmáért vívott, s mint olyan már jutalomra méltatott munkáknak nem adathatik: Török József r. tag ujabban is jutalmazásra ajánlott műve a nagy jutalomért versenyezhető munkák sorából kizáratván, az osztály oda utasíttatik, hogy mind a nagy jutalom, mind az azzal együtt járó Marczibányi-díj kérdését ujolag tanácskozás alá vevén, s magát szorosan a nagy jutalmat szabályozó ügyrendi pontokhoz tartván, az érintett jutalmakra méltóknak itélendő szakbeli természettudományi művek iránt megállapodását még a holnap délutáni nagygyülésre terjeszsze elő.

10) Felhozatván, hogy Balogh Kálmán physiologiai munkája az osztály jelentése szerint a nagy jutalomnál azon okból nem vétetett ez úttal tekintetbe, mivel annak második kötetén 1864. év áll, holott a mű első kötete még 1862-ben jelent meg.

A természettudományi osztály figyelmeztetni határoztatott az Ügyrend 92. §-a a) pontjára, mely szerint ha valamely több darabból álló munka kitetsző jelességü, darabonként is jutalmaztathatik, s igy Balogh Kálmán érintett művének a pályázási időkör alatt megjelent kötete az osztály által érintett oknál fogva nem zárathatik ki a pályázásból.

11) Olvastatott a természettudományi osztály jelentése a női díjból kitűzött természettudományi pályázás eredményéről. A juta-

lom-feladatra, mely a felfedezések és találmányok történetét tárgyazá, csupán egy pályamű érkezett be, ily jeligével: „Nunquam otiosus.“ E munkának a bírálók egyező véleménye szerint kellő szakismerettel, tanulságos és vonzó modorban levén írva, a jutalom oda ítéltetett.

Felbontatván a jeligés levél, abból Bardócz Lajos jogtudor, hites ügyvéd és kassai akadémiai tanár neve tűnt elő, kinek is ez okból a jutalom kiadatni határoztatott.

12) A Vitéz-alapítványból a természettudományi osztály a következő pálya-föladat kitűzését ohajtja: „Irassék le Magyar- vagy Erdélyország valamely ásványa, vagy kőzete vagy kövülete, saját új adatokra is támaszkodva oly módon, hogy annak eddig nem ismert viszonyai is tűnjenek fel.“

E pálya-föladat elfogadtatván, kihirdettetni határoztatott.

13) A történeti osztály jelentése szerint a női díjból kitűzött történeti jutalom-föladatra: „Kivántatik Görögország története Nagy Sándorig, tudományos kézikönyvül a mivelt osztályok számára,“ két pálya-mű érkezett be, egyik ily jeligével: Graeciae civitates dum imperare singulae cupiunt, imperium omnes perdiderunt“ s a másik: „A versenyen elmaradt nem kap koszorút“ jelige alatt. Bírálók: Szilágyi Sándor és Somhegyi Ferencz lev. tagok, hosszasan indokolt véleményeikben csak a fölött nem értenek egyet: melyik pályamű rosszabb a másiknál; az iránt, hogy a jutalomra egyik sem érdemes, hogy nyelv, előadás, szerkezet tekintetében mindegyik kritikán alúl áll, s hogy még történeti adatok szempontjából sem ment egyik mű is tetemes botlásoktól, mindkét bíráló egy nézetben van. Ily körülmények közt a történeti osztály a jutalmat nem véli kiadhatónak.

A jutalom e jelentés szerint nem levén kiadható, a jeligés levelek Kiss Károly rendes és báró Prónay Gábor levelező tagok által, kik a végett elnökileg kiküldettek, az ülés végén megégettettek. —

14) A nyelv és széptudományi osztály jelenti, hogy a „Nádasdy-díjra“ 1863-ban pályázott művek bírálói, báró Kemény Zsigmond, Jókai Mór és Gyulai Pál, a pályázat eredményéről a következőkben terjeszték elő együttes véleményöket: A IV. számu

„Buda halála“ czímü pályamű annyira kitünő tizenegy pályatársa közül, hogy ezek távolról sem versenyezhetnek vele, annyival inkább nem, mert köztök csak egyetlenegy van, a mely kiválóbb figyelmet érdemel, az V-dik számu „Ős idők“ czímmel, de ezt is inkább csak verselési virtuositás, nehány lyrai szép hely tünteti ki, mint a compositio ereje, a jellemek rajza, mi epikai költeményekben legfőbb. Azonban a bírálók a IV. számu pályaművet nem csak viszonyosan tartják becsesnek, hanem magában is oly kitünő műnek, mely epikai költészetünk első rangu művei közt foglal helyet. Sőt nem tartózkodnak kimondani, ha a szerző oly erővel irja meg egész epikai trilogiáját, melyet előszavában sejtet, mint az első részt, korszakos művel fogja megajándékozni nemzetét. A bírálók nem tekinthetvén hátránynak azon körülményt, hogy „Buda halála“ csak első része egy epikai trilogiának, mert az magában is, mint költői elbeszéllés, teljesen bevégzett egész, egyhangu szavazatukkal a IV-ik számu „Buda halála“ czímü pályaműnek itélik oda a száz aranyból álló Nádasdy-díjt.

Fölbontatván a IV-ik számu pályamű jeligés levele, abból Arany János neve tünt elő, kinek ez a jutalom kiadatni rendeltetett.

15) A nyelv és széptudományi osztály jelentése szerint, a múlt nagy gyülésből kihirdetett Gorove-pályadíjra egy pályamű érkezett be, „A népiesről a költészetben“ czím alatt. E pályamű Arany János, Toldy Ferencz és Gyulai Pál bírálók egyező véleménye szerint, a népies milétére nézve nem hoz bennünket tisztába se elméletileg, se gyakorlatilag. Daczára annak kedvelt abstractióinak, általánosításinak, daczára philosophiai lenni akaró nyelvének, határozásai ingadozók, nem tiszták, nem szabatosak. Példái, bár elég olvasottságra mutatnak, gyakorolt érzék hiányát tüntetik fel a népies megitélésében. A népies tartalmáról szólva, már ott a (benső) formai különbségek magyarázatába téved; a formánál pedig csupán a külformára szorítkozik. A népies fokozatait oly módon állítja fel, hogy se helyesnek, se szükségesnek el nem ismerhetjük; ellenben a műszéphez való viszonyait egészben jól találja. Kiterjedése, alkalmazása felől valamint a költészetnek, úgy a népiesnek sajátságos tant állít fel, mely szerint vallás, tudomány, művészet mind a költészet ágai;

érvényét a történeti lantos és színi költészetben jobban veszi fel, de itt is, mint mindenütt, megelégszik a nemek kijelölésével a nélkül, hogy a fajokba, fajtákba (genre), részletekbe bocsátkoznék, mi az értekezésnek gyakorlati jelentőségét adná. E pályamű a kérdést inkább összebonyolítja, mint tisztába hozza, — annálfogva jutalomra nem ajánltatik.

A pályamű jeligés levele, a jutalom nem levén kiadható, elégettetett.

16) A nyelvtudományi osztály a „Sámuel-díj"ra, az 1862-ben nyomtatva megjelent nyelvészeti értekezések közül Budenz József akadémiai levelező tag „Csuvas közlések és tanulmányok" czímü s a Nyelvtudományi Közlemények 1862-ki folyamában megjelent értekezését ajánlja. Ez értekezés ugyanis nem csak a hazai, de az európai nyelvtudományra nézve is nevezetes; mert oly nyelvet hoz világosságra, s teszen biztos használatuvá a nyelvtudomány számára, melyről eddigelé nagyon tökéletlen tudomásunk volt. Budenz József a meglevő, többnyire orosz forrásokból, de különösen Reguly csuvas jegyzeteiből, kitünő ügyességgel állította össze a csuvas nyelvnek példákkal bővelkedő grammatikáját, mely a magyar és a török nyelvek közt létező viszonynál fogva kétszeresen becses a hazai nyelvtudományra nézve, a mennyiben épen a csuvas nyelv némileg összekapcsoló tag a magyar és török nyelvek közt.

Az osztály véleménye helyben hagyatván, a „Sámuel-díj" Budenz akad. lev. tagnak kiadatni határoztatott.

17) A nyelv és széptudományi osztály ajánlata folytán, az Ügyrend 122-dik pontja szerint, a „Nádasdy Tamás" nevét viselő pályadíj a következő 1865-ki évre kihirdettetni rendeltetik. E díj 100 aranyból áll, s kapja „a legjobb elbeszélő költemény, mely a magyar történetből vagy mondából vett tárgyat úgy kezel, hogy abban történeti vagy mondai személyek cselekvénydús mesében jelenjenek meg, a mű forrás-tanulmányokra mutasson, s a kor-festésre, érdekes feltalálásra, correct compositióra, költői tárgyalásra, választékos nyelvezetre, és a versbeli technika szigorú, tiszta és szabályos megalkotására nézve költészetünknek díszére szolgáljon.

18) Azon bizottság, mely a végett volt kiküldve, hogy javaslatot készítsen, mikép lehetne a Teleki és Karácsonyi-pályadíjakat

úgy hirdetni ki, hogy egyik díj a másiktól, a nagyobb jutalomtól ne vonja el a pályázókat, az érintett pályadíjak kihirdetésére a következő év-sort, s a víg és komoly színdarabok következő felváltását ajánlja:

Teleki-díj.	Karácsonyi-díj.
1864-ben vigszínmű	—
1865-ben szomorú	1865-ben vígszínmű
1866-ban szomorú	—
1867.— víg	1867-ben szomorú
1868.— víg	—
1869.— szomorú	1869-ben víg
1870.— szomorú	—
1871.— víg	1871-ben szomorú
1872.— víg	—
1873.— szomorú	1873-ban víg

s így tovább.

E javaslat elfogadtatván, a Teleki és Karácsonyi díjak az abban foglalt sorozat szerint lesznek kitűzendők.

19) Azon bizottság, mely a múlt évben a végett küldetett ki: vegye fontolóra, mik lehetnek okai a hölgyek alapítványából hirdetett pályázás többszöri eredménytelenségének, s a női-díj ügyében javaslatot terjeszszen elő, mindenek előtt megjegyzi, hogy a közvetlen ok, mely az akadémiát az érintett végzés hozatalára bírta, a jutalomtételeknek pályázók nélkül maradása, annyiban kedvezőleg módosult, a mennyiben a végzés kelte után, a felfedezések történetét tárgyul kitűző jutalomtételre oly pályamű érkezett, mely a bírálók egyhangu véleménye szerint mind jutalomra, mind kiadásra méltó. A hölgyek alapítványának szabályait, melyek az alapító nők beleegyezése nélkül lényegesen különben sem módosíthatók, újra elolvasván a bizottság, azokat most is czélirányosaknak találta, miért is nézete szerint, a pályázás többszöri eredménytelenségének oka nem e szabályokban, hanem a minden oldalu tudományosság még mindig lassu fejlődésében rejlik, minek jobbra fordulását aránylag épen a szóban forgó alapítvány is reméli eszközölhetni. Indítványozza ehhez képest a bizottság, hogy az ujabb nevezetes utazók történetét tárgyazó jutalomtétel, mely ez úttal pályázó nélkül

maradt, valamint Görögország története Nagy Sándorig, melyet két pályázó tárgyalt ugyan, de a bírálók véleménye szerint mindketten gyarlón, újra tűzessenek ki, mikkel együtt összesen tizenegy egyrendbeli jutalomtétel leendvén a hölgyek díjából kitűzve, újaknak hirdetése egyelőre nem látszik szükségesnek. Jelenti végre a bizottság, hogy Balogh Pál r. t. a nyomtatásban megjelenendő pályamunkákat az időszaki sajtó útján bővebben fogja ismertetni; s hogy a kiadó, Emich Gusztáv, késznek nyilatkozott az alapító hölgyek mindenikének egy-egy tiszteletpéldánynyal kedveskedni.

A jelentés egyéb részeiben tudomásul vétetvén, azon jutalomtételek, melyekre nézve a pályázás eredménytelen volt, a bizottság javaslata szerint, újra kitűzetni határoztattak.

20) A törvénytudományi osztálylyal közöltetvén Eggenberger könyvkereskedőnek tudósítása, melyben jelenti, hogy Verbőczy Hármas Könyvének 1844. évben készített magyar fordítása egészen elfogyott, s annak folytán második kiadására 200 forintnyi tiszteletdíj mellett vállalkozni kész: az osztály a maga részéről az érintett munka második kiadását kor- és czélszerűnek tartja: figyelembe véve mindazáltal azon jelentékeny haladást, melyet a jogi műnyelv húsz év óta tett, annak átvizsgálását, illetőleg kiigazítását, a fordítást eszközlött Bertha Sándor, Érdy János, Fogarasi János, Szalay László és Tóth Lőrincz r. és lev. tagokból állott bizottsághoz utasítandónak, s e választmányhoz még Zádor György, Zsoldos Ignácz és Pauler Tivadar r. tagokat is nevezendőknek véli; a kérdéses kiadás tulajdoni joga átengedése s tiszteletdíja iránti intézkedések az igazgató tanács illetékességéhez tartozván. — A nevezett könyvkereskedés azon további nyilatkozatát, hogy a Törvénytár többi részeinek kiadására is kész, ha netalán a t. Akadémia azoknak magyarítását eszközlésbe venné, akkorra tartja az osztály tekintetbe veendőnek, midőn az akadémia az érintett fordítás eszközlését netalán szükségesnek és korszerűnek találandja.

A törvénytudományi osztály javaslata mindenben helyeseltetvén, Verbőczy Hármas Könyvének ujabb átvizsgálása, illetőleg kiigazítása elrendeltetik, s e végett az osztály által ajánlott tagok kiküldetnek. A munka tulajdoni jogának átengedését s tiszteletdíját

illetőleg pedig Eggenberger könyvkereskedésének ajánlata az igazgató tanács határozata alá lesz terjesztendő.

21) A Gorove-féle jutalomkérdés 1863-dik évre kitűzése a philosophiai osztályt illetvén, az a következő kérdés kitűzését hozá javaslatba:

„Minő befolyást gyakorol a természettudományok ujabb fejlődése az emberi lélek és akarat szabadságát védő bölcseletre? a legujabb természettudományi irányok közöl melyik az, mely a bölcselettel összeütközik? s ezen bölcseletet kell-e tökéletlenséggel vádolnunk, vagy pedig a vele ellenkező természettudományi irányt?"

E pályakérdés elfogadtatván, kitűzetni határoztatott.

22) Konek Sándor lev. tag, a történelmi osztályból, hová meg volt választva, saját kérelmére a törvénytudományi osztályba tétetett által.

23) Römer Flórián lev. tag a természettudományi osztályból, melynek tagja volt, saját kérelme folytán a történettudományi osztályba tétetett által.

24) Az új tagok választása kerülvén szőnyegre, az osztályok részéről a következő jelöltek terjesztettek elő:

I. A nyelv és széptudományi osztály részéről:

Levelező tagokul ajánltattak:

Télfy János és Pákh Albert.

Külföldi levelező tagul:

Schleicher Ágoston weimári udvari tanácsos és jenai egyetemi tanár.

Végre az osztály a nagy gyülés figyelmébe ajánlja Tóth Kálmánt, ki harmadéve választatott meg, hogy elnöki úton ujabban terjesztessék föl megerősíttetés végett.

II. A törvénytudományi osztály részéről Levelező tagokul ajánltattak: Suhajda János és báró Kemény Gábor.

III. A történettudományi osztály által: Levelező tagoknak: báró Kemény Gábor, Fabó András és Thaly Kálmán.

Külföldi tagoknak:

Dudik Béda és Thiers Adolf.

IV. A philosophiai osztály ajánlottai: Levelező tagoknak: Majer István, Szeberényi Lajos és Lonkay Antal.

V. A természettudományi osztály jelöltjei a levelező tagságra: Dr. Rózsay József, Schwartz Gyula, Greguss Gyula, Balogh Kálmán, Érkövy Adolf, Zlamál Vilmos, Kalkbrenner Károly, Hantken Miksa, Diwald Adolf, Lenhossék József, Poór Imre; s külföldi tagnak: Haidinger Vilmos.

VI. A mathematikai osztály részéről végre levelező tagoknak ajánltattak: Korzán Gábor és Komnenovics Sándor.

A választás más napra hagyatván, Tóth Kálmán az idei választottakkal, megerősítés végett, ujabban fölterjesztetni határoztatott.

25) A philosophiai osztály előadván, hogy az akadémia valamennyi osztálya között a philosophiai az, mely tagokban legszegényebb, ohajtását nyilvánítá: Vajha Brassai Sámuelt, kinek egyik bölcseleti munkáját, tudniillik a M. Tud. Akadémia által kiadott Logikáját épen ezen osztály több évvel ezelőtt a Marczibányi-jutalomra érdemesítette, tagjai közé számíthatná.

Ez ohajtás Brassai Sámuel levelező taggal közöltetni fog.

Január 20-án.

Mélt. gr. Dessewffy Emil elnök úr elnöklete alatt.

26) A természettudományi osztály, mely a tegnap tartott nagy gyülés által a nagy jutalmat illetőleg új javaslat-tételre utasíttatott, jelenti, hogy az 1856—1862-ki időszakban megjelent munkák közül, a nagy jutalom az osztály többsége által Balogh Kálmán „Az ember élettana. Egy kötet. Pest 1862." czímü munkájának itéltetett oda, mint a mely mű a tanulmányozó szakközönségnek a nagyszerű haladásokat tett tudomány színvonalán álló jeles kézi könyvet nyujt; az ismerteknek önálló összeállítását adja; s a melynek szerzője, önálló buvárlati állása szerint, a modorban is kellő tárgyilagosságot és érthetőséget nyilvánít.

A Marczibányi-jutalomra nézve pedig ujabb tárgyalás és szavazás után is, nagy szótöbbséggel, előbbi végzése mellett maradt az osztály, mely szerint a Marczibányi-díjat Nendtvich Károly

„Amerikai utazásának" kívánja adatni, mint az osztály nézete szerint kiválólag természettudományi műnek.

E jelentés tudomásul vétetvén, a fentebb érintett jutalmak kiadatni határoztattak.

27) Hogy az ügyrendi szabályok alkalmazásában minden további félreértés elkerültessék: indítványozza a természettudományi osztály, hogy a 92-ik §. a) pontja, vagy az ezzel ellenkező 94. szám töröltessék ki; a 93-dik pont pedig szabatosabban szerkesztessék, úgy hogy a darabonként megjelent már egyszer jutalmazott munka valamennyi darabja jövőben a c) pont szerint jutalmazottnak tartassék.

Az Ügyrend érintett pontjának módosítása annál kevesbbé tartatott szükségesnek, mivel a 92-dik §. a) pontja, a mennyiben összeütközésben állónak mondatott a 94. §-sal, a tegnapi nagy gyűlés jegyzőkönyvének 10. száma által is megmagyaráztatott, és pedig oly értelemben, mely a 93. §-nak a természettudományi osztály által indítványozott változtatását is kizárja. Az akadémia ugyanis fentartandónak véli a 92. §. azon rendeletét, mely szerint valamely több darabból álló, kitetsző jelességü munka, ha kötetei különböző pályázási időközben jelennek meg, jelesebb bevégzett művek hiányában, darabonként is jutalmaztathassék.

28) Szóba hozatván, hogy a nagy gyülések, a vidéki tagokra nézve alkalmasabb időszakban tartassanak, határoztatott, hogy a f. évben, mint a melyben az akadémia bérlakásából saját házába költözködik, nagy gyülés ne tartassék, hanem csak 1865-ben, és pedig ekkor is, valamint ezután rendesen, mindig a tavasz megnyilta után, oly időben, mikor az akadémia tanár-tagjai a husvéti vagy pünkösti szünnapokat is használhatják.

29) A tagválasztás kerülvén szönyegre, megválasztattak:

I. A nyelv- és széptudományi osztályba:

a) Levelező tagoknak:

Télfy János 22 szavazattal 11 ellenében

Pákh Albert 31 „ 3 „

b) Külföldi tagnak:

Schleicher Ágoston 21 szavazattal 9 ellenében.

II. A törvénytudományi osztályba:

Levelező tagnak:

Suhajda János 30 szav. 4 ellen.
Báró Kemény Gábor 27 „ 8 „

III. A történettudományi osztályba:

a) Levelező tagoknak:

Fabó András 29 szav. 7 ellen.
Thaly Kálmán 17 „ 14 „

b) Külföldi tagoknak:

Dudik Béda 31 szav. 1 ellen.
Thiers Adolf egyhangulag.

IV. A természettudományi osztályba:

a) Levelező tagoknak:

Dr. Rózsay József	25 szav.	9	ellen.
Schwartz Gyula	27 „	8	„
Greguss Gyula	20 „	7	„
Balogh Kálmán	24 „	5	„
Érkövy Adof	20 „	13	„
Zlamál Vilmos	18 „	14	„
Kalkbrenner Károly	21 „	10	„
Hantken Miksa	27 „	6	„
Diwald Adolf	18 „	12	„
Lenhossék József	25 „	2	„
Poór Imre	16 „	13	„

b) Külföldi tagnak:

Haidinger Vilmos 20 szav. 1 ellen.

V. A mathematikai osztályba:

Korzán Gábor 18 szav. 8 ellen.

E választások, megerősítés végett, Magyarország királyi helytartója elé fölterjesztetnek, Tóth Kálmánnal együtt, ki harmad éve

választatott meg, s kire nézve azon ok, mely miatt akkor meg nem erősíttetett, azóta megszünt.

A tagjelöltek közől elegendő szavazatot nem nyerhettek: Mayer István (16 szavazat 16 ellenében), Szeberényi Lajos (11—20 ellenében), Lonkay Antal (7—24 ellenében) és Komnenovics Sándor (13—14 ellenében.)

OSZTÁLY- ÉS ÖSSZES ÜLÉSEK.

Első (összes s nyelv- és széptudományi osztály) ülés. 1864. január 4-én.

Mélt. báró Eötvös József másodelnök úr elnöklete alatt.

1. A titoknok jelenté, hogy 1863. december 31-ig mint határnapig, a néhai gr. Teleki József alapítványából kihirdetett 100 arany vígjátéki jutalomra hét pályamű érkezett be ily sorban: I. Az élet komédiásai; vígjáték négy szakaszban. Jelige: Itt van a hon; ah nem mint a régi. Kölcsey. II. A nyugalom embere; vígjáték 3 felvonásban. Jelige: Holder Friede, süsse Eintracht. Schiller. III. Nász vagy zárda; történeti vígjáték négy felvonásban. Jelige: Legyen vígjáték nem bohózat. Szerző. IV. Egy nagyra termett férfiu; eredeti vígjáték három felvonásban. Jelige: Magamat ajánlom. — V. Az ember ismerő; eredeti vígjáték három felvonásban. Jelige: Grau ist alle Theorie. VI. Mi újság a szomszédban? eredeti vígjáték négy felvonásban. Jelige: A művészet általános hanyatlásának biztos jele nem a rútnak gyakori elkerülésében, hanem inkább a szépnek helytelen alkalmazásában tünik elő. Általában így rontja meg a tragoediát az ékesszóllás, a vígjátékot az élcz. VII. A szeplők; eredeti vígjáték három felvonásban. Jelige: Habár fáj az érintés: sebet gyógyítni máskép nem lehet.

A jeligés levelek, az akadémia és a másodelnök pecséteivel borítékba zárva, a levéltárba adattak, a pályaművek pedig megbíráltatás végett a nyelv- és széptudományi osztályhoz tétettek át.

2) Ugyancsak a titoknok jelenté, hogy a gróf Karácsonyi Guido alapítványából kihirdetett 200 arany drámai jutalomra 1863. december 31-ig mint határnapig, nyolcz pályamű küldetett be ily sorban: I. Dorka, az alföldi nő; eredeti komoly szinmű három fel-

vonásban. Jelige : Ha a kínos idők elmúltak, de emléke azoknak el ne muljék. Chrysost. hom. 12. ad populum Antiochiae. II. A látnok álma; eredeti dráma négy felvonásban. III. Kupa; történeti szomorújáték öt felv. Jelige: Bátran küzdtél a neked szent ügyért. Szerző. IV. Az ember törekvései; tragoedia öt felvonásban. Jelige : Mintegy perpetuum mobile, az embertörekvés. Meggyőződés és érdekfelfogás szerint magukban és szemközt millió párttal, örök harczban tartják az ember csillagát. V. Egy királypár; szomorújáték öt felvonásban. Jelige: a múlt csak példa legyen most, s égve honért, bízton nézzen előre szemünk. VI. Bárdy István, vagy a mohácsi vész előzményei; dráma négy felvonásban. Jelige : Haj, csak véréhez soha senki ne lenne kegyetlen. Vörösmarty. VII. Thurn; szomorújáték négy felvonásban. Jelige : Ember, azt mondom, ne törj túl korlátidon. Katona József. VIII. József császár; tragoedia öt felvonásban. Jelige : Ah sors, lábad alatt a szegény halandó olyan mint egy féreg. Tompa. — 1863. dec. 31-ike után érkezett be : IX. Katalin; történeti szomorújáték öt felvonásban. Jelige : Per ludum atque libidinem, pereundi perdendique omnia invexere. Livius., és — Egy választott király; dráma öt felvonásban, ily jeligével: Költő művét teremti genius.

Kivilágolván a postajegyből, hogy „Katalin" történeti szomorújáték, 1863. december 30-án, tehát a határnap előtt indíttatott útnak, az előbbiekkel együtt pályázásra bocsáttatott. Az „Egy választott király" czímü dráma azonban a postajegy szerint 1864. január 2-án, tehát a határnap után indíttatván útnak, a pályázásból kirekesztetett. A többi pályaművek mellett volt jeligés levelek az akadémia s a másodelnök pecséteivel borítékba zárva, a levéltárba adattak, maguk a pályaművek pedig megbíráltatás végett a nyelv- és széptudományi osztályhoz tétettek át.

3) Előadá továbbá a titoknak, hogy a jövő évben a Teleki-féle pályázatra komoly színművek pályáznak, s két év mulva mind a Teleki mind a Karácsonyi-díj vígjátékokra lenne kitűzve ; minthogy pedig a Karácsonyi-díj 200, s a Teleki-díj csak 100 arany, megeshetnék, hogy az utóbbi jutalom pályázók nélkül maradna. Idején látja ez okból jelentő titoknok fölvetni a kérdést: miként lehessen ezen segíteni ?

E tárgyban Czuczor Gergely, Hunfalvy Pál és Tóth Lőrincz rendes tagok bizattak meg véleményadással.

4) Kubínyi Ágoston tiszt. tag indítványa folytán, hogy a vidéki tagok is részt vehessenek a nagy gyűlést megelőző osztályi tanácskozásokban, — határoztatott: hogy a nagy gyűlés első napja, január 18-ika, az osztályok tanácskozásának engedtessék által, a tanácskozások helye és órája a jövő heti ülésben levén előre bejelentendő.

5) Budenz József lev. tag a magyar „e l" igekötőről értekezett.

Második Ülés.

1864. január 11-én.

A philos. törvény- és történettud. osztályok részére.

Mélt. gr. Dessewffy Emil elnök úr elnöklete alatt.

7. A jegyző olvasá Szilágyi Sándor lev. tag „Báthory Gábor erdélyi fejedelemségét" tárgyazó munkájának első részét „Báthory Gábor trónra léptét."

8. Greguss Ágost r. tag ily című értekezést olvasa föl: „Baco védelme Böhmertől," — az ismertetett munkát, melynek címe: „Ueber Francis Bacon von Verulam und die Verbindung der Philosophie mit der Naturwissenschaft. Ein Wort der Kritik an Herrn Justus von Liebig von Heinrich Böhmer. Erlangen, 1864." az akadémia könyvtárának ajándékozván.

A benyujtott munka köszönettel fogadtatott.

9. Olvastatott a statistikai Bizottság javaslata az első magyar általános biztosító társulat alapítványából jutalmazandó nemzet-gazdasági pályakérdésre nézve. A magyar biztosító társulat alapítványát általában tudományos czélok, nevezetesen statistikai és nemzetgazdasági, különösen pedig az életbiztosítási számításoknak alapul szolgáló dolgozatok végett bocsátotta az akadémia rendelkezése alá. Miután a jelen körülmények közt a létező és bárki által összegyüjthető népességi és halandósági adatok hiányánál és hézagosságánál fogva az életbiztosítási számításoknak bíztos alapul

szolgáló dolgozat készülhetése nem remélhető: a statistikai bizottság javasolja, hogy jutalomkérdésül oly specialis tárgy tüzessék ki, melynek tudományos megfejtése anyagi előhaladásunkra üdvös befolyást gyakorolhatna. Ehhez képest a bizottság a következő kérdést indítványozza kitüzetni:

„Minő hatást gyakorolt Magyarország anyagi fejlődésére, névszerint mezei gazdaságára, iparára és kereskedelmére az újabb időkig fenállott magyarországi közbenső vámvonal? Minő hatást gyakorol ugyanezen irányokban a birodalom határain mostanság fenálló birodalmi vámvonal? Mily értelme van hazánk termelésével szemben, az európai nevezetesebb vámterületeken fenálló vámszabályzatoknak (angol, franczia, német, orosz és török vámterületek)? s végül mily vámrendszer és szabályzat eszközölhetné leginkább Magyarország s a birodalomnak anyagi felvirágzását?"

Az akadémia e pályakérdést következőleg modósítva fogadta el: „Minő hatást gyakorol Magyarország anyagi fejlődésére, névszerint mezei gazdaságára, iparára és kereskedelmére a birodalom határain fenálló birodalmi vámvonal? mily értelmök van hazánk termelésével szemben az európai nevezetesb (angol, franczia, német, orosz és török) vámterületeken fenálló vámszabályzatoknak? s végül: mily vámrendszer és szabályzat eszközölhetné leginkább Magyarország és a birodalom anyagi fölvirágzását?"

A pályadíj ezer forintban állapíttatott meg, a megkoszorúzandó pályamű — melynek a kinyomtatásra érdemesnek kell lennie — a szerző tulajdona maradván. A pályaművek beküldésének határidejéül 1865. évi julius 1-je tüzetett ki.

10. Olvastatott Horváth Czirill és Greguss Ágost rendes tagok véleménye Péterfi Károly lev. tag kiadás végett beküldött ily czímü munkájáról: „Filozofusok és filozofia historiája. Második rész" A bírálók indokolt véleményökben mindketten a munka kiadása ellen nyilatkoztak.

Szerzőnek munkája visszaküldetik, a bírálatok másolatban közöltetvén vele.

11. A titoknok előterjesztése folytán a XXV-ik nagy gyülés előrajza következőleg állapíttatott meg:

1864. jan. 17. megjelenés napja.
„ „ 18. d. e. 10 órakor a nyelvtudományi osztály tanácskozmánya.
„ „ „ d. e. 10 órakor a philos. osztály tanácskozmánya.
„ „ „ d. e. 11 órakor a törv. tud. osztály tanácskozmánya (Gr. Károlyi Gy. oszt. elnök lakásán.)
„ „ „ déli 12 órakor a math. és term. tud. osztályok tanácskozmánya (Kubínyi Ágoston oszt. elnök lakásán).
„ „ „ d. után 5 órakor a tört. tud. osztály tanácskozmánya.
„ „ 19. d. u. 4 órakor } nagygyűlési ülések.
„ „ 20. d. u. 4 órakor }
„ „ 21. d. előtt 10 órakor igazgatósági ülés.
„ „ 23. d. előtt 10 órakor közülés (a nemzeti muzeum díszteremében).

12. A statistikai bizottság kívánságához képest fölkéretni határoztatott a nm. m. kir. Helytartó Tanács, hogy a m. évi szárazság okozta inségre vonatkozó adatokat, és azon térképet, mely Abonyi István helytartósági tanácsos úr ő mga, mint kir. biztos által egybeállíttatott, az akadémia statistikai bizottságával kiadás végett közölni méltóztassék.

Harmadik (mathem. és term. tud. összes) ülés.

1864. január 25-én.

Mélt. gr. Dessewffy Emil elnöklete alatt.

14. Weninger Vincze lev. tag ily című értekezést olvasa „a kölcsön ügy mathematikai szempontból.“

15. Pólya József r. tag Hoibrenk javaslatát „a gabonafélék mesterséges termékenyítéséről“ ismerteté, a franczia akadémia bizottsága által fölállított útasításokkal, melyek szerint lesznek teendők e tárgyban a kísérletek, eléadván saját biráló észrevételeit.

16. Ugyancsak Pólya József. r. tag a magyarországi gyümölcszészet ismertetése és előmozdítása körüli mozgalmakat adja elő, bemutatván a saját maga vagy az ő vezetése alatt mások által készített szinezett gyümölcsábrákat, s benyújtván a könyvtár részére a „Magyarország gyümölcszészete szinezett rajzokban“ című munkát.

A benyújtott munka köszönettel fogadtatott.

17. Vész János Armin lev. tag Leirati Mértana egy részét oly kéréssel küldi be, hogy azt az akadémia megvizsgáltatván, szintén az általa kiadott kézi könyvek sorába vegye föl. „A leirati mértannak — mond kísérő levelében a nevezett lev. tag — a mennyiségtani tudományokban való nagy fontosságát említenem sem kell, miután az a géptannak, úgy szintén az épitészettannak is alapját képezi, de fájdalommal kell bevallanunk, hogy literaturánkban még eddig, egy két értekezést kivéve, képviselve alig van.“ Az egész munka áttekintése a következő :

I. Leirati mértan.

II. A leirati mértan alkalmazása

a) az árnyéktanra,

b) a távlattanra,

c) a kőmetszetekre és fakapcsolatokra. Az egész munka kivitele valószinüleg több évekbe fog kerülni, a jelen évben csak az I. kerülne nyomtatás alá. Azonban az egész munka minden egyes része egy külön álló munkát képezvén, mindegyik magában befejezett egészet képez.

Ugyanazon bírálók bizatnak meg e munka felől véleményt adni, a kik előbbi munkáját megvizsgálták.

18. Olvastatott Szontagh Miklós úrnak Bécsben f. é. január hó 15-én kelt levele, mely mellett ily című munkáját : „Enumeratio plantarum phanerogamicarum et cryptogamicarum vascularium Comitatus Arvensis in Hungaria. Vindobonae. 1863“ az akadémiának megküldi, s eléadja, hogy a növénytant eddig a magyarhoni növénytani műszók nagy hiánya miatt nem mívelte magyar nyelven. E czélból—folytatja levéliró—elhatározá minden eddig megjelent kézi vagy iskolai, növénytani könyvekben előforduló magyar műszókat kikeresni, Bischoff jeles terminologiája szerint azokat összeállítani, s a hiányzókat újakkal pótolni. E munkára kéri az akadémia felhatalmazását.

Az ajándékozott mű köszönettel fogadtatván, midőn erről szerző értesíttetni, egyszersmind tudósíttatni fog, hogy a munka, melyre a magyar növénytani műszók átvizsgálása érdekében vállalkozik, az akadémia e részbeni megbizása és fölhatalmazása nélkül is — mi az akadémia nézeteivel és eddigi eljárásával is ellenkezik — teljesíthető.

19. Az osztályülés összes üléssé alakulván át, olvastatott mindenek előtt Magyarország királyi helytartója, gróf Pálffy Móricz altábornagy ő nagyméltóságának Budán f. évi január 22-én 802. sz. alatt kelt s az akadémia elnökéhez intézett következő levele:

„Méltóságod f. hó 21-én kelt értesítése szerint a magyar tudományos akadémia f. hó 20-án tartott nagygyűlésében

a) levelező tagokul

1. a nyelv és széptudományi osztályba
   Télfy Jánost,
   Pákh Albertet,
2. a törvénytudományi osztályba
   Suhajda Jánost,
   B. Kemény Gábort,
3. a történettudományi osztályba
   Fabó Andrást,
   Thaly Kálmánt,
4. a természettudományi osztályba
   Rózsay Józsefet,
   Schwarz Gyulát,
   Greguss Gyulát,
   Balogh Kálmánt,
   Érkövy Adolfot,
   Zlamál Vilmost,
   Kalkbrenner Károlyt,
   Hantken Miksát,
   Diwald Adolfot,
   Lenhossék Józsefet,
   Póor Imrét,
5. a mathematikai osztályba
   Korzán Gábort,

b) Külföldi lev. tagokúl

1. a nyelv- és széptudományi osztályba
   Schleicher Ágostont,
2. a történettudományi osztályba
   Dudik Bédát,
   Thiers Adolfot,
3. a természettudományi osztályba
   Haydinger Vilmost

választotta.

Ezen választásokat ezennel megerősítem s egyúttal értesítem méltóságodat, miként Tóth Kálmánnak az 1861-ik évben nyelv- és széptudományi osztályi taggá lett választatását most már helyben hagyom.

Fogadja Méltóságod stb.

Örvendetes tudomásul vétetett.

20. A nm. m. kir. Helytartótanács Budán, 1863-ik évi dec. hó 19-én kelt intézménye kíséretében oly feltétellel teszi át az 1862. évi termés eredményéről hivatalos úton gyűjtött statistikai adatokat tartalmazó átnézeti kimutatást, hogy az, használat után, lehető gyorsasággal küldessék vissza.

Gyors felhasználás végett kiadatik a statistikai bizottságnak.

21. Olvastatott Hajós József úrnak, a hazai első pesti takarékpénztár igazgatójának, 1863. december 30-án kelt levele, melyben tudatja, hogy az akadémiának a Fáy-féle alapítvány szerkezetére vonatkozó módosítási javaslatait a takarékpénztár választmánya f. hó 11-én tartott gyűlésében egészen elfogadta, s midőn az ez értelemben kijavított alapítványi szerkezetet egy példányban megküldi, egyszersmind a választmány nevében köszönetet mond az akadémiának azon készségért, melylyel az érintett alapítvány kezelését elvállalta.

A hazai első pesti takarékpénztár által létesített, Fáy András nevét viselő alapítvány véglegesen megállapított szabályai e szerint a következők:

1) A magyarországi takarékpénztárak, különösen pedig a pesti első hazai takarékpénztár alkotója Fáy András nevének emlékére, s e téreni érdemei kegyeletes elismeréseül, Fáy András nevét viselendő 20,000 forintos örökös alapítvány létesíttetik, s ezen tőke-

összeg az 1862. évi január 1-jétől kezdve, az évenkénti takarékpénztári tiszta haszonnak kétszáztólija s ennek 5% kamatai által fog kiegészíttetni; mely húsz ezer forintnyi alapítványi tőke s ennek 5% kamatai, valamint e kamatok időközi kamatai, a hazai első pest takarékpénztár által, és minden más vagyonától elkülönítve kezelendő.

2) Ezen alaptőke kamatai, szépirodalmi és szépmüvészeti munkák egyedüli kivételével,

a) magyar nyelven irt oly szaktudományos munkák megjutalmazására fordítandók, melyek az illető szaktudomány európai szinvonalát emelik, vagy legalább annak szinvonalát fölérvén, a hazai tudományosságnak hasznos szolgálatot tesznek.

b) oly hazai fölfedezések s találmányok megjutalmazására fordítandók, melyek a szaktudományok, vagy a technika valamely ágában tétetnek, s a külföld figyelmét is magokra vonni képesek.

3) E jutalmat absolut becsü munkák, találmányok s fölfedezések nyerhetik meg; népszerü nyelv a munka előnyéül szolgál; — a jutalmazásra már kijelölt munka, a szerző által legalább 500 példányban kinyomatandó, s a munka megvétele a közönség részére lehetővé teendő: ellenesetben a jutalom ki nem adatik. Technikai fölfedezések s találmányok csak azon esetben nyerhetnek jutalmat, ha a fölfedező vagy föltaláló kizáró szabadalom által jutalmazva nincs. A jutalmazandó fölfedezés vagy találmány tehát közhasználat végett minden részleteiben közhirré teendő. Fordított munkák e jutalom tárgyai nem lehetnek. A jutalmazott munka a szerző tulajdona marad, ki a munkának három nyomtatott példányát a takarékpénztári könyvtár számára díjtalanul átadni köteles. A jutalom összege csupán ezen átadás után lesz fölvehető.

4) A jutalmazás három egymásutáni évfolyam alatt nyomtatásban megjelenendő, s a jelen szabályzat minden föltételeinek megfelelő művekre vagy felmerülendő fölfedezésekre s találmányokra, vagy a hatodik szakasz esetében meghatározandó pályafeladat kitüzésére nézve foganatosítandó.

5) A jutalom 3,000 forintnál sem több sem kevesebb nem lehet s föl nem osztható. Az alapítványi tőke kamatainak időközi kamatai, az alaptőkének 20,000 forintig leendő kiegészítéseig, en-

nek javára, azután pedig a pályázat s bírálat költségei fedezésére fordítandók.

6) Ha a jutalom bármely okból ki nem adatik, ez esetben a jutalom összege kamatoztatandó mindaddig, míg a jutalmazás esete e szabályok értelmében előálland. Ha ugyanazon pályazatnak első s ennek kétszer ismételve meghosszabbítandó határidejére jutalomra képes mű nem találtatnék, ez esetben ugyanazon jutalom, valamely más, a 4-ik pontba foglalt kérdések egyikére tűzendő ki.

7) Ezen esetre azon kérdés elhatározását: vajjon a pályafeladat a szaktudományok melyik ágában tűzessék ki? a takarékpénztár esetről esetre kizárólag magának tartja fen, s választmánya által gyakoroltatja.

8) A 7-ik pontbeli korlátozás mellett, a pályakérdések kitűzése, a pályázatok kiirása, a pályaművek átvétele, a megbirálás és a jutalom oda itélésének joga a Magyar Tudományos Akadémiára ruháztatik, mely a jutalom oda itélését maga, vagy belátása szerint szakértők meghivása mellett alakítandó bizottmánya által titkos szavazattal, indokolt határozatban eszközlendi, pályázókat a pályabiróságból kizárván.

9) Pályázat esetében, a munkák jeligével ellátva, idegen kézzel irva, lapjai számozva, bekötve, a szerző nevét tartalmazó lepecsételt, és a jeligével ellátott levél kíséretében nyujtandók be.

10) Míg az első pontbeli takarékpénztári tiszta haszonnak két százalékából s ennek kamataiból a 20,000 forintnyi alaptőke kiegészítve nem leend: ezen alaptőkéből s kamataiból jutalom ki nem adathatik.

Hogy azonban az alaptőke kiegészítéseig is, a takarékpénztár itt kifejezett szándékának sikerét lássa: minden harmadik évben egy 1500 forintos jutalom kiirandó, s ezen 1500 forintnyi jutalmat a takarékpénztár időszakonként azon öszletből fogja utalványozni, melyet évenként jótékony és közhasznu célokra szán. Az első 1500 forintos jutalom 1866-ik évre kiirandó. S e jutalomdíj is a jelen szabályzat szerint kezelendő. Ezen 1500 forintos jutalom az alaptőkének 20,000 forintra leendő kiegészítésekor megszűnik.

11) Ha a M. Tudományos Akadémia ezen alapitványt kezelni — bármi okból gátolva lenne, ez esetben a 8-dik pontbeli jogok a

hazai első pesti takarékpénztár megszünése, vagy feloszlása esetében a 7-dik s esetleg a 8-ik, továbbá a 12-ik pontbeli jogokról a takarékpénztári utolsó közgyülés határozand.

12) E szabályok módosításának jogát a takarékpénztár önmagának tartja fen s választmánya által gyakoroltatja.

Tudomásul vétetvén, az alapítványi okirat a pénztárhoz általtétetni határoztatott. —

22. A titoknok előterjeszti, hogy a Karácsonyi pályázatra beérkezett, de a postajegy szerint csak január 2-án föladott, s ennélfogva visszautasított pályamunka, „Egy választott király" czímü 5 felvonásos dráma ismeretlen szerzője, darabját visszakérve, erre való igényét a postahivataltól kapott feladási vevénynyel igazolá; e vevényből pedig kitünik, hogy a küldemény még december 31-én adatott fel a postára, s nem lehet szerzőnek felróni, hogy a posta azt csak január 2-án indította útnak.

Kivilágolván a szerző által beküldött postavevényből, hogy műve még 1863. dec. 31-én, tehát a pályázás végnapján adatott át a postahivatalnak, az „Egy választott király" czímü pályamű, melynek jeligéje: „Költő művét teremti genius" szintén pályázásra bocsáttatott; a jeligés levél az akadémia s az elnök pecséteivel borítékba zárva, a levéltárba adatván, maga a mű pedig megbiráltatás végett a nyelv- és széptudományi osztályhoz tétetvén át.

23. Vész Armin János lev. tag ily czímü munkát ajánl bírálatra: „Az 1860. II. sz. üstökös definitiv pályaszámítása". Bírálókul Vész Armin János és Kondor Gusztáv neveztettek ki.

24. Olvastatott Regéczy Imre úrnak Pesten f. é. január 6-án kelt levele, melyben jelenti, hogy a véletlen őt két oly remek magyar színmü birtokába juttatta, mely a világ legclassicusabb művének sem áll alatta; s hogy e művek szerzője azért nem pályázik műveivel, mivel az akadémiában oly irók nyerik a jutalmakat, mint Tóth Kálmán, Szigligeti és Dobsa, kikkel szemben nem teheti ki magát a megbuktatás veszélyének, mi annál bizonyosabb, mert két színész is van a biráló választmányban,kik előtt csak Szigligeti művei birnak színpadi hatással,Tóth Kálmán pedig nem csak sziniró, hanem színműbiráló is.Panaszolja továbbá levéliró, hogy a viszonlag legjobb

műnek, ha általános műbecsesel nem bír is, kiadatik a jutalom; s végül ohajtását fejezi ki, hogy a bírálatok legnagyobb terjedelemben közöltessenek a hirlapokban.

E levél, mely részint valótlan dolgokat, alaptalan vádakat foglal magában, részint oly tanácsokat ad, a melyek, a hol az alapító szándoka másként nem rendelkezett, mint a Teleky pályázatnál, eddig is szem előtt tartattak, egyszerüen félretétetett.

25. Az 1863. december 28-dikáról 1864. január 25-ig ajándékul vagy cserébe beérkezett nyomtatványok:

a) Königl. Preussische Akademie der Wissenschaften: Abhandlungen, 1862.

b) Académie Imp. des Sciences de St. Petersburg: 1) Bulletin, Tome IV., 26—36 feuilles. 2) Mémoires, Tome IV. No. 10 & 11. St. Petersburg, 1862.

c) Royal Society, London: 1) Philosophical Transactions Vol. 153. Part. 1. London, 1863. 2) Greenwich Observations, London, 1863.

d) Kaiserl. Akademie der Wissenschaften, Bécs: Kaiserl. Akad. d. Wiss. Jahrgang, 1864. 1. 2.

e) Königl. Bayrische Akad. d. Wissensch. Sitzungsberichte 1863. II. 2.

f) K. Svenska Vetenskaps-Akademien, Stockholm: 1) Öfversigt af k. Vetenskaps-Akademiens Förhandlingar. — Tizenkilenczedik évfolyamat. Stockholm, 1863. 2) Handlingar Ny. Följd. Negyedik kötet első fele. 1861. Stockholm, 1862. 3) Meteorologiska Jagttagelser i Sverige. Harmadik kötet Stockholm, 1863. 4) k. Svenska Vetenskaps-Akademien. Maj. 1863.

g) Schott V. Die Estnischen Sagen von Kalevi — Poeg. Berlin, 1863.

h) Szontagh Miklós: Enumeratio plantarum phanerogamicarum et cryptogamicarum vascularium comitatus Arvensis in Hungaria, auctore N. Szontagh. Bécs, 1863. Két példány.

i) Purgstaller J. A magyar és erdélyországi kegyes tanítórend névkönyve az 1864-dik évre. Pest, 1863. (ötven példány. 49 kiosztogattatott.)

j) Szepesi Imre. Az alapjából ujonnan épült pesti kegyesta-

nító rendi királyi nagy gymnasium fölszentelésének emléke. Közre bocsátá Szepesi Imre. Pest, 1863.

k) Lichner Pál: Micae hist. chronol. evang-pannoniae, collectae opella Joannis Buzii. Pozsony, 1864.

l) Győri gazdasági egyesület: A győr vidéki gazd. egyesület évkönyve az 1860, 61 és 62. évekről. Győr, 1863.

m) Demjén és Sebes könyvkereskedőktől: 1) Fajkeletkezés. Írta Rónay Jáczint. Pest, 1864. 2) Irodalmi hirdető. Pest, 1864. 1-ső szám.

n) A kir. m. egyetem, s Pleitz F. nagy-becskereki nyomdájából köteles példányok.

A fent írt munkák a könyvtárba tétetnek, a magán adakozóknak levélben köszönet mondatván.

Negyedik ülés.

1864. febr. 1-jén.

A philos. törv. és történettudományi osztály részére.

Érdy János r. tag elnöklete alatt.

27. Greguss Ágost r. tag Emericzy Géza ily czímü értekezését ismerteté: „A dialecticai módszer", ajánlván az értekezést bírálatra. —

Bírálóknak maga a felolvasó és Horváth Czirill r. tagok neveztettek ki.

28. Nagy Márton lev. tag „A görögök nevelészete" czímű értekezést olvasá föl.

29. Tutkó József úr Kassán 1864. évi január 27-én kelt levelében írja, hogy a kassai levéltárban tett kutatása alkalmával rátalált az eddig ismeretlen első kassai nagy pecsétre 1245-ből; közli annak ismertetését, közli egyszersmind Klimkovics Béla kassai reáliskolai rajztanár által készült rajzát, és önmaga készítette gipsznyomatát. Bővebb magyarázat és földerítés tekintetéből az eredeti okiratot is szórul szóra lemásolta levéliró, s a másolatot, valamint az azon látható függő pecsét rajzát, két gipsznyomattal, szintén be-

küldi az akadémiának, felajánlván egyszersmind szolgálatát, a némelykor szükséglendő régiségek kutatására.

A küldemény és Tutko úr szolgálati ajánlata köszönettel fogadtatván, a pecsétminták és rajzok, az értekezéssel és az okirat másolatával együtt, a történeti bizottsághoz tétettek által.

30. Mocsáry Antal úr II. Rákóczy Ferencz korából két okiratot közöl, melyeket családja irományai közt talált.

Az akadémia köszönetet mond a küldött okiratokért, melyek szintén a történeti bizottsághoz tétettek által.

31. Balassy Ferencz felnémethi plébános úr a Rákóczy-forradalomra vonatkozó három okmányt közöl, ha ajánlata elfogadtatnék több hasonló adat gyűjtését és beküldését is igérvén.

Köszönettel fogadtatván a küldött okiratok, kiadattak a történeti bizottságnak.

32. Olvastatott báró Prokesch Osten külső tagnak Konstantinápolyban 1864. január 20-án kelt levele, melyben tudatja, hogy sikerült elkészíttetnie jegyzékét a serail-könyvtárban még meglevő azon kéziratoknak, melyek egykor a nagy Korvin Mátyás királyéi voltak. Teljes biztossággal mondhatni ezt 14-ről, melyek pergamenre irvák, egynek kivételével (mely bőrbe van kötve) selyembe kötvék, magyar czímerekkel és szép kezdő betűkkel. Még 9 más kéziratról véli a t. levéliró, hogy ugyancsak Mátyás könyvtárából valók. S e levélhez van mellékelve mind a 23 kézirat jegyzéke.

A M. Tud. Akadémia fentisztelt külső tagjával levélben is tudatja jegyzőkönyvileg kifejezett hálás köszönetét a nagy király könyvtára maradványai körül tett nyomozásaiért s a kéziratok ismertető jegyzékének szíves közléséért. A fenn érintett levél pedig és a kéziratok mellékelt jegyzéke a végett közöltetik az archaeologiai bizottsággal, hogy e jegyzéket annak Konstantinápolyban járt tagjai saját jegyzékeikkel összevethessék ; s egyszersmind vegyék fontolóra, hogy e körülmény, melyről az akadémia a fentebb közlött sorokban értesült, nem tesz-e némi változtatást szükségessé a Corvina ügyében teendő fölterjesztés tartalmára nézve.

Ötödik ülés.

1864. február 8-án.

A nyelv- és széptudományi osztály részére.

Mélt. báró Eötvös József másod elnök úr elnöklete alatt.

34. Hunfalvy Pál r. t. „A medvetiszteletről" az általi népeknél s különösen a finneknél és voguloknál értekezett.

35. Ballagi Mór r. t. Takács István értekezését „a személy- vagy birtokragok valódi viszonyáról" bírálatra ajánlja.

Véleményezés végett általtétetett a nyelvtudományi bizottsághoz

36. A titoknok jelenté, hogy Salamon Ferencz l. tag, sok dolga levén, és saját osztályában, a történetiben is el levén foglalva a pálya-vígjátékok bírálásáról lemondott, — s fölhivá az osztályt válaszszon helyette más bírálót.

Egyhangulag Toldy Ferencz r. tag választatott bírálónak.

37. Olvastatott a nyelvtudományi bizottság jelentése ily czímü értekezésről: „A magyaros szórendről". A bizottság nézete szerint ez értekezés elsőben is legfőbb elvében, t. i. a magyar mondatot értelmezőre és nyomosítóra osztva, tévedésen alapszik, mert minden magyar mondat értelmező és sulyosító egyszersmind, s értekező első és alappéldája közöl, Péter okos volt és Péter volt okos, mind kettő nyomosító sulylyal is bír: okos volt és Péter volt, s épen ezért mind kettő különböző értelmet kap, tehát értelmező is; a suly adván meg a különböző értelmet. Nincs is magyar mondat nyomosító suly nélkül (sőt más nyelvben is mindig ott találjuk a mondat-sulyt) és nincs mondat, mely értelmező is nem volna. Az ellenkező képtelenség. Továbbá ezen értekezés az általános nép-és irodalminyelv ellenére, minden ok és szükség nélkül (egy helyütt még ábécze rendhez is folyamodik), oly szabályokat állít fel a szórendre nézve, hogy ha azok állanának, még legclassicusabb iróink p. Vörösmarty halhatatlan müveinek is nagy része, minden egyes műből kiszakasztva, mint szabályba ütköző csak tűzbe való volna.

Szóval, értekező is azon nyelvészkedők sajnálatos sorába tévelyedett, kik nem a nyelvet tanulmányozzák, vagy nem egész terjedelmében s nem minden forrásaiban tanulmányozzák, hanem egyoldalu akár jó akár rosz alapon önkényes törvényeket alkotnak, s a nyelvet ezekbe szeretnék csigázni. Ezen értekezést tehát a nyelvtudományi bizottság el nem fogadhatónak, hanem szerzőjének visszaadatni véleményezi.

A kérdéses értekezés e szerint szerzőnek, a bírálat közlése mellett visszaadatik.

Hatodik ülés.

1864. február 15-én.

A philos. törvény- és történettudományi osztály részére.

Mélt. báró Eötvös József másod elnök úr elnöklete alatt.

39. Tóth Lőrincz r. tag Kallós Lajos lev. tag székfoglaló értekezését olvasá föl: „A törvények tiszteletéről.“

40. A titoknok egy nagybecsü levélgyüjteményt mutatott be a XVII. századból s nagyobb részben — véleménye szerint — Vitnyédi Istvántól. E gyüjteményt gróf Török Bálint, tanácselnök a hétszemélyes táblánál, nyújtá be gróf Szirmay József úr, mint ajándékozó nevében.

Az akadémia hazafiúi köszönetet mond a nagy becsü ajándokért, s erről gróf Szirmay József ő méltóságát levélben is értesítetni határozza.

41. A titoknok előterjeszti Brassai Sámuel levelező tagnak Kolozsvárt 1864. febr. 10-én kelt levelét, melyben köszönetét fejezi ki a philosophiai osztálynak, hogy tagjai közé kivánja soroztatni, s kijelenti, hogy bármint rendelkezzék vele az akadémia, részéről bele nyugszik.

E nyilatkozat folytán Brassai Sámuel lev. tag hasonló minőségben, a philosophiai osztály tagjai közé általtétetni határoztatott.

42. A titoknok jelenti, hogy Toldy Ferencz rendes tag a

pálya-vígjátékok bírálását azon okból, mivel az egyik pályaműnek szerzőjét tudja, nem vállalhatá el.

A lemondott r. tag helyett Greguss Ágost r. tag kéretett föl bírálónak, ki e megbizást el is vállalta.

Hetedik ülés.

1864. febr. 22-én.

A mathem. és természettudományi osztályok részére.

Mélt. gr. Dessewffy Emil elnök úr elnöklete alatt.

44. Than Károly lev. tag „a szabályellenes térfogatu összetett gőzökről" értekezett.

45. Szabó József lev. tag Krim, Bokhara és Bombay-sziget angol térképeit mutatta be. E térképeket, az angol hadi mérnöki testület műveit, melyek közől a krimi rendkivül nagy mérvben, az utolsó franczia-, angol-, orosz háború alatt a hadjárat czéljaira készült, az 1862-ki londoni kiállítás egyik biztosa, Mr. J. B. Jervis, küldé a bemutató levelező taghoz, hogy azokat valamelyik hazai intézetnek ajándékozza. Szabó József lev. tag a bemutatott nagy becsü műveket, melyek könyv-és műárusi uton nem szerezhetők meg, az akadémia térkép-gyüjteménye gyarapítására ajánlá fel.

Mind Jervis úrnak, mind Szabó József lev. tagnak, levélben is kifejezendő köszönet mondatott a becses ajándékokért.

46. Ugyancsak Szabó József lev. tag a bécsi geographiai intézet hazánkat érdeklő térképi munkálatait ösmerteté, bemutatván Erdélynek kréta-modorban készült nagy térképét négy táblán, s megérintvén Magyarországnak egy új, még egyszer oly nagy mérvben készülő térképét, mint a minő az Albrecht herczegféle. Ez új térkép 30 év alatt készül el, azonban már a tavaszon meg fog jelenni az északnyugati megyék táblája.

47. Pólya József r. tag bemutatá természettudományi magyarázó nagy szótárát, melyen évek óta dolgozik.

48. Pólya József r. tag megbírálás végett ajánlá Hradszky József plébános úr „Méhbonctanát."

Frivaldszky Imre rendes tagnak adatott ki bírálat végett.

49. Végre szintén Pólya József r. tag az inségi levesek csekély táperejéről szólott, fölkérvén az akadémiát, hogy e fontos időszerü kérdésre nézve, mely alkalmilag a külföld tudományos intézeteit is foglalkoztatta, — ő is jelentse ki véleményét.

E tárgyban véleményadással Pólya József rendes, s Jendrassek Jenő, Lenhossék József, Poór Imre, Rózsay József és Than Károly lev. tagok bizattak meg.

50. A titoknok megérintvén, hogy a jövő évben a nagy jutalom és Marczibányi-díj a mathematikai szakban megjelent munkáknak adatik ki, emlékezteté az illető osztályt a közelebbi nagygyűlés azon határozatára, mely szerint az írók felszólítandók az osztály által, hogy megjelent műveiket, melyekkel a nagy jutalomra pályázni kivánnak, küldjék be.

A nagygyűlés érintett határozata oly fölhivással közöltetik a titoknoki hivatal által a mathematikai osztály tagjaival, hogy a határidőt, a meddig a nagy jutalomnál pályázni kivánó müvek beküldendők, kitűzvén, egyszersmind a közzéteendő hirdetmény szerkezetét is osztályi értekezletben állapitsák meg.

51. Olvastatott Duka Tivadar lev. tagnak 1864. január 8-án Málta szigetén kelt levele, melyben írja, hogy a mult évi julius óta veszélyes betegségben sínylődvén, fellábadása reményében a tropikus éghajlatot, tíz évi ott tartózkodása után, egy időre elhagyva, Európa felé vevé utját. Folytonos gyöngélkedése folytán Egyiptomban kellett egy ideig maradnia, s ugyanez oknál fogva most Málta szigetén tartózkodik három hét óta, remélvén, hogy erejét némileg visszanyerve, s az évszak is kedvezőbbre fordulván, tovább utazhatása nem sokára lehetővé válik. A mint múlt évi junius 25-én az akadémiai oklevél kezéhez érkezett, a szokásos székfoglaló értekezés elkészült, s irományai közt, melyek használásától annyi ideig meg volt fosztva, máiglan átirásra vár. A hazába utazhatás engedélyéért már gróf Forgách kanczellár ő exjához folyamodott, s reményli, hogy útlevele megnyerésével alkalma lesz a jövő tavaszszal értekezését személyesen benyújtani, addig is kérve, hogy a töle nem függő késedelemért az akadémia legyen elnéző. Tudatja végre levéliró, hogy több rendbeli, részint természettudományi és ethnographiai, részint keleti irodalmi érdekü, küldeménye (India-, Chinából s

a malayi félszigetről) az akadémia rendelkezése végett a Jóremény-foka körüli vitorlásokkal útban van.

E tudósítás tudomásul vétetett, a kért halasztási engedély, a székfoglaló értekezést illetőleg megadatván.

52. „Egy pályázni akaró“ levélben folyamodik az akadémiához a festészettörténetét tárgyazó pályázás határidejének legalább két hóval leendő meghosszabbitásáért, okúl odván, hogy a tárgy hosszas tanulmányt igényel, s ő — a pályázni akaró — a pályázás határidejére nézve tévedésben volt.

E szabályellenes kérés nem teljesíttethetett.

Nyolczadik ülés.

1864. febr. 29-én.

A philosophiai törvény és történettudományi osztályok részére.

Mélt. báró Eötvös József másod elnök úr elnöklete alatt.

54. Báró Kemény Gábor lev. tag székét a törvénytudományi osztályban ily czimü értekezéssel foglalá el: „A korszakok szelleméről.“

55. Hunfalvy János lev. tag Szathmáry Károly úrnak „A zimony-fiumei vasút és Magyarország érdekei“ czimü értekezését olvasá föl.

56. Olvastatott az archaeologiai bizottság 1864. január 5-én tartott ülése jegyzőkönyvének 6-ik pontja, melynek tartalma következő: „A bizottmányi előadó bemutatta Bergh és Hencz győri épitészmérnök uraktól a „Szalai archaeologiai útjához“ újabban készitett jeles rajzokat, értesítvén egyszersmind a bizottságot arról, hogy a fennevezett urak számos fölvételeiktől s rajzaiktól járó tiszteletdíjról önként lemondanak, s fáradságuk némi elismeréséül egyedül az akadémia kiadványaiból a szakmájukba vágó munkák átengedése által kérik magokat jutalmaztatni. Az említett uraknak e hazafias áldozatáért kötelességének tartja a bizottság köszönetet szavazni, s kéri az akadémiát, hogy archaeologiai, valamint épitészet-mérnöki kiadványaiból Bergh és Hencz uraknak egy-egy példánynyal kedveskedjék. Ezen kivül a bizottság Bergh úrnak, ki tanulmányait bővitendő

hosszabb ideig Párisban szándékozik mulatni, ajánló levelet szavazott meg.

E jelentés nyomán Bergh és Hencz uraknak az archaeologiai, valamint az építészet-mérnöki kiadványok egy-egy példánya megküldetni határoztatott.

57) Fabó András és Télffy János lev. tagok megválasztatásukért köszönetöket levélben fejezik ki.

Tudomásul vétetett.

58) Olvastatott Haidinger külső lev. tagnak 1864. évi febr. 10-én Bécsben kelt levele, melyben megválasztatásáért a M. Tudom. Akadémiának köszönetet mond, kiemelvén, mi nagyra becsüli, hogy egy új kötelékkel fűzetik azon férfiakhoz, kik közől többekkel — mint Nendtvich, Szabó József és Kovács Gyulával — eddig is tudományos és barátságos összeköttetésben állott.

Tudomásul szolgált.

59) A titoknok felolvasá Cantu César külső tagnak Majlandban 1863. dec. 15-én kelt levelét, melyben köszönetet mond az akadémia könyvküldeményeiért, s viszont megküldi újabb munkáját Beccariáról, egyszersmind tudatván, hogy nem Turinban, hanem Majlandban lakik.

Tudomásul vétetett.

60) A morva-sziléziai „Landesausschuss" köszönetet mond a M. Tud. Akadémia közelebb vett könyvküldeményeiért.

Tudomásul vétetett.

61) A krajnai történelmi egylet szintén köszönetet mond az akadémia által küldött könyvekért.

Tudomásul szolgált.

62) A „Musée royal Neerlandais d' Antiquités" szintén köszönet kifejezése mellett tudatja a M. Tud. Akadémia által küldött könyvek vételét.

Tudomásul szolgált.

63) A losonczi közkönyvtár bizottsága köszönetet mond az akadémia pártolásáért, s ezt jövőre is kikéri.

Tudomásul vétetett.

64) Az „Egy választott király" című pálya-dráma szerzője, névtelen levélben, kéri az akadémiát, hogy a szerző szétszórt kéz-

iratából leirt első példány helyett, mely általa beküldetett volt, a műnek egy újabban leirt, s utólag beküldetett másolatát bocsássa bírálat alá.

E kérésnek, mint a pályázás körüli eljárással össze nem férhetőnek, hely nem adathatott.

65) A titoknok benyujtá az 1864. január 26-tól kezdve február 29-ig ajándékul vagy cserében beérkezett nyomtatványok következő jegyzékét:

a) Kais. akad. der Wissenschaften közlönyének negyedik száma, Bécs 1864.

b) K. Bayerische Akad. der Wissensch. Sitzungsberichte. 1863. II. Heft. 3. München.

c) Academia real das sciencias da Lisboa: 1) Memorias — Prima Classe. T. III. P. 1. — 2) Memorias, secunda Classe. T. III. P. 1. Lissabon, 1863.

d) K. k. Geologische Reichsanstalt: Jahrbuch. XIII. Bd. Nr. 4. Bécs.

e) Instituto Veneto: 1) Atti. Tomo VIII. Serie 3. Dispensa decima. Velencze $186^2/_3$ Tomo IX. Serie 3. Dispensa prima. Velencze, $186^2/_3$. — 2) Memorie, Volume XI. Parte 2. Velencze, 1863.

f) K. k. Statistische Central-Commission: Übersichtstafeln zur Statistik der österr. Monarchie, für die Jahre 1861. und 1862. Bécs, 1864.

g) Mährischer Landesausschuss: Mährens allg. Geschichte von Dr. B. Dudik. III. Bd. Brünn, 1864.

h) Deutsche Morgenländische Gesellschaft: Zeitschrift XVII. B. 3. 4. Heft. Leipzig, 1863.

i) Cesare Cantu: Beccaria e il Diritto penale. Firenze, 1862.

k) A Magyarhoni Földtani társulat munkálatai, II-ik k. Pest, 1863.

l) Erdőszeti lapok szerkesztősége: Erdőszeti lapok. Harmadik évfolyam. 1, 2. füzetek. Selmecz, 1864.

m) Kubínyi Ágoston: Oedenburg und die achte Versammlung ungarischer Aerzte und Naturforscher. Zusammengestellt von Dr. Ch. A. Zipser. Pest, 1863.

n) Emilia Teza: Traduzioni. Bologna, 1863.

o) Szilády K. kecskeméti és Pleitz F. nagybecskereki nyomdájától egy-egy köteles példány.

Nyolczadik ülés.

1864. márczius 7-én.

A nyelv- és széptudományi osztály részére.

Méltóságos báró Eötvös József alelnök úr elnöklete alatt.

67) Fogarasi János r. tag a sajó-szentpéteriek 1403. évi végzéséről értekezett nyelvészeti tekintetben.

Mélt. másod elnök úr fölkéretett, hogy e nagy becsü nyelvemléket, magán úton, a M. T. Akadémia számára törekedjék megszerezni.

68) Olvastatott a nyelvtudományi bizottság f. é. márczius 5-iki ülése jegyzőkönyvének 3-ik pontja, „A Magyar Szótár és a mi dicső nyelvünk lényeges szavainak földerített bölcselme ügyében" az akadémiához benyújtott értekezést illetőleg. „A nyelvtudományi bizottság — így szól a jelentés — egyedül a szokott etymologiai szóértelmezéshez tud, melyet a szóhasonlítás világosít fel, mint a melyben a nyelvtudomány forog: ellenben azon módhoz nem ért, melyet szerző talált ki, s mely nem áll ugyan a Szirmay-féle elmés enyelgésből, mely szerint a vár p. o. azért neveztetik így, mert várni kell, míg be lehet venni, hanem mely a szent betük jelves jelentéseinek kiderítésében áll, mely szerint p. o. a kút szó jelves jelentését az embert képviselő k, a víz mélységét képviselő u, a kút ostort képviselő vonás az ú felett, meg a kútágast és kútgémet képviselő öreg T (T) tennék stb. stb. s ezen nagy elmésséget tanusító módhoz nem tudván, sőt azt lévén kénytelen kimondani, hogy ezen fejtegető mód úgy viszonylik a valódi nyelvtudományhoz, mint a kuruzsló gyógyítás a physiologiához és anatomiához: tisztelettel visszaadja a kéziratot az akadémiának, hogy bölcs belátása szerint vagy a szerző által ohajtott más bizottsághoz tegye által, vagy visszaküldje a szerző úrnak."

A kérdéses értekezés szerzőnek, e jegyzőkönyvi pont közlése mellett, visszaküldetni határoztatott.

Kilenczedik ülés.

1864. márczius 14-én.

A philos. törvény- és történettudományi osztályok részére.

Mélt. gr. Dessewffy Emil elnök úr elnöklete alatt.

70) Horváth Boldizsár, mint a törvénytudományi osztályba megválasztott levelező tag, székét ily czímü értekezéssel foglalá el: „Az osztrák törvénykezési reform befolyása erkölcsi és anyagi életünkre.“

71) Purgstaller K. József r. tag „A létezők eszmeiségéről értekezett“, ez uttal különösen Fichte, Schelling és Hegel nézetét ismertetvén,

Az osztályülés összes üléssé alakulván.

72) Méltóságos elnök úr előadá, hogy az akadémiai könyvtár egyesek adományából alakulván, az adakozók, mint gyüjtők magán hajlamainak jellemét viseli magán, s több szak csak hiányosan vagy alig levén benne képviselve, se az akadémia czéljainak nem felel meg, se mint közkönyvtár nem állíttathatott volna föl. Ő méltósága tekintettel arra, hogy az akadémia palotájában földszint felállítandó könyvtár az ország fővárosának Pestnek és Budának egyaránt egy mindenki által kényelmesen használható mivelődési eszközt nyújt; folyamodott felsőbb helyre, hogy a könyvtár érintett hiányainak pótlására az országos pénztárból bizonyos öszlet utalványoztassék. Magyarország királyi Helytartója s a nm. magyar kir. Helytartótanács, úgy szintén kanczellár ő nagyméltósága s a főméltóságu kanczellária ajánlólag terjeszté e kérést ő cs. kir. Felsége elébe, s ő Felsége — mint jelentő elnök úr hivatalosan értesíttetett — folyó hó 4-én kelt legfelsőbb határozatával a M. Tudom. Akadémia könyvtárának kiegészítése és átalakítása végett az országos pénzalapból 15,000 forintnyi segély kifizetését legkegyelmesebben elrendelni méltóztatott. Méltóságos elnök úr ennek folytán egy bizottság kinevezését indítványozá, mely a könyvtárnak — mint köz- és mint az akadé-

mia czéljaira szolgáló könyvtárnak — hiányait megvizsgálván, e hiányok mikénti pótlása iránt javaslatot terjeszszen elő.

Az akadémia hálás örömmel értesült a legfelsőbb adományról, s az indítványozott küldöttség tagjaiul, mélt. elnök úr elnöklete alatt, Toldy Ferencz, Balogh Pál, Horváth Czirill, Pauler Tivadar, Szalay László, Wenzel Gusztáv és Sztoczek József rendes s Szabó József és Than Károly lev. tagokat s a jegyzőt és a könyvtárnokot nevezte ki.

73) A pénztárnok jelenti, hogy a lelkes Szabadka városa, bár az aszály ez idén szinte sujtotta, 15,000 forintnyi alapítványt tett az akadémia részére, 10,000 forintot a tőke szaporítására, 5,000-et a palota építésére ajánlván föl. Továbbá boldogult Zmeskall József győri ügyvéd 3,000 forintot hagyományozott, mely öszletet örökösei habár a hagyomány csak szóval volt kijelentve, az elhunythoz méltó kegyelettel és hazafias buzgósággal, az akadémia pénztárába már le is fizettek.

E hazafiúi áldozatkészségről a M. Tud. Akadémia hazafias örömmel értesült.

74) Olvastatott kir. Helytartó úr ő nagyméltóságának f. é. márczius 5-én kelt levele, mely mellett Cav. Bartolomeo Verattinak ily czímü röpiratai: „Intorno ad alcune quistioni genealogiche relative alle case D' Este e d' Arpad risposta del Cav. B. Veratti al sig. barone Alberto Nyári di Nyáregyháza", — és „Sopra alcune quistioni genealogiche relative alle case d' Este e d' Arpad lettera storico-giuridica del Cav. B. Veratti. 1863." a szerző levelének kíséretében, mint a főm. m. kir. udv. kanczellária útján érkezettek, az akadémiának megküldetnek.

A könyvtárba tétetni határoztattak.

75) A székesfehérvári takarék-pénztár megküldi 1863. évi forgalma kimutatását.

Általtétetett a statistikai bizottsághoz.

76) A titoknok és Szabó József levelező tag indítványa folytán az akadémia ásvány-, kőzet- és kagylógyüjteménye Kubínyi Ferencz és Szabó József tagok által, saját szállásaikon, rendeztetvén, a Nemzeti Muzeumnak ajándékoztatni határoztatott.

Tizedik ülés.

Mart. 19. 1864.

Mélt. báró Eötvös József másodelnök úr elnöklete alatt.

78) Gaal József l. t. mint előadó olvasá az 1864-iki Teleki-féle drámai pályázás eredményéről a biráló bizottság, névszerint az akadémia részéről Arany János és Greguss Ágost r. s Gaal József lev. tagok, s a nemzeti szinház részéről Egressy Gábor és Szigeti József urak következő jelentését:

Ez évben hét vígjáték pályázott a Teleki-jutalomra, melyek közől azonban, csupán általános becsöket tekintve, egyet sem itélhet jutalomra méltónak a biráló választmány.

Mivel azonban ily esetben a dicsőült alapító a többi pályamű között az aránylag legjobbnak múlhatlanul kiadatni rendeli a jutalmat: a választmány egyhangu véleménynyel a IV-ik számu „Egy nagyra termett férfiu“ czím alatt és „Ajánlom magamat“ jeligével beküldött 3 felvonásos vígjátékot ajánlja 100 aranynyal megjutalmazandónak, mint olyat, mely habár épen nem is felel meg magasabb műigényeknek, de kevesebb gyarlósága s némely jobb oldalai és szinpadszerüsége által társai közől leginkább kiemelkedik.

Ugyanis e vígjáték nyelve tiszta, természetesen és könnyen folyó, s elég velős és erővel biró, a nélkül, hogy erőltetett lenne. Verselése gördülékeny, s ámbár nem teljesen szabatos, de könnyen szavalható, s ment minden természetlen szó-elrakásoktól. Meséje bár semmi új bonyodalmat vagy kifejlődést nem mutathat, s a szinpadon már százszor megfordult cselszövényeket százszor használt eszközökkel alkalmaz: mégis bir annyi érdekkel, hogy a nézőnek unalmat ne okozzon, sőt talán mulatságot is szerezzen. Robozdi Pál a mű hőse és nejének jellemei bár távol sem képeznek önálló alakokat, sőt valódi domborműveknek sem tekinthetők, mégis ki vannak annyira jelelve, hogy e vígjátéki személyek egyéniségéről fogalmat adnak, és a gondolkodó szinésznek lehetőséget nyújtanak, belőlök ha nem is tökéletes drámai jellemeket, de mégis megérthető szinpadi alakokat teremteni. — Különben a személyek nevei, s a kor kijele-

lése szerint, ezen mű történeti vígjáték lenne; de a kornak, melyben állítólag játszik, sem belső jellemét, de még csak külszinét sem tükrözi vissza.

Felbontatván ehhez képest a IV. sz. alatti, „Egy nagyra termett férfiu“ czímü s e jeligével: „Ajánlom magamat“ ellátott három felvonásos vígjáték jeligés levele, kiviláglott, hogy a jutalomnyerő Szigligeti Ede, kinek is ez okból a száz arany jutalomdíj kiadatni határoztatott. A többi pályaművek jeligés levelei Kiss Károly és Tóth Lőrincz rr. tt. által még az ülés folytán elégettettek.

Tizenegyedik ülés.

1864. márczius 21-én.

A mathem. és természettudományi osztály részére.

Mélt. báró Eötvös József másodelnök úr elnöklete alatt.

80) Halász Géza lev. tag székét ily czímü értekezéssel foglalá el: „Az élet-biztosításról orvosi szempontból.

81) Schvarcz Gyula lev. tag szintén székfoglaló előadást tartott: „Az embernem ugynevezett egységéről.“

82) Olvastatott az „inségi levesek ügyében“ kiküldött bizottság jelentése, a bizottság jegyzője Poor Imre lev. tag által.

E jelentés a nm. m. kir. Helytartó Tanácshoz fölterjesztetni határoztatott.

83) Pólya József r. tag eléadván, hogy Brüsszelben a jövő hó 26-án nyílik meg egy kertészeti összejövetel, mely egyszersmind tudományos congressusa lesz különösen a növénytannal foglalkozóknak, s melyre a tudós társaságok is általában meg vannak hívva, indítványozá, hogy a kertészeti egylet küldöttjének az akadémia is adjon megbizást, hogy őt e tudományos congressuson képviselje.

Az akadémia különösen nem lévén meghíva az érintett tudományos összejövetelre, az indítvány annyival inkább mellőztetett, mivel hasonló, kivált főleg gyakorlati irányban működő külföldi egyesületek gyüléseire eddig nem szokott az akadémia képviselőket küldeni.

84) Olvastatott Kubínyi Ágoston muzeumi igazgató levele, melyben jelenti, hogy Duka Tivadar lev. tagnak Monghyrból, a

Ganges partjáról küldött természettudományi és ethnographiai gyűjteménye, melyet az akadémia a nemz. muzeumnak ajándékozott, megérkezett, s több érdekes tárgyat foglal magában. „Sajnos azonban — mond a muzeum igazgatója, midőn az akadémia adományát megköszöni, — sajnos, hogy részint mivel 8 hónapig volt útban a küldemény, részint mivel már egyszer, a continensre Hamburgban érvén, a ládák megvizsgáltattak, némely tárgyak sérülést szenvedtek, részint pedig, miután az emlősök közt nehány bőr a szűcs által elkészíttetett, egy része muzeumunkban nem használható.“ Nagyobb része a küldeménynek mindazáltal ép tárgyakat foglal magában.

Tudomásul vétetett.

85) Kondor Gusztáv és Vész Armin lev. tagok jelentik, hogy Murmann Ágost úrnak az akadémia megbirálása alá terjesztett értekezését „Az 1860-ik évi II. számu üstökös definitiv pályaszámításáról“ érdemesnek tartják kinyomtatásra.

Az Értesítő illető osztályában kinyomatni határoztatott.

86) Olvastatott Sztoczek József rendes tag véleménye Nagy László mérnök úr értekezéséről, melynek tárgya az óraszögnek s ezzel kapcsolatban a polgári időnek szerkesztés útján leendő meghatározása. Szerző e czélból követett eljárása alapját — mond biráló r. tag — az egyenes vonal egyenletének alkalmazása teszi, mi csakugyan megengedhető, ha valamely állomásra és napra a földirati szélességen kivül a nap-elhajlás is állandónak vétetik, és az idő meghatározásában igen nagy pontosság nem kivántatik. Ennyiben értekező eljárása helyes. Minthogy azonban az ily dolgozat tudományos becse körülbelül csak annyi, mint valamely kamatszámítási tábláé; minthogy továbbá Pressler tanár és Prestel tudortól nehány év előtt egész könyvek jelentek meg, melyekben nem csak az értekező által tárgyalt, hanem már csillagászati föladatok is igen egyszerüen, és minden számítás nélkül fejtetnek meg: a szóban forgó értekezést az Értesítőbe fölvételre a jelentő rendes tag nem ajánlja, hanem a természettudományi bizottság véleményére indítványozza bizatni annak meghatározását: vajjon értekező eljárása nem volna-e azok számára ajánlható, kik a vidéken légtüneti észlelésekkel foglalkozván, észleleteiket hibátlanul meghatározott időben tartoznak tenni.

E jelentés értelmében Nagy László úr kérdéses értekezése általtétetik a természettudományi bizottsághoz.

87) Ugyancsak Sztoczek József r. tag jelenti, hogy Nagy László úr még egy villámcsapás történetét adja elő, leveléhez egy delejtűt és egy pakfong gyertyatartó alját mellékelvén, melyek közől amaz a villámcsapás következtében mindkét végén déli sarkot nyert, ez pedig t. i. a gyertyatartó alja delejessé lett. A delejtűt illetőleg megjegyzi a jelentő r. tag, hogy abban a villámcsapás közbenső sarkokat idézett elő, a mi mesterséges úton is eszközölhető. A pakfong gyertyatartó aljának delejes állapota pedig semmi különös tüneményt nem foglal magában, mivel a pakfong nagy mennyiségü niklenyt foglal magában, ez pedig a delejességet csaknem azon mértékben veszi föl, mint a vas. Ide járul, hogy a pakfong többi alkatrészei, a veres réz és horgany, rendesen szintén nem tiszták, hanem vasat is tartalmaznak.

E jelentés alapján a beküldött delejtű köszönettel fogadtatván, a gyertyatartó alja Nagy László úrnak visszaküldetni határoztatott.

88) A titoknok, Pákh Albert lev. tag közlése folytán, előterjeszti László Károly Mexicoban élő hazánkfia leveléből a következő sorokat: „San Juan Bautista, Tabasco, Mexico. nov. 7. 1863. Társam Nemegyei M. Bódog és én egy pár tonna finom mahoni fát akarunk küldeni a M. Akadémia palotája épitésére, mint részünkröli csekély adományt. Mi a fát elküldjük Londonba vagy Liverpoolba a magunk költségén, hogy ha az Akadémia talál módot annak onnan Pestre vitelére. Kérem önt, tudja meg az illetőktől, s tudassa velem haladéktalanul, hogy annak kapása után az első hajóval küldhessük. stb. László Károly, m. k.“ — „Utóirat. Időnyerés tekintetéből jobbnak tartom az akadémiának ajándékul küldendő 2—2½ tonna (80—100 köbláb) mahoni iránt ekkép intézkedni. Mi az első hajóval, melyet terhelünk, körülbelül új év napjának táján New-Yorkba küldjük, (mert Angolhonba fát csak a nyári hónapokban küldünk egyenesen), s onnan azt Londonba vagy Liverpoolba szállíttatjuk, az ott eladandó fákkal együtt „Young, Harrison et Bevan“ kezébe, kik Londonban laknak. Így számíthatni, hogy az akadémia fája ezeknek kezében lesz mintegy márcziusban. Ha

tehát az akadémia ezen ajánlatunknak hasznát veheti s azt elfogadja: Angolhonban ezen levél kapása után intézkedjenek tüsténtannak Londonból vagy Liverpoolból Pestre szállítása iránt; hogy a fa Angolhonba érkezése után ott a raktárban sokáig ne maradjon, mert a helybér és biztosítás igen sokba kerülne az Akadémiának. Bizzon meg az Akadémia valakit Londonban, hogy azt annak megérkezte után tüsténtvegye át s haladék nélkül szállíttassa Pestre. Az erre megbizott egyén nevét tudassa az akadémia a mi ügynökünkkel „Young Harrison et Bevan"-nal, hogy ez a fa megérkeztét az Akadémia megbizottjával tudathassa. — Úgy szinte szükséges lesz, hogy a tett intézkedéseket velünk is haladék nélkül tudassák. L. K."

A M. Tud. Akadémia hazafiúi köszönettel fogadja a becses küldeményt, s a fent közlött levelet, intézkedés végett, az építő bizottsághoz teszi által.

89) Olvastatott Dr. Bene Károly úr levele, melyben kéri az akadémiát, hogy a néhai édes atyja Dr. Bene Ferencz után örökségképen reászállott villanygépet tőle ajándékképen elfogadni szíveskedjék.

Köszönettel fogadtatott.

90) Corzan-Avendáno Gábor és Divald Adolf lev. tagok köszönetét mondanak megválasztatásukért.

Tudomásul vétetett.

Tizenkettedik (összes) ülés.

1864. márczius 31-én.

Kubínyi Ágoston tiszt. tag elnöklete alatt.

92) Bérczy Károly lev. tag az 1864. évi gr. Karácsonyi drámai pályázat eredményéről a következő jelentést olvasá fel:

„A gr. Karácsonyi-féle jutalomért ez évben 10 drámai mű pályázott. — A birálók bizottsága b. Kemény Zsigmond tiszt. tag elnöklete alatt Jókai Mór, Gyulai Pál, Pompéry János és Bérczy Károly lev. tagokból állott, kik az utóbbit választották tudósitóul, hogy az akadémiai Ügyrend 118-ik pontjához képest értekezzék a pályázatról, s a közmegállapodás szerint alaposan indokolva adja

elő ennek eredményét. Egyszersmind utasításába foglalták azt is, hogy a pályaművek fölötti vélemények eltérését ne csak a nézetkülönbség kiemelésével, hanem — mintegy jegyzőkönyvileg — a szavazatok számával, habár név nélkül is, jelölje meg.

S a vélemények valóban nem csak az összes pályázat minősége, hanem az egyes pályaművek viszonylagos becse fölött is, meglehetősen különbözők voltak; mert mig a birálók egyike a jelen pályázat eredményét kielégítőnek találta, a mennyiben a pályaművek közt egy jelesre s három — egy vagy más tekintetből megdicsérhetőre akadt, holott sok évi tapasztalásai szerint máskor — ha a többi közől vált is ki egy-egy jelesebb, a többi irodalmunk jelen színvonala alatt állott: addig a másik biráló a versenytársak közt egy jelest és csak egy dicséretest talált; a harmadik, negyedik és ötödik biráló pedig jelesnek egyet se, s kiemelendőnek legfölebb két művet véleményezett.

A kérdéses pályaművek jó tulajdonaiknak és fogyatkozásaiknak hosszas és tüzetes megvitatása után a bizottság elnöke szavazás alá bocsátotta az ügyet, s ekkor a birálók hármának és így a többségnek döntő szavazata határozattá emelte azt, hogy a gr. Karácsonyi-féle drámai jutalom ez évben nem adható ki, mert a pályaművek egyike se felel meg a pályázat feltételeinek, melyek az akadémiai Ügyrend 119-ik pontjába ekkép vannak foglalva: „A jutalom a viszonylag legjobb műnek csak úgy adatik ki, ha egyszersmind szini, drámai és formai tekintetben haladást tanusítónak s így önbecsileg is kitüntetésre méltónak találtatik.“

Következett a kérdés, — hogy miután az akadémiai Ügyrend a dicséretes művek megemlítését is kivánja, — a jelen pályaművek közől melyek dicsértessenek meg?

Itt már összhangzóbb volt a birálók véleménye, mert a jutalmat ki nem adó többség is viszonylag legjobb műnek a VIII. sz. alatti „József császár“ czimü öt felvonásos tragoediát találta, ugyanazt a pályaművet, melyre az imént két biráló — mint sok jeles tulajdonnal, sőt szerintök önálló becscsel bíróra s így jutalmazandóra szavazott.

Indokolás végett e mű vázát ide kell iktatnunk:

Az első felvonásban József, még mint anyjával együtt uralkodó, gr. Falkenstein álnév alatt utazván, gr. Szécsy Ilonát apja ravatalánál találja, s reá ismer a nőre, ki néki Rómában bokrétát dobott, s kit este a bálban perczre újra látott és hallotta e szavait: „Oh szeresd egykor hazámat!“ — Józsefben ezen emlékkel a szerelem fellángol — s ím e perczben jő a tudósítás, hogy Mária Therézia meghalt, mire ő sietve távozik.

A 2-ik felvonásban Szécsy Ilona közli nagybátyjával Ghymes gróffal, hogy József császár szereti őt, miért is Bécsbe készül, hogy ott a császár szivére hatva, vele a magyar haza jogát elismertesse; ő is szereti, úgymond, a császárt, de jobban a becsületet, s még ennél is jobban a hazát. Ghymes aggodalmaira és tartóztatásaira azt is kijelenti: hogy szeretni tud, de meghalni is, — és Bécsbe megy.

A 3-dik felvonásban Szécsy Ilonát bécsi fényes termében találjuk, egy estélyen, melyre az előkelő világgal a császár is megjelen. Ilona tudja, hogy neve Bécs ajkain forog, hogy becsületére otthon keresztet róttak, s ő ártatlanul eldobott neve díjába még semmit se nyert. Ma tesz végső próbát Józsefet arra bírni, hogy az ország jogait adja vissza, s csak is ez áron hódolna meg a császár szerelmének: ez azonban tíz év művét, s szerinte milliók üdvét, javát nem áldozza fel szerelmének; s hogy e gyöngeség meg ne lepje többé szivét, Ilonát a vendégek előtt eltaszítja és megbélyegzi.

A 4-ik felvonásban József, ki Hórát az oláhok fellázításával bízta volt meg, Rosenbergtől megtudja, hogy Szécsy Ilona Zaránd megyébe vonult; megdöbben, s nehogy a szeretett nő az oláhok dühének áldozatául essék, titkárát Günthert, kiről tudja, hogy Ilonát szintén szerette, védirattal küldi utána. Günther ép akkor érkezik, midőn Hóra már megrohanta Ilona lakát s társával verseng, kié legyen előbb a lány? A császár védiratát Hóra koholtnak állítva széttépi, s Ilonát ölelni akarva, ez a tűszőből kirántott késsel önmagát döfi át, bár előbb már teljes resignatióval mérget vett. Günther halált kiván: Hóra halálra küldi őt.

Az 5-ik felvonásban József beteg és megtört. Egyenként látja tervei meghiusúltát, s lelkét ezenkivül a Szécsy Ilona utáni

bánat nyomja. Kaunitz jő és jelenti, hogy kilencz magyar megyében megtagadva a hódolat, s nyilt lázadással szegülnek a császári rendeletek ellen. József szivéhez kap, s ájultan esik székében hátra, majd — magához tér, s a Kaunitz által bejelentett magyar küldöttség szószólóját fogadni kész, de elébb meghagyja titkárainak egy irat készítését, melyben visszahúz mindent, mit tíz év alatt tett, tavaszra pedig koronázást s az alkotmányra esküt igér. — Ghymes gróf a szószóló jő, beszél; József felel, átadja az iratot, s nem sokára kimerülten meghal.

E fő cselekvénybe még egy más is van szőve: Günther az öreg Lascy unokahugának jegyese, de Ilonát megismervén, bele szeret; Ilona politikai czéljai előmozdítására felhasználja Günthert, ki az estélyen Lascy hugának megvallja, hogy már nem szeretheti, mire ez boldogtalanná lesz és zárdába megy. József nyomára jő Günther kis árulásának, de megbocsát neki, mert természetesnek látja, hogy Ilonát nem szeretni nem lehet; Ilonának azonban nem bocsátja meg a Güntherrel való kaczérkodást, s ennek is van része abban, hogy őt az estélyen meggyalázza.

E vázlat azonban sokkal rövidebb, hogysem a mű egész szerkezetére lehetne vonni belőle következtetést, mely szerkezet érdekét még a cselekvényhez szorosan nem is tartozó jelenetek emelik. Így midőn József a jobbágyok terheiről személyes meggyőződést szerzendő, megfogja az ekeszarvát: midőn a folyamodókat s a küldöttségeket fogadja; midőn az egyeneslelkü vén tábornagy Lascyval, az udvaroncz Rosenberggel, a számító diplomata Kaunitz-al társalog: mind ez, bár a cselekvényt nem látszik előmozditani, jellemének kidomborítására szolgál, s valóban látjuk is benne a határozottan haladó, egyénileg igazságos és népboldogításra törekvő fejedelmet, ki a XVIII. század eszméitől áthatva, a cosmopolitismus és democratia alapján új állapotot akar szervezni. E jelenetek készítenek elő sorsa tragicumának átértésére, s mi, habár politikai czéljainak meghiusulása nem is történik közvetlen szemeink előtt, mégis látjuk, mint jő rögeszméje vagy szerinte jó szándékának félreértése miatt küzdésbe népeivel, mint hasonlik meg a birodalommal, a hozzá ragaszkodókkal, szíve mély hajlamával, mint törik meg; s halálát — bár nem drasticus

közvetlen eszköz — tőr vagy méreg idézi elő — tragikailag meghatónak találjuk.

E mű szerzője a cselekvényt a két fő szereplő — József és Ilona — jelleméből fejleszti. Mind a kettő lelkében megvan a küzdés; Ilonáéban a női becsület, József iránti szerelme és a hon szeretet közt; ez utóbbi győz; ő — bár tiszta marad — oda dobja hírnevét, s a végső kísérletnél megbukva, épen az, kit hőn szeret, taszítja el és gyalázza meg; becsületét feláldozta, s a hon ügyében semmit se nyert, — erkölcsi halálát a kedves kéz okozta, s habár most be is látja, hogy a nő kötelességei közt a becsület megóvásánál nincs elébbvaló, hű marad szerelméhez, de mind ezt, mind a honért hozott áldozatát megsemmisültnek látván, nem akar menekülni a halál elől, melyet közvetve bár s nem szándékosan ismét szerelme tárgya küld reá.

József lelkében is foly a tragikai küzdelem: szerelme és a kötelesség közt, melyet az ő hite szerint népei boldogítására vezető czél elérhetése végett magának kitűzött. Ez utóbbi győz; politikai meggyőződésének feláldozza szerelmét, s hogy e gyöngeség — mint nevezi — többé meg ne lepje, meggyalázza s elűzi magától szerelme tárgyát. E seb folyton sajog szivében, égeti, gyötri a tudat, hogy e nő erkölcsi megsemmisültét s később halálát ő okozta; egyéni érzelem-világa tátongó ür, melyet politikai kitűzött czéljának áhított eredményével igyekszik betölteni; de ezen eredmény semmivé kezd oszlani, a beteg test és lélek küzd az áradattal, s az eljátszott élet utolsó perczében kénytelen belátni, hogy minden, a miért egyéni hajlamait, lángoló szenvedélyét, boldogságát feláldozta, — meghiusult, s ő végre is kénytelen az engedményre, melyet ha egykor Ilona kérelmére megad, — boldog lehetett volna.

E tragikai küzdelem és bukás bizonynyal nem oly közvetlen hatásu e jellem-drámában, mint ott, hol az egyéni szenvedélyek viharzása izgató rémes tettekben nyilvánul; például, Wallenstein halála nem idéz fel oly közvetlen hatást, mint az „Ármány és szerelem“ halvány limonadéja, — ki tagadná mégis, hogy amabban mélyebb, valódibb, nagyobbszerü a tragikum, mint Ferdinánd és Luiza hosszas haldoklásában, — ki kételkednék, hogy Wallenstein belbecse mérhetlenül felülmúlja ama polgári drámáét?

Nem mintha e pályaművet Wallenstein mellé akarnám helyezni, — csupán azt óhajtom megjegyezni, hogy József császár szerzője a compositioban s a jellemek rajzában hasonló objectiv felfogás nyomán járt, melyen Wallenstein irója. A magában kis cselekvény itt is ott is a jellemek benső szükségességéből foly, — hőseik a kitűzött czél felé haladva s az utjokba eső akadályokkal küzdve, csalódva, bensőleg megszaggatva buknak el — s mi, ha tetteiket hibáztatjuk is, belátjuk, hogy csak így és nem másképp lehetett cselekedniök, s hogy sorsuk végzete már jellemükben feküdt. — Ez tisztán és egyedül az erős biztos vonásoknak tulajdonítandó, melylyel az egyének jellemei határozottan kidomborodnak, és annak, hogy minden tett, minden szó, minden egyéniség, mely a fő cselekvény körül forog, ennek s a főjellemek illustratiójára szolgál, és nem válik üres, czéltalan, untató hézagpótlóvá.

József császár végének tragicumát csökkenti az, hogy betegségben halt el. A pályamű irója azonban igen ügyesen szőtte úgy e helyzetet, hogy a végcsapást országlati terveinek dugába dőlte adta meg neki, s ez tíz év munkájával őt is megsemmisíti. Ájulásából magához térve, az orvos kérdésére, mit érez szive táján, felel:

— — Mit érezek? Pokolt,
Az angyalok bukását! a nemes szándék
Egéből félreismerés poklába!

s tovább, midőn a magyar követség szónokának a visszahuzásról szóló oklevelet átadja:

— — oh saját
Halál-itéletem! — oh hát ezért
Éltem, viraszték, küzködém; — tíz év
Munkája — s egy lehellet fújja el!
Saját lehem! szerelmem, oh ezért
Áldoztalak fel? Ilonám az égből
Látsz-e reám? Nézd Józsefed magát
Áldozza fel, mint téged áldozott —
Öli meg, a mint tégedet megölt!
Mind ezt a népei javára.

És ismét, midőn Ghymest visszatartva, így szól hozzá:

— — Te voltál Szécsy Ilona
Atyai szívü bátyja ? Tudd meg, én
Öltem meg őt. Pedig hogy szeretém !
De jobban nála — százszor jobban ah —
Ez álmokat. S szívét feláldozám !
A tiszta gyémántot izzó tűzön
Elpárologtatám — s árán e szép, de
Tünő szivárvány csalképét vevém !
— Ő tiszta volt, s meg kelle halnia !
Ő tiszta volt ! ez egy szó nyomta még
A szívemet. Bocsáss meg !

E szavak, melyekben József sorsának tragicuma van kifejezve, egyszersmind költői igazságtétel Szécsy Ilona emlékének.

Ilona halála külsőleg tragikaibb szinezetű. — Elszántan bevárva a dúló oláhokat, így szól :

— — Ah ! tudta-e hogy itt
Rejtőztem el, mint lomb alá a meg-
Sebzett madár ; hogy épen így, reám
Küldé boszúja véres eszközeit ?
Ő akará — s lehajtott fejjel én
Bárdját nyugodtan várom ; már elébb
Éré csapása szívemet, s mi benne
A legmagasb oltáron állt : hazám.
Csak sújts, erősben nem sújthatsz ! . . .

Imádkozni akar, de az égő falvak látványától visszatántorodik, iróasztalához megy, levélcsomagot vesz elő, s lyrai hangu szép monologgal égeti el a Józsefre emlékeztető tárgyakat. Az oláhok jőnek. Ilona mérget vesz, s imazsámolyára térdel :

Isten, haragszol-e reám ? szegény
Szegény leányra, hajh ! ki nem tudá
Mit tesz ! ki önkényt törte meg szivét
Nagy díjra várva — és mit sem nyere :
Csak nagy csalódást, örök éltü kínt.
Oh balga én ! ki elvetém a bölcs
Tanácsot : asszony semmit sem szerethet
Jobban becsületénél. Balga és

Bünös szivem ! Magadban bünhödöl !
Könyörgj helyettem áldott szűz anya !
S te üdvözítő Krisztusom, te légy
Hív közbenjáróm ! Oh légy érte is
A bűnösebb ért ! Nem, nem én vagyok
A bűnösebb, ki meg nem szüntem őt
Szeretni — s áldom oh ! gyilkos kezét.

Kaunitz, Lascy, Ghymes, Rosenberg, Günther — mind nehány vonással, de tisztán van jellemezve ; szerző a drámai objectivitást soha sem téveszti szem elől, s valamennyit oly szavakkal lépteti fel, melyek jellemük s a helyzet illustratiójára szolgálnak.

Kifogásul lehetne talán e pályamű ellen felhozni, hogy a mese conceptiója Mühlbach hasonló című korrajzából van véve, s hogy helyenként a drámában is — a korrajz szavai, sőt kifejezései fordúlnak elő. Az utóbbira nézve, a pályamű irója mindenütt történelmileg feljegyzett tételeket vett át, — a conceptiót illetőleg pedig Mühlbachnál egy lengyel grófné, a pályaműben Szécsy Ilona köti feltételül szerelmét hona ügyéhez ; de míg amaz szegénységgel küzd s Józseftől semmi anyagi segélyt nem akar elfogadni — addig Szécsy Ilona fényben él, befoly a diplomatiára, s átalában annyira különbözik Mühlbach Wielopolska Annájától, hogy mindössze annyit lehet mondani, hogy a pályamű alkalmasint nem születik, ha irója Mühlbachot nem olvasta volna. Ily előzménynek azonban sok jeles mű köszönhető már.

A dictio általában jó és szép, fennkölt, emelkedett, lyrai, gyors a hol kell, s többnyire jellemző. A nyelv és verselés kevés kivétellel hibátlan, a jambusok könnyüek, tisztán és hangzatosan folyók.

Mind ezen okok összehatása indítá arra a birálók kettejét, hogy a Karácsonyi-jutalmat a „J ó z s e f c s á s z á r“ című tragoedia, mint nem csupán a többiekhez viszonylag legjobb, hanem önbecsüleg is jeles mű részére kiadhatónak véljék. Azonban hódolniok kellett a többség szavazatának, mely e mű iránti szigorubb nézeteit következőkép indokolta :

E többség a „József császár“ című tregoediát társai közt legjobbnak találta ugyan, sőt önbecsileg is egy s más tekintetben

jelesnek, de még sem becsülhette olyannak, mely a kitűzött pályadíjat megérdemelje. A „Gróf Karácsonyi-jutalom“ nem rendeli a jutalom kiadását a viszonylag legjobb műnek, sőt egyenesen megkivánja, hogy a jutalmazandó mű önbecsileg is színi, drámai és formai tekintetben kitünő mű legyen. Ez igényeknek „József császár“ minden dicséretes tulajdonai mellett sem felel meg; mert habár színi és formai tekintetben némi szigorubb követeléseket tö bbé-kevesbbé kielégít is, drámai tekintetben oly nagy hibái vannak, melyek egy nagyobb tehetséggel irt dráma aesthetikai sikerét is koczkáztathatnák. A birálók többsége tisztán aesthetikai szempontból indúlt ki, s mellőzött minden oly kérdést, melyhez hozzászólni talán joga lett volna. Nem vizsgálta, vajjon József korát, mely oly közel van napjainkhoz, alakíthatni-e jobbra-balra elég szabadsággal s így eléggé költőileg; vajjon e kort illetőleg használhatja-e a költő azt az előjogot, mely a régibb korszakokra nézve mindig megilleti, tudniillik oly tényeket is teljes szabadsággal fölvenni költeményébe, melyeket a történelem még nem hozott tisztába; vajjon e mű szerzője minden látszólagos objectivitása mellett nem foglal-e némi subjectiv álláspontot, mely nem engedi hogy rajza csak általában véve is öszhangozzék a történelmi igazság szellemével? A birálók többsége mind ezt mellőzte, s csak tisztán aesthetikai szempontból itélt.

Szerző József császárt mint reformator fejedelmet s mint szerelmes férfiút tünteti föl. József feláldozza szivét a reform-terveinek, legyőzi lángoló szenvedélyét egy magyar grófnő Szécsy Ilona iránt, ki őt szereti, sőt kedvese is kész lenni, ha felhagy reform-terveivel. A lelkesült reformator, hogy többé kísértetbe ne jöjön, feltünően, némi botránynyal távozni parancsolja Bécsből a grófnőt, s még nagyobb kitartással igyekszik valósítni reform-terveit: Szécsy grófnő Zaránd megyébe távozik, hol az oláh lázadás áldozata lesz, melyet szerző szerint József idézett elő a magyar nemesség megijesztésére. József egyik titkárját Günthert küldi a grófnő megmentésére, de hiában, az oláh lázadók nem engedelmeskednek s Günthert is megölik. Azonban József, terveit a politikai körülmények, kivált Magyarország ellentállása miatt nem hajthatja végre,

a magyar követség sürgetésére visszavonja, s lélekben, testben megtörve, meghal. Végszavai ezek:

Eszméim élnek, század év a míg
Érvényre jutnak. Megtisztúlva, mert
Sokban hibáztam, vétkezém. Talán
Kiengesztelve bennök, a mit én
Nem bírtam egyeztetni nemzetek
S emberiség joga; most ismerem,
Hogy mind a kettő szent, s egyoldalu
Volt harczom, ezt amannak szembetéve;
Ezért bukom, nem mert gonosz valék,
Csak mert a jót nem jól akartam. Az
Mi czéljaimnak magva volt: megél
S kihajt, gyümölcsét meghozandja még.
Most várni is tudok; van már időm,
Hisz századév! egy Józsefnek mi az!
Ki örök életet kér: a jelen
Azt nem szorítja.....

Kétséget nem szenved, hogy minden nagyobbszerü reformator bukása tragikai, és annál tragikaibb, minél nagyobb összeütközésbe jött saját szivével. Ezért a birálók többsége teljesen méltányolja e mü tragikai alapeszméjét, azonban kénytelen kijelenteni, hogy az drámailag, cselekvényben nincs megtestesítve. József mint reformator lép föl, küzd és megbukik. Jól van, de kiért küzd és miért bukik meg? Hallunk ugyan a szereplők ajkairól elég ide vonatkozó dolgot, sőt végbeszédeiben maga József is megmondja; de hol vannak az ellenálló, akadályozó eszmék élő egyénekben s szenvedélyekben feltüntetve, hogy előttünk küzdve, bonyodalmat és katastrophát idézzenek elő. — Hol vannak a cselekvényben József tévedései, ballépései, melyekről maga is emlékezik, s melyek reformjai sikerét annyira semmivé tették? Szóval, hol van a reformátor drámai küzdelme s a bukás drámai kényszerüsége? A cselekvényben sehol. E tekintetben a cselekvény künn a színfalak mögött foly le, s az eredmény mintegy csak bejelentetik. Ki történelmi drámát ir és a politikai eszmék és szenvedélyek küzdelmére kiváló súlyt helyez, mind ezt a cselekvényben is fel kell tüntetnie. Mivé

válnék Shakespeare Coriolánja és Julius Caesarja, ha amabban az aristocratia és democratia, ebben a Caesarismus és respublica küzdelmét nem látnók drámailag feltüntetve. Érthetnők-e Coriolan és Brutus bukását, ha a költő az ember szenvedélyét, az államférfiú tévedését s a viszonyok kényszerüségét oly drámailag nem szövi vala be cselekvényébe? Nem Shakespeare-i művet kívánunk, de az oly történelmi drámától, mely egy politikai reformator tragikai bukását tárgyazza, nem túlszigor a politikai küzdelmek drámai feltüntetését követelni. Nem tagadhatni ugyan, hogy József reform-küzdelmét és bukását drámai cselekvénybe szorítni nagyon nehéz, csaknem lehetlen, de e nehézség még mentségül nem szolgálhat a szerzőnek, ki minden megszorítás nélkül, szabadon választhatta tárgyát.

Szerző a politikai küzdelem drámai rajza helyett megelégszik némi korrajzzal. Egy csoport mellékszemélyt léptet föl, kik nem helyeslik ugyan József politikai reformját, de nem is akadályozzák, s általában nem folynak be a drámai cselekvényre. Belőlök egy egész görög tragoediabeli chorus képződik, mely tiszteli, félti, sajnálja Józsefet, jó tanácsokat zeng fülébe, és végre megsiratja. E chorus egyik tagja Lascy; épen nem kedveli József reform-terveit. Eleinte azt gondolja az ember, hogy mint a hadsereg képviselője van feltüntetve s komoly bonyodalmakat fog okozni. Szó sincs róla. Egy pár atyai intésből áll egész ellenzékiessége, a hadseregnek pedig annyira nem képviselője, hogy a hadsereg a török háboruban — mint Daller az ötödik felvonásban mondja — csak akkor győz, midőn József Lascy és Hadik helyett Laudont nevezi ki fővezérré. Rosenberg udvaroncz szintén nem pártolja a reformokat. Úgy látszik, az osztrák aristocratia véleményét tolmácsolja. Azonban nagyon jámbor ember, még vitázni sem igen mer Józseffel. Miatta akár jobbra, akár balra dőlhetnének a dolgok. Günther e tekintetben szót sem érdemel. Legerélyesb köztök Kaunitz minister, legalább sokat vitáz Józseffel, sőt némi cselszövénybe is elegyedik, a mennyiben pártolja, bátorítja Szécsy Ilonát, meg levén győződve, hogy csak e nő akadályozhatja meg József reformjait, melyek a birodalmat végromlással fenyegetik. Mind e mellett neki sincs drámai jelenete, s a cselekvényre sehol sem foly be. Ez alakok különben egy pár biztos vonással elég jellemzőn vannak rajzolva.

Kár, hogy a szerző nem volt képes hasznukat venni. Ha általuk azt tudta volna feltüntetni, hogy József legkedveltebb embereivel is erős összeütközésbe jő; hogy Józsefnek nincs senkie, ki tervének lelkesült végrehajtója legyen, s mind ez némi hatást gyakorolt volna a cselekvény folyamára is: akkor talán, mint nem szenvedőleges chorus, egy kis drámai élet előidézésére szolgáltak volna.

Szerző legfőbb súlyt helyez Magyarország ellenállására. Ezt egy követségben érzékíti meg, melyet Ghymes gróf vezet, mely ki- s bejár, oratiókat mond az alkotmányos jogokról, nemzetiségről, — de természetesen se nem cselekszik, se változást elő nem idéz. A követség első jelenete csak arra szolgál, hogy József szilárdságát feltüntesse; a második, hogy visszahúzza rendeleteit; de a visszahúzásra nem a követség veszi reá, hanem a színfalak mögött történt dolgok; maga József mondja a követség bebocsáttatása alkalmával: „Miért esengeni? Nincs arra szükség, hisz parancsolás most már a tisztök.“ Ily drámaiatlanul van feltüntetve a József reformjait ellenzők küzdelme. Az alkotmány és nemzetiség képviselői nem keltenek bennünk semmi drámai részvétet. Szerző igyekszik Józsefet minél nagyobb alaknak tüntetni föl, de az őt megbuktatókat oly törpéknek festi, hogy épen azért nem érthetni József bukását, s meg sem nyugodhatni benne. József végbeszéde, melyben tragikai megbánását fejezi ki, teljességgel nem következik a drámai cselekvényből. Az a szerző philosophiája, sőt megengedjük, hogy lehet a Józsefé is, de nem azé a Józsefé, ki előttünk küzdött és megtört, drámailag csak reá van erőltetve. József a szerző minden törekvése mellett sem eléggé drámai személy. A hosszas expositio után mindjárt a legdrámaiatlanabbul lép föl. Nem reform rendeleteit adja ki, melyeken bukása alapszik, azokat az első és második felvonás közt már kiadta, hanem az érdemetlen nyugdíjakat vonja el, az érdemetlen hivatalnokokat teszi le; mi mind jellemző lehet, de nem foly belőlök semmi. A ki a történelmet nem ismeri, a drámából csak nagy későre tájékozhatja magát József reformjairól. Csak elszórva és átalánosságban van szó róla, s leginkább a magyar követség panaszos beszédjéből érthetjük meg. A Hóra dolgát sem használta föl a szerző elég drámain. Hóra inkább csak arra szolgál, hogy legyen kinek megölni Szécsy Ilonát, mit a szerző egy durva

jelenetben rajzol. Ha József Hórát a magyar követség eltávozásakor, elkeseredésében nagy lelki küzdelem után biztatná fel, s később hallván iszonyú tetteit, látván a nyers democraticus elemek haszontalanságát, kiábrándulás és lelki vád furdalnák, s ez fordulatot idézne elő a cselekvényben, ez episod drámai érdeküvé válhatnék, s azt kölcsönözne a kapcsolatos részeknek is. Így semmit sem ér.

Általában az egész cselekvény nagyon szegény, s csak azon részben vannak drámai mozzanatok, mely a József és Szécsy Ilona közti viszonyt tárgyazza. Csak itt nyer némi drámai életet a tragikai alapeszme; sőt ha a szerző a politikai küzdelemre, melyet nem tudott drámailag feldolgozni, nem helyez nagy súlyt, s a cselekvény ez oldalát veszi fő alapul, általában jobb drámát ír, ha nem is történelmit. A szerelmét reform-terveiért legyőző Józsefet úgy rajzolhatta volna, mint a kit boldogtalansága lázassá, erőszakossá tesz, ballépésre ballépést halmoz, s így épen azt, miért szerelméről lemondott, épen szerelme miatt nem hajthatja végre. De ekkor természetesen az egész mívet másként kellett volna tervezni. A mi Szécsy Ilonát illeti, egy oly leány rajza, ki becsületét, szerelmét teszi koczkára abstract honszerelemből, annyira nehéz feladat, hogy a szerzőnél nagyobb tehetségü költőnek is nem könnyen sikerült volna. A birálók többsége nem kivánja részletesen vizsgálni, hogy a szerzőnek mennyiben sikerült; da az feltünt, hogy e politikai rajongónak semmi politikai eszméje nincs; pedig csak így lehetett volna valahogy megértenünk kivételes lélekállapotát. Oly kevéssé képviselője a magyar aristocratiának, mint az akkor már némi fejlésbe indult magyar democratiának. Egyiktől sem kölcsönöz semminemű színezetet, ő csak honszerelmes leány, ki Józseffel vissza akarja vonatni reformterveit. Szerző gonddal dolgozta ki ugyan, de mégis élettelen abstractio, ki nem képes szívünket valóban meghatni. Általában a szerzőnek sok eszméje van, a jellemzésben sem mindennapi tehetséget árul el, sokszor egy pár vonással biztosan rajzol; de mind cselekvényeiben, mind jellemrajzaiban hiányzik a benső drámai élet.

Íme az okok, melyeknél fogva a birálók többsége csak dicsérettel kiemelendőnek itélte e művet, s nem egyszersmind jutalmazandónak.

A birálók közül négyen emlitésre méltónak tarták még a „Katalin“ czímü öt felvonásos történeti szomorujátékot. Ennek meséje Bethlen Gábor halálával kezdődik, kinek orvossága közé álomport vegyít neje Katalin, hogy az éjjel is nyugtalan beteg fejedelem fel ne fedezhesse a Katalin és Csáky közt kitűzött találkozót. A nő ezt Zerotin javallatára teszi, ki az utolsó perczben sejteti vele, hogy az álompor méreg; Katalin megretten a gyilkosság eszméjétől, visszavenné a méreg-álomport, de már késő, férje bevette s rögtön meghalt reá. E jelenetnek a fejdelem egy hü néma szolgája észrevétlen volt tanuja, s felfedezi a titkot Bethlen Istvánnak, ki e bünt a trónutódnak — az országgyülés által vádolt Katalinnak — czélzással szemére veti, s őt ezzel a trónról lemondásra bírja.

Katalin Csákytól kísérve megy ki Erdélyből. Csáky eltaszította volt magától nejét azon ürügy alatt, hogy ez Bethlen Istvánt szereti. E hitre Csákynak semmi oka sincs, mert neje Éva a forrón szerető, gyöngéd s önmegadásában boldogtalan nő példaképe; azt pedig, hogy Bethlen István Csáky hugát Lenkét szereti, mindketten bevallották neki; Csáky gyülöli nejét, s erre más ürügyet abban keres, hogy Éva gyermeket nem adott neki, — voltaképen pedig azért gyülöli, mert Katalint szereti s vele Erdélyben a hatalom-polczra vágyik; Katalin megbukván, csendéletre vágyik, s férjül kivánja Csákyt, de utjokban áll Éva, ki most az Erdélyből kivonulókat egy szorosnál várja oly szándékkal, hogy férjének tudtul adván közelgő anyaságát, őt e czímen magához visszatérítse. Katalin Csákynét törrel rohanja meg, de Csáky feltartja a gyilkos kezet; erre Katalin Csákytól követeli, hogy ölje meg nejét, s midőn ez vonakodik, a szándéktalan mérgezést szándékos gyilkosságnak s önmagát Bethlen Gábor gyilkosának vallja, részint annak megmutatására, hogy ím ő ölt is Csáky kedvéért, részint erkölcsi kényszerül, hogy e vallomás tanuja Csákyné e helyről élve el ne mehessen. Csáky megborzad a gyilkos nőtől; e perczben érkezik Bethlen István, Katalin reá mint „Éva hü lovagjára“ czélzást ejt, Csáky „huh ez megölte öt“ szavakkal, mintegy a féltés boszujától indíttatva, megöli Évát, ki haldokolva mondja, hogy két élet hal meg vele; Csákyt hirtelen bánat szállja meg, s a fellépő Bethlen István az irgalomdöfést kérőhöz így szól:

Én verni jöttem és eltiporva látlak —
Megöljelek ? — Megölted ten magad !

Ezzel vége a tragoediának. Reánk azonban azt a hatást szüli, hogy Bethlen István csalódott, mert Csáky nincs eltiporva, Csáky nem ölte meg önmagát. Ezzel a jellemmel ő, ki ma meggyilkolta nejét, holnap már ismét képes Katalinnal élni világát. Így utáljuk ; de ha megölte volna őt Bethlen, úgy — nem sajnálnók. Lehet-e aztán tragikai hős az, ki ily alternativában leledzik.

És Csáky ilyennek van e drámában festve. Brutalis viselete rögtön gyűlölt alakká teszi, lelkében semmi küzdés, a kétség neje hűségében csak mint a szerző által reá erőltetett motivum tűnik fel ; határozottan rohan a bűn útján, s midőn egyszer pillanatra megtérne, akkor sem jószántából, hanem Bethlentől üzve jő nejéhez ; a szívtelen és gyáva embert most már megutáljuk, s végül nem találjuk igazoltnak lelkében a rögtöni fordulatot, midőn az általa megölt Évától meghallva, hogy anya volt, reá rogy, kezét átkozza, s őt megölt üdvének nevezi. Egyszer szemére hányta ugyan, hogy gyermeke nincs ; de gyűlöletének nem ez volt fő oka, mely most megbánóvá tenné. Ha a megelőző perczben valóban hűtlennek hitte Évát, úgy az anyai állapot megtudása után is kétkedhetett volna; — ha nem hitte, úgy nem ölhette meg.

Katalin is mindjárt mint gonosz nő lép fel ; csak szavaiból látszik némi küzdés a nőkötelesség és a szenvedély közt, de tetteiből nem ; mert habár — mint mondja — csak visszautasítás végett fogadja el a Csáky kérte találkozót, de — midőn a férjének beadandó álomport oly készséggel veszi át — ez bűnös szándékát tanusítja, mit a Csákynak írt levél is megerősít. Katalinnak szavakban kifejezett küzdelme tehát csak tettetés, s így részvétünket nem kelti fel még akkor se, midőn saját hibája őt az önkénytelen gyilkosságba sodorta, akkor sem, midőn a trónról lemondani kényszerül ; midőn pedig Csákyt készti, hogy nejétől váljék el, hitét tagadja meg, s ha ez nem bontja fel a házasságot, úgy ölje meg nejét, — ekkor Katalin már valóságos szörnyetegként jelen meg.

A tragoedia két fő szereplője tehát perczig se von be saját érdekébe, perczig se kelt bennünk sorsa iránt részvétet, mely a küzdve elbukót kísérné. De ők nem is buknak el, s minden költői

igazságtétel daczára az ártatlan Csákyné az áldozat, míg az alávaló cselszövő Zerotin hőshöz méltó halállal csatában esik el.

Kitűnik ezekből, hogy a tragoediai érdeknek e műben alig van nyoma, s hogy a cselekvénynek, mely nem a jellemek kényszerü kifolyása, vége épen nem kielégítő megoldás. E cselekvény, bár a figyelemnek folyvást függőben tartása nélkül, meglepetésekkel foly le, mi szinpad-ismeretre és ügyes scenirozásra mutat, s némi színi hatást látszik igérni. És ez a tiszta nyelvvel és általán véve hibátlan verseléssel kapcsolatban volt az ok, mely a birálókat e pályaműnek részletesb megemlítésére indította, a megjegyzéssel, hogy színpadra hozatala esetében is változtatni kellend szerzőjének, mind némely a külső motivatióra vonatkozó jeleneten, mind pedig egy pár a próza porába leszálló vagy a kor s a szereplők méltóságával ellenkező hangu dialogon.

Ezen kivül a birálók egyike megemlítendőnek tartá még a „Kupa“ czímü 5 felvonásos történeti szomorú játékot, melynek szerzője az ősi hit és eszmék társadalma mellett küzdő Kupát s a szerelme és a keresztyénség vonzereje közt ingadozó pogány Hajnát meglehetősen jellemzé, az egyszerü mesét elég ügyesen kezdte bonyolítani, de megoldani nem bírta, annyira, hogy a tervnélküli 5-ik felvonással a mű mintegy bevégezetlen maradt.

Visszatérve még egyszer a pályázat fő eredményére, mely szerint három szavazat kettő ellen a Karácsonyi drámai jutalmat ez évben ki nem adandónak itélte : — sok érdekkel tekinthetünk az 1866. évi pályázat s ezzel kapcsolatban azon kérdés megfejtése elébe : vajjon az akkorra tekintélyessé növekedett jutalom nagysága elég ösztönző erővel birand-e arra, hogy rejlő vagy szunnyadó tehetségek felserkentésével drámai irodalmunkat oly „haladást tanusító“ művekkel gazdagítsa, minőt e pályázat feltételei kívánnak, s melyben mint „önbecsileg is kitünő műben“ a birálók egyhangu elismerése össze fog pontosúlni ?

Az Akadémia a többség itéletét helyeselvén, az ez évi gr. Karácsonyi-jutalom ki nem adatni s a két év múlva kitűzendő drámai pályázás díjához csatoltatni határoztatott. A pályázók neveit rejtő jeligés levelek, Arany János és Kiss Károly rendes tagok által még az ülés folyama alatt elégettettek.

93) Csengery Antal r. tag indítványa folytán, utasító szabályul mondatott ki: hogy a biráló bizottságok ezentúl azon tagot, a kit jelentéstétellel megbíznak, mindenkor a többséget képező tagok közől válaszszák.

Tizenharmadik (philosophiai törvény és történettudományi osztály és összes) ülés.

1864. April 11-én.

Mélt. gr. Dessewffy Emil elnök úr elnöklete alatt.

94) A titoknok jelenté, hogy f. é. márczius 31-ike tizenegy rendbeli pályázatnak volt határnapja. Ezek közől háromra: a) a földtan alapvonalait tartalmazó kézikönyv; b) a növényzeti földrajz kézikönyve; c) a közönséges életre alkalmazott vegytan kézikönyve, különös tekintettel a földészetre, — nem érkezett be pályamunka; a többi nyolcz jutalomtételre ellenben a következő pályamunkák küldettek be:

I. M. Annaeus Lucanus Pharsaliájának tartalom- és alakhű fordítása; kilencz pályázó: 1) Jeligéje: „Jaj a hadat viselő népnek.“ M. A. Lucanus IV. ének, 382. v. — 2) Jeligéje: „Fortes creantur fortibus et bonis.“ Horatius. — 3) Jeligéje: „Ut quimus, quando, ut volumus, non licet.“ Terent. Andr. — 4) Jeligéje: „Harcztéren magasabb a ló, a kézív erősebb.“ — 5) Jeligéje: „Durum iter ad leges patriaeque ruentis amorem.“ Lucanus. — 6) Jeligéje: „Pharsalia vivet et a nullo tenebris damnabitur aevo.“ — 7) Jeligéje: „Le plus grand des événements politiques présenté par un jeune homme avec une majesté, qui impose, et un courage qui confond.“ Marmontel. — 8) Jeligéje: „Ha irok, a nyelvnek mindig minden felett, hű fordításban is tisztelet, becsület!“ Boileau és Erdélyi után (a költészetről I. 155—156.) — 9) Jeligéje: „Hő tiszteletemet a biráló uraknak.“

II. A füvészet alapvonalai, a művelt osztályok szükségeihez alkalmazva. Öt pályázó: 1) Jeligéje: „A virágnak megtiltani nem lehet, Hogy ne nyiljék, ha jön

a szép kikelet." Petőfi. — 2) Jeligéje: „Ki a mezőre ballagok, hol fű között virág terem, Virágok szép virágaim, Be kedvesek vagytok nekem!" — 3) Jeligéje: „Multa renascentur, quae jam cecidere, cadentque quae nunc sunt in honore." Horat. — 4) Jeligéje: „Jam violas puerique legunt, hilaresque puellae." — 5) Jeligéje: „Hazánk bérczein két virág egymás mellett tenyészik, mindkettő csodafűnek mondatik; mert egymástól elválasztva, méreg, pokoli, rettentő, egyesítve pedig isteni gyógyerő."

III. A festészet egyetemes története. Egy pályázó. Jeligéje: „Chi non puo quel che vuol, quel che puo, voglia." Leonardo da Vinci.

IV. A bölcsészeti erkölcstan kézikönyve Egy pályázó. Jeligéje: „Quid leges sine moribus vanae proficiunt?"

V. Az állati élettan (physiologia) alapvonalait tartalmazó kézikönyv, különös tekintettel az emberre. Egy pályázó. Jeligéje: „Szakkönyvek szerkesztésénél a rövidség nem könnyítő, hanem nehezítő körülmény."

VI. A római irodalom története. Egy pályázó. Jeligéje: „Hogy mondhassuk csend s viharban: Szent hazánk! megfizettük, mind, mivel csak tartozánk."

VII. Görög államrégiségek kézikönyve. Egy pályamű; a szerző nevével.

VIII. Fejtessenek ki azon elvek, melyek új szólásmódok alkalmazásánál szem előtt tartandók, s mutattassék ki számos példában, mily káros befolyással volt és van az elvek mellőzése miatt, nyelvbeli előadásunkra, az idegen nyelvek hanyag vagy szolgai utánzása a nyelvujítás diadala óta. Egy pályázó. Jeligéje: „Mindeneket megpróbáljatok, és a mi jó, azt megtartsátok."

Az elősorolt művek pályázásra bocsáttattak, a VII. szám alattinak kivételével, melyet szerzője, megnevezvén magát, önmaga rekesztett ki a pályázásból. A jeligés levelek az akadémia és Kubínyi Ágoston tiszt. tag pecséteivel borítékba zárva a levéltárba adat-

tak; s magok a pályaművek, megbiráltatás végett, az illető osztályokhoz tétettek át. A jutalom a legközelebbi nagy gyülés alkalmával adatik ki.

95) A nmgu m. kir. Helytartótanács Budán, 1864. márczius 20-án 94,121 sz. alatt kelt intézménye kíséretében, felhasználás végett, visszavárólag, közli az országban találtató összes gabonamalmok számáról és minőségéről hatóságilag gyüjtött hiteles adatok alapján összeállított kimutatást.

Köszönettel fogadtatván, használat végett általtétetett a statistikai bizottsághoz.

96) A statistikai bizottság részéről a következő jelentés terjesztetett elő: „A nmgu m. kir. Helytartótanács Magyarországnak 1862. évi összes terméséről egy kimutatást küldött az akadémiának. E kimutatást a statistikai bizottság köszönettel vevén, megvizsgálá, mennyiben használhatná közleményei számára. Benne a termények öt csoportra vannak osztva: őszi, tavaszi termények, gyökér és gumós növények, réti és legelői termények, végre bor és gyümölcs, melyhez külön rovatban a selyem is járúl; a termények mennyisége az ország egyes törvényhatóságai szerint van egybeállítva. Minden törvényhatóságnál a lélekszám, s külön rovatokban a rendszerinti szükséglet, felesleg és hiány is ki van téve. Az összes őszi termények 35,306,562, a tavasziak 36,157,543, a gyökér és gumós növények 20,491,031 mérőre, az összes réti és legelői termények 42,396,265 mázsára vannak téve, a bor 7,112,168 akóra. A sommásan fölvett „rendszerinti szükséglet“ fedezése után megmaradó felesleg az őszi veteményeknél 39,655, a tavasziaknál 2,712,892, a gyökér és gumós növényeknél 1,346,931 mérőre van becsülve, ellenben a réti és legelői terményekben 8,273,040 mázsa hiány van kimutatva. Borban és gyümölcsben a felesleg 2,691,488-nak mondatik, de miután itt két különböző mérték: akó és mérő van összekeverve, azt sem lehet tudni, azon felesleg miféle nagyság. — Általában nem tudhatni, miféle kulcs szerint számítatott ki az egyes törvényhatóságokban a rendszerinti szükséglet. Ha ezt a kitett népességgel hasonlítjuk össze, igen nagy eltérésekre akadunk; így pl. Abauj, Torontál, Tolna vármegyékben s Pest, Nagyvárad és Zilah városokban a rendszerinti szükséglet egy-egy lélekre az összes termények-

ből 6. ,. és 11. ,. mérő között változnék. Azután a termési összegek is nagyon eltérnek az eddigelé közzétett adatoktól, nevezetesen az adóbizottságok által felszámított s Lónyay Menyhért által a stat. közleményekben közölt középterméstől. A búzatermés 1862-ben 1,800,000, a köles 109,000, a burgonya 1,900,000 mérővel meghaladta volna a középtermést, ellenben a kétszeres 11,000,000, a rozs 6,500,000, az árpa 4,500,000, a zab 12,900,000, a tengeri 9,400,000 mérővel kevesebb lett volna, mint a fölvett középtermés. A kimutatott termési mennyiségeket a mívelt területtel azért nem lehet összehasonlítani, minthogy egyfelől a holdak száma sehol sincs kitéve; másfelől pedig a termési csoportok is különösen vannak összeállítva; így péld. a mohar, lóher, bükköny, a réti és legelői termények, t. i. a széna és sarju közé vannak sorozva, holott nagyobbára vetésforgásban szántókon míveltetnek; a paszuly, borsó és lencse is együtt fordúlnak elő, ámbár részint kerti növények. A bor általában véve sokkal kevesebbre van téve, mint a mennyire tenni szokták. Végre az egyes törvényhatóságoknál kitett népesség is eltér mind az 1857-iki népszámlálás eredményétől, mind egyéb ide vágó adatoktól, s nem tetszik ki, vajjon a kitett összegek új rendszeres népszámlálás eredményei-e, vagy pedig csak úgy gondolomra állíttattak össze? Az ország egész népessége 9,823,828 lélekre van téve, holott a bécsi hivatalos statistika már 1858-ban 9,890,436 lélekre tette, tehát a 4 év alatt az ország népessége nemhogy szaporodott, hanem még fogyott volna.

Mindezen el nem oszlatható kétségeknél és hiányoknál fogva a statistikai bizottság a szóban levő kimutatást nem használhatja, s a múlt april 6-án tartott gyűlésen hozott végzésénél fogva a nmgu Helytartótanácsot is ohajtja tudósítani, hogy azt sem egészletében, sem egyes tételeiben nem lehet olyannak tekinteni, mely a valóságot csak meg is közelítné, hogy tehát se tudományos, se hivatalos hasznát nem lehet venni."

E jelentés a nmgu m. kir. Helytartótanácshoz fölterjesztetni határoztatott.

97) Olvastatott Horváth Czirill rendes tag birálata Emericzy Géza: „A dialectikai módszer" czímü értekezéséről. „Szerző — mond biráló — ez értekezése által a következő tételeket akarta

érvényre juttatni: a) egyedül a történelmi módszer érvényes és kötelező ; b) a józan, őszinte dialectika érvényes, de nem kötelező ; c) a Hegel-féle dialectika sem nem érvényes, sem nem kötelező. Úgy látszik, mintha szerző mind azt elősorolta volna már, a miket az iménti pontok irányában elősorolhatóknak itélt és elősorolni tudott. Az elősoroltak épen nem mutatják föl azt a tartalmi elégséget, meg azt a kezelési biztosságot, mely nélkül valaki az ily fontos tárgy ügyében soha nem léphet föl ohajtott sikerrel. Szerző, a philosophián belül, a kezdők sorához tartozik. Értekezését sem a gondolatok renddel párosult mélysége, sem a nyilatkozatok higgadt megfontolása nem ajánlja. A ki a német philosophiában jártas, százszor is találkozhatott már azon gondolatokkal, melyeket szerző elősorol. Érdeme csak abban áll, hogy azokat összeszedte, és belőlük egy, külsőleg összeaggatott, egészet csinált. Érdeméből azonban fölötte sokat von le a kirívó egyoldaluság. Szerző csak azokat méltatá figyelmére, kiket egyéni nézetével összehangzóknak talált; azoktól, kik a dialektikába egy kissé alaposabban pillantottak be, gondosan elfordúlt. Tanuskodik erről amaz elbizakodottság is, mely szerzőnél a kifejezések választékosságát egészen háttérbe szorította. Úgy beszél Hegel dialektikájáról, mintha ebben is a hetvenkedés ábrándhőseinek valamelyike remekelt volna. Szerző a történelmi módszert állítja egyedül érvényesnek és kötelezőnek; azok után azonban a miket e módszerről az értekezés nyujt, a világon senki sem fogja azt állítani, hogy szerző a történelmi módszer mivoltát annak rende szerint tanulmányozta. Pedig a philosophice megállapított itélet ilyesmit látszik követelni. Szerző a józan, őszinte dialektikát érvényesnek igen, de kötelezőnek nem tartja. Hogyan férnek ezek össze? A philosophiai józanság és őszinteség egyedül csak azt emeli ki, a mi a dolog természetén nyugszik, a mi pedig azon nyugszik, az nem csak érvényes, hanem kötelező is. A mi a philosophia határain belül érvényes, azt egyedül az igazság, mint tartalom teszi érvényessé; a mit pedig ez tesz egyedül érvényessé, az ott kötelező, az ellen ott, egyéni nézeteink feloszlatásának tekintetéből, hiába fogunk rugdalódzni. Szerző szerint a Hegel-féle dialectika sem nem érvényes, sem nem telező. Nem ám, ha róla csak annyit tudunk a mennyit szerző tud. Ha szerző Rozenkrantz „Wissenschaft der logischen Idée

című munkájának második részét át meg át tanulmányozta volna, tudná, hogy a philosophiai módszer is oly egész, mely belsőleg összefüggő részekből állván, szükségli, hogy józanul és őszintén tanulmányoztassék; szerző Hegel philosophiai rendszerét nem fogta még úgy föl, a hogyan azt föl kellett volna fognia, hogy módszeréről minden tekintetben igazságosan ítélhessen. Ezek után ítélve, szerző értekezése hiányos egy értekezés. Szerzőnek fő hibája a philosophiai álláspontok és az azok között előforduló lényeges viszonyok nem ismerése. Ha ezek alapos ismeretével bírna, tudná: hogy az, ki az individualismusnak legalsóbb fokát, az empirismust, sem haladta meg, Hegelről, kinek rendszerében az universalismus idealis játsza a fő szerepet, nem képes igazságos ítéletet hozni. Két ok van mégis, melyek miatt alulirott a kérdés alatti értekezést az Értesítőben kiadhatónak véli. Az egyik magára az értekezésre, a másik irodalmunk philosophiai oldalának jelen állására vonatkozik. Az értekezés majdnem mindent megérint, a mit eddig a negativ kritika a Hegel-féle dialektika ellen mozgásba hozott. Ez nálunk, hol a philosophiai specialitásokra való tüzetes kiterjeszkedés még mindig oly nagy ritkaság, csak hasznos lehet. A másik ok szinte haszonnal járó. Philosophiai irodalmunk két oly munkával szaporodott, melyben a Hegel-féle dialektika teljes érvényességre van juttatva. E munkák: Kerkapoly Tiszta Észtana, és Molnár Aladár Psychologiai vázlata. Ezek határozott hegelisták, Emericzy pedig határozott anti-hegelista. Hogy a két, egymással szemközt álló fél nézeteinek birálatos felhasználása a dialektikát illető ismeretekre csak tökélyesitőleg hathat, kétséget nem szenvedő dolog."

Miután a másik biráló Greguss Ágost szintén ajánlotta az Értesitőbe fölvételre: Emericzy Géza értekezése „A dialectikai módszer" kinyomatás végett a philosophiai törvény és történettudományi osztályok Értesitője szerkesztőjéhez áttétetett.

98) Olvastatott Vámbéri Armin lev. tagnak a M. Tudom. Akadémiához Persiából, Teheranból, 1864. február 5-ikén kelt következő levele:

„Teheran, febr. 5-én 1864.

„Báró Eötvös József, a t. Akadémia másodelnöke és kegyelmes pártfogómhoz intézett leveleimből méltóztatott értesülni, hogy

én a lefolyt év martius havának végén forró epedéseim vágyát képező közép-ázsiai utamat megkezdém, s azt tíz hónap után szerencsésen bevégezve, Meshedbe érkeztem vala. Khoraszan ezen fővárosából kelt soraim, mint az ujonszületési mámor első szüleményei, az igen különös módon kivitt tervem és annak sikeréről, zavart fogalmuak lehettek. Most, hogy Teheranba érkezve, ismét a török követség vendégszeretetében részesülök, a lefolyt tíz hónap emléke szörnyü álomként lebeg előttem; lelkem nyugodtabb lett, hogy talán annyi erőt találok magamban, a m. elnökség és t. tagtársaimnak bővebb részletekkel szolgálhatni.

„Sirázból 1863. január 16-kán érkeztem Teheranba. Itt azon kellemetlen hirt vevém, hogy a közép-ázsiai bonyodalmak nemcsak hogy nem csillapodtak, hanem még nagyobb hévvel folyva, az előbbi veszélyes közlekedést végkép megszakították. Lelkem csüggedni kezdett, részint a hatalmas akadály végett, részint azért, hogy hazámból hozott utiköltségem tisztán elfogyván, minden akaratomban meggátoltatom.

„Képzelhető az öröm, midőn arról tudósittatom, hogy a t. Akadémia oly kegyes vala, segélyezésemre 43 aranyat küldeni, minden további meghagyás nélkül: vajjon ez összeget visszajövetelem, vagy további utazásomra fordítsam-e? Teendőimnek saját ura maradván, közép-ázsiai utam kivánsága új tüzet lobbantott fel keblemben, s minden utelzárás, minden baráti lebeszélés daczára mennem kellett, mert menni akartam. Ily lelki tusában mintegy három hétig valék, midőn egyszerre több chinai-tatár, khokandi és más közép-ázsiai emberekből álló zarándok-koldus (hadsi) társaság Mekkából Teheranba érkezik, hogy innét éjszaknak tartva, a Kaspi tengeren át hazájába térjen. — E társaság feje tisztelkedésre a török követségnél, mint a szunniság feje képviselőjénél, jelentkezett, és nekem ismerkedésre alkalmat nyujtott, azon ötlettel együtt: hátha ezek kíséretében utamat megtenném? — Ő excel. a követ, és hivatalnokai, tervemet őrültségnek tartották, attól félvén, hogy e vad kinézésü, rongyokba öltözött tatárok, kiket mentoraimnak fogadtam, még Közép-Ázsia földjére érkeztem előtt maguk meggyilkolnak. Igaz, magam is tartottam ettől, de tervem valósitására onnél, noha merész, de czélszerübb eszközt nem látván, nemes

török jóltevőm atyai tanácsát megvetni kénytelen, az utazást, a legnagyobb titokban, rögtön elhatározám; ritka szerencsének nézve, hogy utitársaim szájából az alig ismert khinai-tatár szójárást tanulmányozhatom. A török követ elszántságom láttára, legalább a lehetséges biztosítás kedvéért, ezen koldusok kezébe hivatalosan átadott, s őket a Koranra megesküdtetve, könytelt szemekkel útra indított.

„Magától értetődik, hogy üdvösségi szempontból kinézésem, ruhám és életmodoromat társaimához idomítani kénytelen, a legnyomorultabb rongydarabokkal födve testemet, s minden lepel nélkül a szabadon hálva, oly életet kellett viselnem, a milyenről, minden szegény eredetem daczára, ez előtt soha sem álmodtam, mi eleinte visszariasztott, leginkább azon aggodalmat költvén fel keblemben: „Lesz-e elég testi erőm e nélkülözéseket, utam hosszában, hol majd természeti és éghajlati viszontagságok is járúlnak hozzá, eltürhetni?“

„Ily előkészületekkel 1863. márczius 28-án este elindúltunk Teheranból, és 10 nap alatt Mazenderán hegyein és erdein át a Kaspi tenger déli pontjára értünk. Szükségesnek tartom megjegyezni: hogy társaim testi-lelki barátaim, kik minden vad mongol arczvonásuk daczára, a rongyfedte kebelben nemes szivet rejtenek, kik a koldusi álarczot nem a nyomor, hanem a nehéz utak bizonytalansága parancsolta szükségből vevék magukra, s kik áljellememről mitsem sejtve, mint valódi o s z m a n l i - t ö r ö k d e r v i s t, ha tőlük kitelik, minden veszélytől megmentenek. Lelkem tehát nyugodtabb vala, s csak kevés szorongatottság fogott el, midőn a perzsa parttól, mint hazám és világom legszélsőbb határától búcsuzva, egy türkmen (turkoman) tengeri rabló sajkáján Közép-Ázsia földjének tartottunk.

„A Kaspi tenger keleti partján legelső állomásom — miután Asurada félszigetnél czirkáló orosz őrhajók nekem halálos szemétől a magyarok Istene megmentett — a Jomut türkmen fajnak Gömüstepe nevü táborzata vala. Itt húsz napig szivesen látott vendégképen időztem, és valamint ezen, úgy a Göklen fajnak földjét bebarangolva, Nagy Sándor félig ismert bástyáján kivül sok ismeretlen görög régiséget (különösen vár- és templomromokat, vízvezetékeket és

tumulusokat) láttam, s miután e hires nomádnépnek nyelve, szokásairól és költészetéről a lehetséges ismereteket megszerzém, egy hadsi társammal együtt olcsón egy tevét vásároltam, s kis kolduskaravánunkkal a nagy hirkániai pusztának tartottam.

„Valamint helytelennek tartom a t. Akadémia figyelmét a türkmenek közti tartózkodásomról továbbra is igénybe venni, úgy ezen, a világon legbajosabb s legveszélyesebb pusztai út részleteinek leirásától is meg akarom kímélni. Hogy mennyit szenvedtem az éhség, szomjuság, nap és szél hevétől, meztelen koldus minőségemben, azt hazám s a nyugati világ csak akkor tudja meg, ha az angol kormány százezreivel rendelkező Conolly Sándor elődöm (ki ez utjában terveért vértanuskodott) emlékiratait kézbe veszik. — Nekem a legszélsőbb perczekben azon édes vigaszom vala: hogy kedves hazám napszámosai fényes polczán állok; azon édes öntudat, hogy a halál vagy siker koczkáját a világ, de különösen egy magyarnak legszentebb czéljáért vetettem el; azon buzditás, hogy oly játék tisztelete milliók közül csak egyet szerencséltet.

„Huszonkét nap után, melyben két társunk és négy teve estek áldozatul a kegyetlen szomjuság miatt, az Oxus (Amu) folyó egyik, a messze pusztába terjedő karjának partján levő müvelt telekre, s még öt nap mulva Khiva, a mai urgendsi khánság (a régi Khovaresmia) fővárosába értünk. Ennek uralkodója, Szeid Bátor Mehemed Khán, török útilevelem felmutatása, és hadsi társaimnak — kik itt nagy tiszteletben részesültek — ajánlására, szivesen fogadott, csakhogy nagyon bámult, midőn 30 aranyból álló ajándékát, dervisi következetességből visszautasítva, inkább azon engedelemért könyörögtem, hogy országában kényem szerint utazhassam. Beleegyezése folytán Khivából az észak-nyugatra eső Aral tó, s annak déli partján lakó fajokra is vetettem egy futó pillanatot, s miután ismét Khivaba visszatértem, utitársaim már a bukharai útra való készületeket téve, az indulásra csak jövetelemet várták vala még be. A khán minden lebeszélése daczára, hogy a bukharai emir gyanuskodó rosz ember, ki a vendégszeretet szent törvényét annyiszor lábbal tiporta, én inkább barátaim félelmének elháritására füllentek, s az Oxust Khankonál átlépve, a nevezett folyó balpartjáról Bukharának mentem.

„Az időtáj jul. elején vala. Kis karavánunk a roppant forróságban, baloldalt a nagy homok puszta, jobb oldalt pedig az enyhítő édes vizü Oxus közt haladt. Élelemszerünk a liszt mellett rizszsel is megszaporodott, s éjjelenként lassan-lassan ballagva, már azon reményben valánk, hogy hat nap mulva a hires nagy Bukharába érünk, midőn egy este meztelen szökevényre bukkanván, azon rémhirrel lepeténk meg, hogy a Tekke türkmen fajnak egy száguldozó csapatja (csaszav), a kirgizek ellen az Oxus tulsó részéről átkelt, s hogy ha utunkat folytatjuk, két óra mulva épen elejökbe jutunk. „A profétáért, fordúljatok meg, mondá a szökevény, az ádáz Tekke hadsiságtok, vagy szentségteket nem tekinti, ő tevéitek és lisztetektől megfoszt, s éhen vesztek e pusztában.“ Ez halálcsapás volt kis karavánunkra nézve; barátaim tanácskoztak, s fél óra mulva abban egyeztek meg, hogy az én kompaszom és az ő csillagismeretökbe bízva, az éjszak-keletre nyúló khalatai homokba vetjük magunkat. — A homok itt olyan laza és mély, hogy a tevék elsülyednek benne, a Tekke lovasok nem üldözhetnek bennünket, mert nincs ló a világon, mely itt egy órányi utat megtehetne. Rögtön a terv kiviteléhez fogtunk, s karavánunk megfordúlt. Ekkor szivem valóban remegni kezdett. Tevém, minden gyeplőrántás daczára, mindig az Oxusra tekintett; én is nehezen búcsuztam el annak Dunánkhoz hasonló habjaitól, s a pusztai nap már a vérpiros hajnal hasadtát hirdeté, midőn a messziről vékony ezüst fonalként látszó Oxus végképen tünni kezdett könytelt szemeim elől. Hat napig bujdostunk ezen rettenetes, hegyeit és völgyeit minden perczben változtató homok-tengerben, hol az ut nyomait csak emberek és tevék csontvázai jelölék, a melyekre bukkanni karavánunknak mindig nagy örömet okozott. — Ez is szerencsésen végződött, s 8 nap mulva e szörnyü pusztaság határára érve, 2 órai távolságból látszottak Bukhara tompa, idomtalan tornyai.

„Íme, t. Akadémia, rövid vázlata azon készületek-, azon veszélyek- és fáradságoknak, melyek Bukhara, Közép-Ázsia fővárosa, több európai elődöm kínpadja és sirja kapujához vezettek. — Igen keserü munka, melyre ilyen jutalom vár! Lelkemnek elég oka vala a csüggedésre, de a sors úgy intézkedett, hogy utitársaim, kiknek előbb gyilkától féltem, itt is, valamint mindenütt, őrangyalként

oltalmukba vettek, s valahányszor európai arczvonásaim, melyeket el nem rejthettem, s melyek annyi tatár arcz közül ridegen tüntek fel, egyik vagy másik helyen gyanut költve, éltemet veszélyeztették, mindannyiszor kedves utitársaim bátran előálltak, erős eskükkel bizonyítandók: hogy „én valódi és igaz török dervis vagyok, kit ők a nagy szultán követje kezéből vettek át, s a kiért, mint vendégjökért, halni is tudnának.“ — Hogy Mekkából jövő szenteskedő társaim e szavai Bukharában nem hangzottak el üresen, az magától értetődik.

„A khokandi hadjáratban távol levő emir fő tisztje európai létemről nem igen kétkedett, de a szultán pecsétjével ellátott utilevél, barátaim hűsége, és török nyelvem hajlékonysága, minden ellenem való nyilvános fellépést meggátoltak. Bukharában három hétig időztem, s miután a látnivalót megszemlélve, a város tudományosságáról és könyvtárairól kielégitő fogalmat szereztem, utamat a chinai tatárság felé, Szamarkandba folytattam barátaimmal.

„Szamarkand az emirség másodrendü városa, miután Bukharából szabadon kimenekültem, rám nézve már nem vala veszélyes, s igy tiz napig mulattam benne, az Európában tulbecsült középkori régiségek tanulmányozására fordítva ez időt; már a visszamenetelről gondolkoztam, midőn az emirnek Khokandból visszajövetele fenyegetett leginkább veszélylyel. A várost ugyan a zsarnok megérkezte előtt elhagyhattam volna, de azt káros rendszabálynak tartottam mindaddig, míg a herczeg kétszeri kihallgatásán szinlelt barátságának álarcza alatti gonosz tervéről meggyőződve, minden búcsuzás nélkül osontam el a városból, barátaim segitségével. E percztől fogva a kedves nyugatra, éltem uj forrása, édes hazám felé fordúlt szemem; de mi haszna, szivem még most sem mert örülni, mert először hű utitársaimtól, kik innét messze, keleti hazájokba siettek, el kellett válnom. Ők valódi bajtársaim valának, kiknek éltemet köszönöm, s örökké szent lesz előttem emlékük. Másodszor, mert a barbárok közt ezután magamra hagyatva, még 40 állomásnyi utat kellett tennem, hogy a biztos révnek tartott Perzsia keleti határát elérjem. Igaz, a tatár szójárás és szokások elsajátítása nagy segitségemre voltak, de azért zokon esett a sok gyanakodó kérdésre felelni, dervis s létemről bizonyítást tenni, barátaim nélkül, kikre ez előtt

hivatkozhattam. Az ég úgy akarta, hogy e nehézségen is túlmenve, barátaimtól s utólsó filléremtől is megfosztva, a szó teljes értelmében koldusbotra támaszkodva, folytathassam utamat. Szamarkandból a pusztán keresztül, Karsin át Kerkinek tartottam, mely várnál az Oxuson átkelve, egy, Herat felé tartó karaván nak Andkhoj, Memene és Bala-Murgabon át Henetba, és sok szenvedés után Meshedbe érkeztem, mely városból m. b. Eötvös József ur, az én kegyelmes uramhoz, ujjászületésem hirét tartalmazó levelemet intéztem.

„Ez közép-ázsiai utam rövid tervezete. Ennyit bátorkodom, mert ennyit kellett egyelőre közzé tennem. A m. elnökség s a t. Akadémia, kik nemes segélyezésének mindent köszönök, bizonyosan nem kérdezik tőlem, mint általában a világ, mi volt ezen vakmerő lépésnek indoka, mi ennyi fáradság s ennyi életkoczkáztatásnak remélt gyümölcse? Nem! Kedves hazám tudományossága és értelmiségét képviselő testület ily kérdéssel nem fordúl hozzám. Úgy hiszem, hogy e helyett inkább azon kérdéssel tiszteltetem meg: van-e gyümölcse e fáradságnak, s felér-e az árral? Ily észrevétel tétele t. elöljáróságom jogában állván, én is, kötelességem mondotta válasz fejében, a következőket bátorkodom előterjeszteni.

„Utam fő czélja, mint m. elnök urunk inditványából ismeretes, „a magyar nyelv és történet Közép-Ázsiában maradt emlékeinek kutatása“ vala. Ez vevé fő figyelmemet igénybe, s örömmel jelentem, hogy meg is érdemelte. Nem akarom itt idétlen részletekkel untatni a t. Akademiát, első felléptemkori értekezésemre utalva, hanem utamban szerzett tapasztalataim folytán alázatosan jelentem, hogy most már valamint a t. Akadémiát, úgy az európai tudományosságot meggyőzhetem arról, miszerint

„1-ör. A magyar nyelv tisztán és kétségkivül a török-tatár nyelvekhez tartozik, s hogy a finnlapp nyelvekhez csak annyi és oly viszonyban állhat, mint a török-ozmanli, dsagatai és khinai tatár.

„2-or. Hogy a magyar nyelvnek az ozmanliban talált nyelvdomai s nyelvanyagi hasonlatai oly fokban szaporodnak, oly fokban tünnek fel, a mily fokban kutatásaink kelet felé előnyomúlnak; úgyannyira, hogy ha az Adria keleti partján beszélt törökségben a

10 : 2 viszonyt állítjuk fel, akkor Komul (Khinában) környékén s a khinai kirgizeknél sokszor 10 : 6, de talán 10 : 8 viszonyt is találunk.

„3-or. Hogy a magyar nyelv, miután szókincsét úgyszólva a tanulmányozásaink tárgyává lett török-altajiságban képviseli, s pedig a legeredetiebb régiségben: fajában szembetünő nagy ősiesség bélyegét viseli, mit egyelőre nem valami anyanyelv, vagy szanszkrit szerepében akarok feltüntetni, de azért bátran állítható: hogy leltári minőségében fajtársai bonczolásánál és nyomozásánál nélkülözhetlen. — Magától értetődik, hogy nyelvünknek ezen elsőségi szerepét indokoló tanaimról, valamint általános tapasztalataimról, itt csak nehány betüt, a t. Akadémia termében pedig, midőn első meghallgattatásra méltatom, nehány szót is szólhatok. Ezt kellőleg bebizonyítani, noha a szükséges kéziratok és tapasztalati följegyzésekkel rendelkezem, nem egy-két nap, nem egy-két hó, hanem évek munkája. — Nonum elaboratur in annum. — Reményem kecsegtet, hogy a m. elnökség és t. tagtársaim eddigi támogatásukban jövőben is részesítenek, s így megmutathatjuk majd a bámúlt Európának, hogy a magyarnak nemcsak kardja, nemcsak szive, hanem nyelve is dicső és remek!

„Utam második részét nem annyira hazai, mint közismeretü czélok, azaz Közép-Ázsiának politikai, statistikai, föld-néptani és történeti tanulmányozása, képezik. A világ ezen része az egész föld kerekségén legkevésbé ismeretes Európa előtt, lakosainak vad barbársága, a gyanakodó zsarnokok hóhérkardja, de leginkább anyagi nehézségek miatt, mely körülmények sok bátor utazót visszariasztottak, s még sok ideig vissza fognak riasztani. Nekünk rendkivüli szerencse kedvezett, de azért korántsem leszünk képesek a tudatlanság felhőit egészen elhárítani oly országban, hol hallani merészség, kérdezni nagy vétek és jegyezni halálos bünnek tekintetik. Mi boldogoknak érezzük tehát magunkat, ha a tudomány egyik vagy másik ágában a legkisebb szolgálatot teendettük is. — Meglehet, hogy az európai közhangulat tapasztalataim eredményét kicsinyelni fogja; magam is megvallom ezt, s azt, hogy sokat elhanyagoltam; de e

hibáimat azzal remélem menthetni: hogy először dervis minőségben, kezemben koldusbottal, korántsem bírtam annyit mivelni, mint egykét, a nagyhatalmak pénztárával rendelkező elődöm; másodszor, hogy magyar vagyok, a ki, hazája jelenkori viszonyainál fogva, a legnagyobb sikert a száraz akaratban mutathatja be, de remélem, hogy Európa, nemzetem ezen akarat nyilvánitását nem vetendi egészen meg.

„Ennyit utam s annak irányáról. A közel tavaszszal szerencsém leend hazámat viszontláthatni, s ekkor a kegyesen nyujtott alkalmat megragadandom, kitűzött végzendőimről számot adandó.

Vámbéry Armin s. k.“

99) Előterjesztetett Balogh Sámuel lev. tag f. é. april 5-kén kelt levele, melyben akadémiai okleveléért köszönetet mond, székfoglaló értekezése halasztásáért bocsánatot kér, s az akadémiai alaptőke gyarapítására két aranyat küld.

A küldemény köszönettel fogadtatott.

100. Hunfalvy János levelező tag ausztráliai fényképeket mutatott be, melyeket Rochlitz Béla hazánkfia, ki Ausztráliában tizenegy évig lakott, ajándékozott az akadémiának. Összesen 31 kép. Nagyobb képek: 1) Bourke és Wills 1860-ban Ausztrália bensejében teendő felfedezési útra indúlnak. 2) A fehér gyarmatosok első találkozása Boukleyvel, ki egy évet a benszülött ausztráliaiak közt töltött. 3) Ausztrália faunája. 4) Melbourne városa. 5) Royal Society, egyetem, mintaiskola stb. épületei Melbourneben. 6) Spring útcza Melbourneben. 7) A r. kath. főegyház ugyanott. 8) A püspöki egyház híveinek főtemploma Melbourneben. 9) Collens útcza ugyanott. 10) A kincstár épülete, Fitzroy kertje stb. ugyanott. 11) Ugyancsak Fitzroy kertje, nyomda stb. Melbourneben. 12) Három tájkép Jáva szigetéről. 13) Tizenkét stereoskopnak való kép Ausztráliából stb. Ugyancsak Rochlitz Béla úr, ez ajándékaihoz csatolta az új-szövetséget chinai nyelven.

Hazafiúi köszönettel fogadtattak, miről Rochlitz Béla hazánkfia levélben is értesítendő lesz.

101. Purgstaller József rendes tag: „Hegel felekezetének legujabb meghasonlásáról“ értekezett.

Tizennegyedik ülés.

1864. april 18-án.

A nyelv- és széptudományi osztály részére.

Mélt. gr. Dessewffy Emil elnök úr elnöklete alatt.

103) Télfy János lev. tag székét a nyelvtudományi osztályban ily című értekezéssel foglalá el: „Az Iliász szerzőjének egységéről.“

104) Bérczy Károly lev. tag, Madách Imre lev. tag székfoglaló értekezését olvasá fel: „A nőről, különösen aesthetikai tekintetben.“

105) Olvastattak Szepesi Imre levelező és Hunfalvy Pál rendes tagok véleményei Hesiodus munkáinak Szabó István által benyujtott fordításáról. Mindkét bíráló magasztalással ajánlja kiadásra a magyar Hesiodust, csupán Hunfalvy Pál rendes tag emel ki az „ügyes és bátor“ fordításból némely szerinte kevésbbé sikerült helyeket. A mi azonban a fordítást követő jegyzeteket illeti: azok, a bírálók véleményei szerint, csak megválogatva, s az etymologiaiak kihagyásával lennének közlendők.

E bírálatok az akadémia azon határozottan kifejezett ohajtása mellett lesznek közlendők a fordítóval, hogy az azokban tett észrevételek általa figyelembe vétessenek. Egyszersmind Hesiodusnak Szabó István által készített fordítása kiadásra oly módon fog ajánl tatni az igazgató tanácsnak, hogy ívenként legalább öt aranynyal díjaztassék.

106) Idősb Mándy Péter a ritkább és a Nagy Szótárból kimaradt szóknak újabb gyűjteményeit küldi be az akadémiának.

Kiadatnak a „Magyar nyelv szótára“ szerkesztőinek, köszönet mondatván a beküldőnek.

Tizenötödik (philosophiai, törv. és történettudományi s összes) ülés.

1864. april 25-ikén.

Mélt. báró Eötvös József másod elnök úr elnöklete alatt.

108) Greguss Ágost rend. tag „A haladás elvéről“ értekezett.

109) Henszlmann Imre lev. tag az archaeologiai bizottság megbizásából előterjeszté a következő jelentést a Konstantinápolyban a stambuli szerailban európaiak által látott nyugati nyelveken írt Codexekről.

„Legujabb időben több nyugat-európai tudósnak sikerült az idézett helyiségben őrzött könyvtár némely példányait látni; jelesen a Konstantinápolyban lakó Mordtmannak háromszor, egyszer Tischendorf, másodszor Lepsius társaságában. — Az 1862-ki május havában két ízben látták e könyvtár több darabjait Kubínyi, Ipolyi és Henszlmann; végre 1863-ban az osztrák nagy követ Detiert, konstantinápolyi lakost küldte ki e czélra. Mordtmann, Kubínyiék és Detier lajstromozták az általuk látott könyveket, és lajstromuk összehasonlítása a következő eredményre vezet:

I. Detiernek lajstroma.

Profan írók.

1. Rhetorica Georgii Trapezuntii.
2. Plauti Comoediae. A kiadott 20 színdarab.
3. Plinius et alii panegyristae.
4. Polybii Historiae Nicolai Gerottii.
5. Scriptores Historiae Augustae. Aurelius Victor, Aelius Spartianus, Julius Capitolinus, Aelius Lampridius, Volgatius (sic) Gallicanus, Trebellius Pollio, et Flavius Vopiscus.
6. Cornelii Taciti fragmenta: Annales et historia. Semmi miki nincs adva.
7. Teophrastus de Plantis Theodori Gazae Salonici.
8. Commentarii Julii Caesaris Libri XIV.
9. Svetonii vita XII. Caesarum 1487-ki évvel.
10. Silii Italici poetae de 2-do bello punico Libri XVII.

Egyházi írók.

11. Augustinus de Civitate Dei.
12. Chronicon Eusebii, traductum per Hyeronymum cum additionibus Prosperi.

13. Eusebii de praeparatione evangelica, opus traductum per Georgium Trapezuntinum 1499—1455. közt.

14. Tertullianus adversus Marcionem, opus traductum per Septimium Florentinum. 1468-ban Nyitrán fejeztetett be leirása. „Finivi transcrivendo Nitrie die 11 Junii 1468. Emendare non potui propter inemendatum exemplar.“

Ezekből Kubínyiék láttak és meghatároztak Detier-rel egyezőleg tizenkettőt, Mordtmann ezeknek csak hármát látta, t. i. Eusebiust, Tertulliant és Julius Caesart, az utóbbi kettőt Kubínyiék nem látták. Mind a 14 kézirat kétségenkivül a Corvinából származik, ezt egyezőleg állítják Detier és Kubínyiék.

II. Detier lajstroma.

Profan írók.

15. Regulae grammaticales, versus et prosa.

16. Cicero de amicitia, de oratore, de senectute, de officiis, somnium Scipionis et alia, in fine epistola Sti Bernardi.

17. Gabrielis de Concurrezio Mythologia antiqua.

18. Scriptores Historiae Augustae ut supra Nr. 5. Spartianus, Capitolinus, Lampridius, Gallicanus, Pollio et Vopiscus.

19. Vitruvii de architectura volumina duo in foliis 129, et Candidi peregrine historie 1463-ki évvel.

20. Festi Pompeji Lexicon vocum latinarum.

21. Quinti Curtii Rufi historiarum Alexandri magni 1491-ki évvel.

Egyházi írók.

22. Biblia latina.

23. Itinerarium Clementis papae traductum ex Greco per Rufinum Aquilegiensem.

Detier második lajstromának Mordtmann csak hat, Kubínyiék csak négy darabját látták, t. i. a grammaticát, Cicerót, Concurrezio mythologiáját és Kelemen pápa itinerariumát.

A felhozott 23 kéziratban nincsen semmi, a mi ne volna kiadva.

Detiernek jegyzéke itt végződik, mert ő figyelmét csak a Corvinának bizonyos, vagy valószinü darabjaira terjeszté ki; azonban voltak a Corvinában kétségkivül oly könyvek is, melyeket Mátyás nem iratott le egyenesen könyvtára számára, hanem készen vett meg. A serail ezen gyüjteményében lehetnek tehát a Corvinának oly codexei is, melyek Mátyás kéziratai jellegét nem viselik magukon; ez pedig annál bizonyosabb, mert Mordtmann, ki megint görög codexet keresett, határozottan állítja, hogy a serailban nyomát sem találta a Palaeologok könyvtárának.

Ezen könyvek közül látták:

III. Kubínyiék lajstroma.

Profan kéziratok.

24. Vita Hadriani aliorumque imperatorum.
25. Liber Synonimorum Ven. Magistri Simonis Januensis.
26. Magistri Campani Glossarium.
27. Liber posteriorum Aristotelis. Magistri Pauli de Venetiis; iratott 1449-ben és 1451-ben.
28. Historia Naturalis cum figuris.
29. Versus varii.
30. Εὐκλείδου Γεωμετρία és Ἥρωνος ἀλεξανδρείου ἐπιπέδων μέτρησις.
31. Kisebb görög codex.
32. Még egy kisebb görög codex.
33. Nagyobb görög codex rosz állapotban. Történeti munka a Komnenok korából.
34. Olasz Seneca.
35. Olasz Dante, képekkel.
36. Illyr codex.
37. Historiographus, kezdődik N. Sándorral.

Egyházi kéziratok.

38. Speculum humanae salvationis, képekkel.
39. Alberti magni de mineralibus.

40. Nagy Antiphonale, zsoltárral és ritualéval.

41. Sz. János evangeliuma görög nyelven.

Ezek közt látta Mordtmann is az Antiphonalét, Dantét, Simonis Synon., Aristoteles posterioresét, és a nagyobb görög történeti görög codexet; de ezeken kivül látta még a következőket is:

IV. Mordtmann lajstroma.

Profan kéziratok.

42. Ein kabalistisches Werk.

43. Homerus cum Eustathii scholiis.

44. Ptolemaei Astronomia.

45. Idem.

46. Diogenes Laërtius: Leben und Meinungen der Philosophen.

47. Ein Manuscript unbekannten Innhaltes.

48. Aristoteles Περὶ ζωων μοριων.

49. Aristoteles Περὶ γενεσεως φθορας. Procli Diadochi Lycii στοιχείωσις φυσικη. Heronis opera geometr. hydrostatica.

50. Pythagorae Carmen aureum cum commentariis. Phocydis gnomae.

51. Ptolemaei geographia. Dionysii Periegetae Descriptio orbis.

52. Eudemii Rhetoris Λεξεων χρησιμων συναγωγὴ.

53. Ein griechisch-lateinisches Wörterbuch.

54. Ein Werk medizinischen Innhaltes.

55. Hesiodi Theogonia cum commentariis.

56. Historia Universalis (Byzantin. Gesch. Werk.)

57. Pindari Carmina.

58. Noch ein Werk über Byzantin. Geschichte.

59. περὶ ? ἰδιωματων (lateinisch.)

60. Eine lateinische Grammatik.

61. Acht Folioblätter mit allegorischen Reiterfiguren der 7 Planeten mit lateinischen Versen.

62. Ein Chirurgisches Manuscript, sehr alt, mit vielen Figuren.

63. Aristidis et Catonis Censorini vitae e Plutarcho in latinum versae a Francisco Ribaro Veneto.

64. Liber Trogi Pompeji.

65. Ein Buch über Logik.

66. P. Candidi Grammaticon L. II. ejusdem peregrinae historiae L. III.

Catalanisch.

67. Eine sailing direction für das Mittelmeer.

68. Descriptio Insularum Archipelagi. — Beide sehr merkwürdig.

Türkisch.

69. Skizzenbuch eines türkischen Hofbeamten.

Egyházi kéziratok.

70. Ἐξηγησις της βιβλου, του ψαλτηριου καὶ ἐγκωμιου του Δαβιδ.

71. Antonii Monachi Συναγωγη λεξεων.

72. Ein himnologisches Manuscript.

73. Ein ascetisches Werk.

Glagolitische Schrift.

74. Die vier Evangelien slovenisch.

75. Heiligen legenden slovenisch.

Kubínyiék és Mordtmann lajstromában van több kiadatlan, ú. m. a nagy görög, a Komnenek korából származó történet, P. Candidi két munkája stb.“

Ez előterjesztéssel kapcsolatban Toldy Ferencz rendes tag, szintén az archaeologiai bizottság által fölkéretve, a Corvina ügyében, a következő előadást tartá:

„Azon hazafiúi buzgóság, melylyel az ország kir. Helytartója a Konstantinápolyban őrzött Corvina ügyét kezdeményezőleg felfogván, annak érdekében a m. k. udvari főcancellár útján a cs. kir. külügyminiszterium lelkes közbenjárását megnyerte: hazánk közörömére azon lehetőséget eredményezte, hogy a török fővárosba küldendő akadémiai tagok a török cs. könyvtárakba bejuthassa-

nak, s azokban folytonosan dolgozhassanak s jegyzéseket készithessenek.

„Ennek következtén az e tárgyban megkérdezett nyelvészeti és archaeologiai bizottmányok javaslatukat elő is terjesztették, mely a t. Akadémia által m. é. egyik novemberi ülésében helyeslőleg fogadtatott s annak elnökileg fölterjesztése kéretett.

„Időközben, b. Prokesch-Osten konstantinápolyi cs. követnek ugyanott f. é. január 20. kelt levele érkezett, 23 Corvin-féle codex leirásával, mely némelyek által úgy értelmeztetett, mintha a codex-jegyzék a Corvinának Konstantinápolyban fenmaradt darabjait kimerítené, s így minden további nyomozást, tehát egy könyvészeti expeditiót is a török fővárosba merően feleslegessé tenne: a miért azon jegyzék az archaeologiai bizottmányhoz ujabb nyilatkozás végett át is tétetett.

„Ennek folytán a bizottmány, melynek meghagyásából szólok, határozottan oda nyilatkozik, hogy a báró Prokesch által megbízott Detier úr nem a Corvinát látta, hanem nehány egyes kötetet, melyek neki — mikép az 1862-ben Konstantinápolyban járt akadémiai tagoknak is — egyenként hozattak ki a könyves szobából. Ha az általa átvizsgált, s a Mátyás király jellegével biró 14 codex közt tizenkét olyan volt, melyet Kubínyi és társai is láttak, s viszont olyakat nem látott, melyeket ezek, az épen csak azt bizonyítja, hogy a Kubínyiék részére egyenként kikapott s velök láttatott codexek visszatétetvén, most már kéznél voltak, midőn Detier tette látogatásait, s azért nagyobb részök neki is kihozattak, de nem mind, s más felől a neki mutatottak közé viszont olyak csúsztak, melyek Kubínyiéknak nem hozattak ki. Különben is a nevezett tudósok, úgy Mordtmann által látott, s nagy valószinüséggel a Corvinához tartozó codexek már is meghaladják a hetven számot, mikép a Henszlmann Imre társunk által névszerint közlött lajstromokból kitetszik.

„De, hogy meggyőződjünk a Corvina nagyobb részének a serályban fenmaradtáról, szükséges a t. Akadémia figyelmét a Corvina történetére irányozni. Mindenek előtt nem szabad felednünk, hogy már első beszerzései a tudós királynak, Konstantinápolyból, Görögországból és Ázsiából tétettek, mire a Bizancz elesése következtén szerte futó ottani tudósok áruba bocsátott könyvkészletei

nyujtottak kedvező alkalmat; hogy a király azontúl is Dalmatiában és Olaszországban folyton folytatta vásárlásait, s hogy könyvtárának fényesb ugyan, de kétségkivül kisebb részét tették azon hártya-kéziratok, melyeket maga a király másoltatott részint Florenczben a Medicea codexeiből Ugoletti és Naldi felügyelése alatt, részint Budán, hol Raguzai Felix igazgatása alatt harmincz leirót és miniatort foglalt el. Nem szabad továbbá felednünk, hogy míg a Corvina nagyobb részét ugyan keleti bibliai codexek, görög és római classicusok, szentatyák, byzanti és nyugot-európai történetirók, és más középkori, köztük egykoru, vegyes irók munkái tették; más felől a király, kora történeteire tartozó diplomatiai titkos irományokat is másoltatott és gyüjtetett, s a hazai irodalom is képviselve volt könyvtárában: hiszen a legújabb időben világosságra hozott adatok szerint az egy Ágost wolfenbütteli herczeg is, csak az újabb európai történeteket illető, közel két száz nagy és tömött kötetet (spissa volumina, mondja Conring) bírt összeszerezni (de arcanis negotiis ac rebus praecipuis non duntaxat Germaniae universae, sed Galliae etiam, aliarumque rerumpublicarum Europae), mi nem fog meglepni, ha a lángelmü királynak tudományos és politikai érdekeltsége mellett, Európa legtöbb udvaraival folytatott diplomatiai összeköttetéseit s következküldéseit tekintetbe veszszük; ha más felől a konstantinápolyi Corvinában ez előtt 13 évvel fölfedezett könyvére Csoda Miklósnak „De machinis bellicis“ emlékezünk; ha visszaemlékezünk arra, hogy Brascianus, Janus Pannonius Epigrammái királyi codexét bírta; ha most már egykoru historiai tanusítók után tudjuk, hogy a király Bátori László magyar bibliáját könyvtára számára leiratta; hogy Gábor Deák magyar énekeit előszeretettel olvasgatta, tehát bírta, stb.

„A Corvina legott alkotója halála után hanyatlásnak indúlt. A gyáva és szegény Jagellók alatt az udvar egyébbel nem kedveskedhetvén a fejedelmeknek, külföldi követeknek s más kedvelt férfiaknak, gyakran a legszebb és legbecsesb codexek ajándékoztattak el. Sokat nyert ki II. Ulászlótól I. Miksa császár, a bécsi udvari könyvtár alapitója Cuspinian követe által, ki ez ügyben öt év alatt huszonnégyszer fordúlt meg Budán; s vajjon minden viszonyok tekintetbe vétele mellett alaptalan gyanitás-e, hogy a Miksa könyv-

tárának a becsesb alapot egész csendben a Corvina nyujtotta? Brascianus is, ki a cs. követtel II. Lajos udvarában szinte megfordúlt, a király által sok jeles codexxel ajándékoztatott meg. Így a classicusokat mindenfelé hajhászó s ki-kiadó tudósok gyakran a budai könyvtárnokok hűtlenségétől, vagy balul értett tudomány-szeretetétől nyerték ki a legjelesb kéziratokat.

„Megjött a vész- és végzetteljes 1526. év. Práy már e k k o r költözteti a Corvinát Konstantinápolyba. Bár úgy történt volna: legalább megőriztetett volna az! s kilátásunk, reményünk lehetne annak legnagyobb részéhez. Veszélyesb volt a Corvinára nézve az 1527. év; némely az alkalommal élni kivánó codex-szomjas tudósok a Ferdinánd király lejövetelét felhasználva, a János király elvonulásával uratlannak talált budai várkastélyban derekasan enyhíték e szomjukat; két évvel utóbb pedig a Nádasdi Tamás rakonczátlan német várőrsége rabolta azt ki, s a német philologusok most már „ex spoliis Ungariae“ szedték meg magukat, különösen r ó m a i classicusok kéziratival, melyek a philologia a k k o r i iránya szerint legkapósbak voltak. Végre Gritti alatt s kedvezései mellett a keleti kéziratokat is érte a sor, melyek közül sok Velenczébe vándorolt. Így történt, hogy midőn Brenner Márton 1538-ban látta, keserűen nélkülözte annak még a Jagellók alatt látott hajdani részét. Az 1541. év vetett véget a Pflug számítása szerint 50 ezer kötetre menő és egész Európa által bámult kincs fosztogatásának, midőn Szulejman a budai várba török őrséget vetvén, a könyvtár féltékeny őrizet alá vétetett. Soká nem látta azt többé senki, s a nemzet azt a török által elpusztítottnak vélte. De midőn idővel a török uralom hazánkban meggyökeredzett, s koronként békés együttlét s baráti színnel bíró érintkezések következtek, s magyar urak s követek gyakran megfordúltak a budai vezérbasák udvarában, bár a könyvtár folyvást gondosan rejtegettetett, sikerült mégis némely főembereknek annak miben létéről titkos tudomást nyerni, s megkezdődtek az annak visszaszerzésére intézett lépések. Így Pázmán Péter, így Bethlen Gábor, nagy sommákon akarták azt megváltani; a fösvény I-sö Rákóczy György pedig mesterkedésekkel kivánta azt a gyulafejérvári collegiumnak kinyerni, s egy külön követ által sürgette a dolgot Konstantinápolyban: mind hiába; azért sohajt fel Claudius

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

Pest. Nyomatott Emich Gusztáv, magy. akad. nyomdásznál, 1864.